

Статистика України

Щоквартальний
науково-інформаційний
журнал

2010, №3 (50)
Видається з липня 1998 року

У номері:

<i>До святкування Всесвітнього дня статистики</i>	4
<i>До ювілейного випуску журналу “Статистика України”</i>	6

Теорія та методологія статистики

<i>Гончар О. В., Яневич Т. О.</i> Оцінювання показників малих підприємств за доменами.....	7
<i>Крехівський О. В., Саліхова О. Б.</i> Ідентифікація високотехнологічних промислових підприємств України: методологія та практика. Частина II. Ключові критерії ідентифікації вітчизняних високотехнологічних виробників.....	12
<i>Микитенко М. Т., Леснікова М. В., Пономаренко К. О.</i> Методологічні питання розрахунку вартості послуг за статтею “Туристські послуги” у зовнішньоекономічній діяльності.....	18
<i>Терещенко Г. І.</i> Сучасні методологічні підходи до статистичного об’єднання даних.....	23
<i>Яценко Л. О.</i> Методичні аспекти узгодження квартальних та річних обсягів випуску торгівлі.....	30

Статистика та економіка, аналіз

<i>Колеснік Я. В.</i> Банківський капітал як об’єкт статистичного вивчення.....	35

Регіональна статистика

<i>Грабовецький Б. Є., Чаплигіна О. В.</i> Дослідження тенденції зміни орендної плати за землю та оцінки впливу на її рівень окремих факторів на прикладі Вінницької області.....	39
<i>Кулинич Р. О.</i> Визначення рейтингу регіонів України за показниками інтенсивності їх розвитку... ..	44
<i>Матковський С. О., Гавука І. С, Синицький О. М.</i> Оцінка резервів зростання прибутковості аграрних підприємств Львівської області.....	48

Статистика та суміжні галузі досліджень

<i>Ровенчак О. А., Володько В. В.</i> Порівняльний контент-аналіз українських видань щодо висвітлення питань міжнародної міграції та місця в ній України.....	52

Міжнародні проекти та досвід

<i>Жукович І. А., Рижкова Ю. О.</i> Міжнародний досвід щодо розрахунку дефлятора цін досліджень і розробок.....	59
<i>Кузьміна О. В.</i> Нормативне забезпечення гарантування якості в Європейській статистичній системі.....	63
<i>Шлапак М. Ю.</i> Національне екологічне рахівництво країн Європейського Союзу: корисний досвід для України.....	67

Державне управління

<i>Вишневецька О. А.</i> Удосконалення нормативно-правової бази статистичного забезпечення для потреб соціальної політики за роки незалежності України.....	72
<i>Герман Г. Ю.</i> Правове забезпечення кар’єри на державній службі.....	76
<i>Катихіна М. О.</i> Удосконалення конституційно-правових засад місцевого самоврядування в Україні.....	81

Нові видання, рецензії

<i>Петрова І. Л.</i> Рецензія на навчальний посібник Акіліної О. В., Ільїч Л. М. “Економіка праці та соціально-трудові відносини”.....	86

Ювілеї, пам’ятні дати

<i>Омельяну Івановичу Кулиничу – 70.</i>	87

<i>Хроніка</i>	88
<i>Анотації</i>	90

Статистика Украины

2010, №3 (50)

В номере:

<i>К празднованию Всемирного дня статистики</i>	4
<i>К юбилейному выпуску журнала “Статистика Украины”</i>	6

Теория и методология статистики

<i>Гончар О. В., Яневич Т. А.</i> Оценивание показателей малых предприятий по доменам.....	7
<i>Крехивский О. В., Салихова Е. Б.</i> Идентификация высокотехнологичных промышленных предприятий Украины: методология и практика. Часть II. Ключевые критерии идентификации отечественных высокотехнологичных производителей.	12
<i>Микитенко Н. Т., Лесникова М. В., Пономаренко К. А.</i> Методологические вопросы расчета стоимости услуг по статье “Туристские услуги” во внешнеэкономической деятельности.....	18
<i>Терещенко А. И.</i> Современные методологические подходы к статистическому объединению данных	23
<i>Яценко Л. А.</i> Методические аспекты согласования квартальных и годовых объемов выпуска торговли.....	30

Статистика и экономика, анализ

<i>Колесник Я. В.</i> Банковский капитал как объект статистического изучения	35

Региональная статистика

<i>Грабовецкий Б. Е., Чаплыгина О. В.</i> Исследование тенденции изменения арендной платы за землю и оценки влияния на ее уровень отдельных факторов на примере Винницкой области.	39
<i>Кулинич Р. Е.</i> Определение рейтинга регионов Украины по показателям интенсивности их развития.	44
<i>Матковский С. А., Гавука И. С., Синицкий О. Н.</i> Оценка резервов роста прибыльности аграрных предприятий Львовской области.....	48

Статистика и смежные отрасли исследований

<i>Ровенчак О. А., Володько В. В.</i> Сравнительный контент-анализ украинских изданий на предмет освещения вопросов международной миграции и места в ней Украины	52

Международные проекты и опыт

<i>Жукович И. А., Рыжкова Ю. А.</i> Международный опыт расчета дефлятора цен исследований и разработок.	59
<i>Кузьмина Е. В.</i> Нормативное обеспечение гарантирования качества в Европейской статистической системе.....	63
<i>Шлапак Н. Ю.</i> Национальное экологическое счетоводство стран Европейского Союза: полезный опыт для Украины.	67

Государственное управление

<i>Вишневская Е. А.</i> Усовершенствование нормативно-правовой базы статистического обеспечения для потребностей социальной политики за годы независимости Украины.....	72
<i>Герман А. Ю.</i> Правовое обеспечение карьеры на государственной службе.	76
<i>Катыхина М. А.</i> Усовершенствование конституционно-правовых основ местного самоуправления в Украине.....	81

Новые издания, рецензии

<i>Петрова И. Л.</i> Рецензия на учебное пособие Акилиной Е. В., Ильич Л. Н. “Экономика труда и социально-трудовые отношения”.....	86

Юбилеи, памятные даты

<i>Емельяну Ивановичу Кулиничу – 70</i>	87

<i>Хроника</i>	88
<i>Аннотации</i>	90

Statistics of Ukraine

2010, №3 (50)

In the Issue:

<i>To celebration of the World Statistics Day</i>	4
<i>To the anniversary issue of magazine "Statistics of Ukraine"</i>	6

Theory and Methodology of Statistics

<i>Honchar O. V., Yanevych T. O.</i> Estimating Indicators of Small Enterprises by Domain.....	7
<i>Krekhivsky O. V., Salikhova O. B.</i> Identification of High-Tech Industrial Enterprises of Ukraine: Methodology and Practice. Part II. Key Criteria of Identification of Domestic High-Tech Producers.	12
<i>Mykytenko M. T., Lesnikova M. V., Ponomarenko K. O.</i> Methodological Issues of Calculation of Services Value on the Item "Tourist services" in Foreign Economic Activity.....	18
<i>Tereshchenko G. I.</i> Modern methodological approaches to statistical data matching	23
<i>Yaschenko L. O.</i> Coordination of Quarterly and Yearly Trade Output: Methodical Aspects.....	30

Statistics and Economics, Analysis

<i>Kolesnik Ya. V.</i> Banking Capital as an Object of Statistical Study.....	35

Regional Statistics

<i>Grabovetsky B. Ye., Chaplygina O. V.</i> Studying the Changing Tendency of Land Rent and Estimation of the Effect of Some Factors on Its Level (Experience of the Vinnytsia Region).....	39
<i>Kulynych R. O.</i> Determining Rating of Regions of Ukraine by the Development Intensity Indicators....	44
<i>Matkovsky S. O., Gavuka I. S., Synytsky O. M.</i> Estimating the Reserves of Increase in Profitability of Agricultural Enterprises of the Lviv Region.....	48

Statistics and Related Fields of Research

<i>Rovenchak O. A., Volodko V. V.</i> Comparative Content-Analysis of Ukrainian Periodicals Covering the Issues of International Migration and the Ukraine's Place in It.....	52

International Projects and Experience

<i>Zhukovych I. A., Ryzhkova Yu. O.</i> Construction of a Price Deflator for Research and Development: International Experience.....	59
<i>Kuzmina O. V.</i> Normative Support of Quality Assurance in the European Statistical System.....	63
<i>Shlapak M. Yu.</i> National Environmental Accounting of the EU Countries: a Useful Experience for Ukraine.	67

Public Administration

<i>Vyshnevskaya O. A.</i> Improving the Normative and Legal Basis of Statistical Support for the Needs of Social Policy over the Years of Independence of Ukraine.	72
<i>German G. Yu.</i> Legal Support of Career in Public Service.....	76
<i>Katykhina M. O.</i> Improving Constitutional and Legal Foundations of Local Government in Ukraine ...	81

New Editions, Reviews

<i>Petrova I. L.</i> A Review on O. V. Akilina, L. M. Ilyich's Manual "Labor Economics and Social and Labor Relations".....	86

Anniversaries, Memorial Dates

<i>Omelyan Ivanovych Kulynych is 70</i>	87

Chronicle	88
Abstracts	90

Резолюція Генеральної Ассамблеї ООН о Всемирном дне статистики*

20.10.2010
World Statistics Day

Service - Professionalism - Integrity

Генеральна Ассамблея,

ссылаясь на доклад Генерального секретаря, представленный Статистической комиссии на ее сорок первой сессии¹, а также решение Комиссии 41/109², в котором она одобрила предложение о проведении Всемирного дня статистики 20 октября 2010 года,

признавая существование официальной статистики на протяжении долгого времени и то содействие, которое Организация Объединенных Наций оказывает в этой области с момента создания в 1947 году Статистической комиссии, которой было поручено способствовать развитию национальных статистических систем и улучшению сопоставимости представляемых ими статистических данных, координировать работу специализированных учреждений в области статистики, развивать центральные статистические службы Секретариата, консультировать органы Организации Объединенных Наций по общим вопросам, касающимся сбора, анализа и распространения статистической информации, и способствовать общему улучшению статистических данных и статистических методов,

признавая также основополагающее значение устойчивого национального статистического потенциала для своевременной подготовки надежных статистических данных и показателей, предназначенных для измерения прогресса отдельно взятой страны, которые обеспечивают необходимую основу для принятия обоснованных решений по вопросам политики и осуществления контроля за достижением целей в области развития, сформулированных в Декларации тысячелетия, на национальном, региональном и международном уровнях,

ссылаясь на резолюцию 2006/6 Экономического и Социального Совета от 24 июля 2006 года, озаглавленную “Укрепление статистического потенциала”, в которой Совет призвал государства-члены, систему Организации Объединенных Наций, международные учреждения, страны-доноры и организации-доноры поддерживать национальные усилия по созданию и укреплению национального потенциала в области статистики, в частности в развивающихся странах,

напоминая о принятии Статистической комиссией на ее специальной сессии в 1994 году Основных принципов официальной статистики³, что стало важной вехой в кодификации данных официальной статистики и поощрении ее основных ценностей,

отмечая, что многие государства-члены и некоторые регионы уже по достоинству оценивают роль официальной статистики и осуществляют различные национальные и региональные инициативы, такие как проведение месяцев, недель и дней статистики, а также специальных мероприятий, и приветствуя предоставляемую ими поддержку и их готовность к обеспечению координации таких мероприятий, проводимых под эгидой Организации Объединенных Наций,

1. *постановляет* объявить 20 октября 2010 года Всемирным днем статистики, который будет проводиться под общим лозунгом “Отметим многочисленные достижения официальной статистики!” и с учетом основных ценностей служения, добросовестности и профессионализма;

2. *предлагает* всем государствам-членам, организациям системы Организации Объединенных Наций и другим международным и региональным организациям, а также гражданскому обществу, включая неправительственные организации, такие как научно-исследовательские институты, средства массовой информации и всех производителей и пользователей официальной статистики, надлежащим образом провести Всемирный день статистики;

3. *просит* Генерального секретаря принять необходимые меры для проведения Организацией Объединенных Наций в 2010 году Всемирного дня статистики и довести настоящую резолюцию до сведения всех государств-членов и организаций системы Организации Объединенных Наций;

4. *просит также* Генерального секретаря представить Статистической комиссии на ее сорок второй сессии доклад об осуществлении настоящей резолюции и ходе проведения Всемирного дня статистики.

Данная резолюция принята на 64-й сессии
Генеральной Ассамблеи ООН
3 июня 2010 года

* Друкується офіційною мовою ООН

¹ E/CN.3/2010/12.

² Официальные отчеты Экономического и Социального Совета, 2010 год, Дополнение № 4 (E/2010/24), глава I.B.

³ Там же, 1994 год, Дополнение № 9 (E/1994/29), пункт 59.

ДО СВЯТКУВАННЯ ВСЕСВІТНЬОГО ДНЯ СТАТИСТИКИ

Послание Генерального секретаря ООН Пан Ги Муна по случаю
Всемирного дня статистики 20 октября 2010 года*

Сегодня мы в первый раз празднуем Всемирный день статистики, провозглашенный Генеральной Ассамблеей Организации Объединенных Наций в знак признания важности статистики в формировании наших обществ.

Статистика пронизывает все аспекты современной жизни. Она служит основой для многих правительственных решений в сфере предпринимательской и общественной деятельности. Она дает информацию и представление о тенденциях и силах, которые влияют на нашу жизнь. Статистические данные, собранные в ходе обследований и переписей (а только в этом году в переписях населения и жилого фонда примут участие 3 миллиарда человек), отражаются на ходе планирования, связанного со школами, больницами, дорогами и многим другим.

Статистика является жизненно важным инструментом экономического и социального развития, в том числе в наших усилиях по достижению Целей развития, сформулированных в Декларации тысячелетия. Для того, чтобы процесс развития протекал успешно, мы нуждаемся в сборе данных и статистическом анализе уровня бедности, доступности образования и распространенности болезней. Статистика является одним из главных факторов, учитывающихся при обосновании почти каждого аспекта бюджетов и программ, которые позволяют кормить голодных детей или предоставлять кров и экстренную медицинскую помощь жертвам стихийных бедствий.

Статистическая комиссия Организации Объединенных Наций, учрежденная в 1947 году, установила международные методологические стандарты и руководящие принципы практически в каждой сфере статистики. Она играет ключевую роль в оказании правительствам помощи в совершенствовании их статистической отчетности, обеспечивая беспрецедентную степень доступности данных и их сопоставимости применительно к самым разным странам и регионам.

Я высоко оцениваю ту преданность делу, которую проявляют многие статистические эксперты в работе над своими докладами и публикациями. Эти специалисты выполняют важнейшую работу в интересах всех людей – работу, которая укрепляет мир и демократию, обеспечивая граждан надежной и беспристрастной публичной информацией об их обществах. Их главные ценности – служение делу, добросовестность и профессионализм – заслуживают всяческой поддержки во всех странах.

Вместе с тем, как и во многих других сферах, развивающиеся страны зачастую находятся в неблагоприятном положении из-за недостатка средств для выплаты заработной платы, обучения персонала и сбора данных. В этот первый Всемирный день статистики я призываю международное сообщество работать вместе с Организацией Объединенных Наций во имя того, чтобы дать всем странам возможность удовлетворять свои статистические потребности. Давайте все мы отдадим должное той важнейшей роли, которую играет статистика в деле достижения нашей глобальной цели обеспечения развития и мира.

Зі Всесвітнім днем статистики!

Сучасна національна статистика України створена за роки незалежності за критеріями, що відповідають чинним міжнародним стандартам і нормам. Зважаючи на постійно зростаючу роль статистики в управлінні державою та житті суспільства, українською статистичною спільнотою наразі проводиться плідна робота з подальшого розвитку та вдосконалення системи статистики у тісній співпраці з європейськими та світовими статистичними службами.

Щиро вітаю працівників статистичних органів, науковців, викладачів, студентів, користувачів статистичними даними зі Всесвітнім днем статистики! Бажаю міцного здоров'я, добробуту, творчого натхнення, професійних здобутків на благо національної статистики!

О. Г. Осауленко,

Голова

Державного комітету статистики України,
доктор наук з державного управління, професор,
член-кореспондент НАН України

* Друкується офіційною мовою ООН

***Шановні колеги, автори та читачі журналу
“Статистика України”!***

Ви щойно відкрили ювілейний 50-й випуск науково-інформаційного журналу “Статистика України”. За відносно короткий період журнал здобув визнання і наразі є вагомим фаховим виданням. Від дати виходу у світ першого примірника і до сьогодні наш журнал разом із державною статистикою України, яку він у першу чергу репрезентує, пройшов непростий, але досить продуктивний шлях.

А все починалося зі скромного як у поліграфічному виконанні, так і щодо різноманітності рубрик журналу, який було започатковано Державним комітетом статистики та Науково-дослідним інститутом статистики у 1998 р. як щоквартальне видання, що логічно продовжувало і розвивало Інформаційний бюлетень Міністерства статистики України.

Завдяки плідній роботі засновників, редакційної колегії, авторів публікацій та фахівців редакції журнал поступово перетворився на авторитетне видання, що висвітлює найважливіші теоретичні та практичні питання зі статистики та державного управління.

Аналіз динаміки публікаційної активності видання, якості та результативності надрукованих статей за цей відносно нетривалий період свідчить про істотне підвищення методологічного та методичного рівнів публікацій, обґрунтованості висновків, збільшення широти охоплення проблематики, глибини наукового пошуку в цілому.

Майже одразу після створення журналу було внесено відповідними постановами ВАК України до Переліку фахових видань з економічних наук (1999 р.) та з державного управління (2001 р.). Успішна перереєстрація стала ще одним свідченням високого науково-методичного, практичного та редакційного рівня публікацій у “Статистиці України”.

Редакційний колектив видання активно працює над подальшим підвищенням якості друкованих матеріалів, запроваджено практику внутрішнього і зовнішнього рецензування поданих статей, розширюється їх тематика, вдосконалюються існуючі та з’являються нові рубрики і напрями публікаційної діяльності.

Вітаючи з виходом ювілейного номера журналу “Статистика України”, висловлюємо щирі подяку всім авторам статей та інших публікацій, читачам за підтримку, плідну співпрацю та сподіваємося на її подальше продовження.

*Рада засновників та редакційна колегія
журналу “Статистика України”*

Оцінювання показників малих підприємств за доменами

Розглянуто проблему оцінювання результатів структурного обстеження малих підприємств за доменами, такими як регіони та види економічної діяльності. Досліджено застосування розміщення Неймана та Банкайра для різних цілей оцінювання доменів. Проведено симуляційне вивчення для двох страт із різними властивостями.

Ключові слова: *домен, мале підприємство, надійність, оцінка, похибка, точність, стратифікація сукупності, вибіркове спостереження.*

Останнім часом проблемі оцінювання характеристик доменів приділяють значну увагу в усьому світі. За останні два десятиліття було проведено кілька наукових конференцій за цією тематикою [5; 11–13], на наукових конференціях іншого профілю організовано секції за цією тематикою, з'явилася велика кількість публікацій. Проблематикою оцінювання доменів, зокрема малих, займалися такі вчені, як М. Гош, У. Кохрен, Р. Лехтонен, Н. Лонгфорд, Дж. Рао, Е. Сардал та ін. [4; 6–10]. Усе це свідчить про значну зацікавленість науковців і практиків у розробленні наукових методів та методик оцінювання показників за доменами, особливо малими.

В Україні необхідність розроблення питань, пов'язаних з оцінюванням показників за доменами, виникла передусім через активне впровадження вибіркового обстеження у практику державної статистики. І хоча методи оцінювання доменів, зокрема малих, можуть застосовуватись і в суцільних спостереженнях, усе ж для вибіркового обстеження ця проблема є особливо актуальною.

Використання вибіркового методу у практиці обстеження підприємств свідчить про те, що за умови його правильного впровадження можна отримати добрі результати та при цьому зекономити кошти, трудові затрати, час, зменшити звітне навантаження на підприємства. Проте проблема полягає в тому, що при отриманні надійних даних на національному рівні з використанням певних методів оцінювання забезпечити відповідну надійність даних на рівні підскупностей, або так званих доменів (таких, як види економічної діяльності, території (наприклад, регіони), групи підприємств за розміром тощо), можна не завжди.

Так, у річному структурному обстеженні малих підприємств надійність показників є високою на національному рівні, за регіонами та видами діяльності за секціями Класифікації видів економічної діяльності (далі – КВЕД), проте надійність показників за видами економічної діяльності в регіонах, навіть за секціями КВЕД, є значно нижчою.

© О. В. Гончар, Т. О. Яневич, 2010

І очевидно, що чим більшим є рівень деталізації видів економічної діяльності, тим менш надійними виявляються оцінки показників. Тут ми говоримо саме про оцінки показників, оскільки отримати абсолютно точні значення показників у вибіркового обстеженні неможливо.

Таким чином, метою нашого дослідження є пошук методів, які б дозволили отримувати надійні оцінки показників діяльності малих підприємств за доменами. Варто зазначити, що великими називають домени, розмір вибірки з яких є достатнім, щоб отримати оцінки прийнятної точності. Якщо ж за доменом точні оцінки отримати неможливо, то такий домен вважається малим. Завданнями нашого дослідження є: підвищення надійності оцінок за великими доменами; отримання оцінок прийнятної точності для малих доменів.

Для оцінювання доменів використовують прямі та непрямі методи. Прямі методи полягають в оцінюванні характеристик домена без використання інформації щодо інших доменів, тоді як непрямі застосовують інформацію з інших, схожих доменів або з іншого часового періоду.

Дослідження особливостей різних методів оцінювання доменів здійснимо за даними річного структурного обстеження малих підприємств 2007 р., оскільки того року зазначене обстеження на суцільній основі проводилося востаннє і, таким чином, ми маємо для дослідження повний масив даних. Для спрощення розрахунків розглянемо лише активні підприємства, кількість яких становить 192 801 одиниця. Цільовою ознакою обстеження є обсяг реалізованої продукції.

Як відомо, при проведенні структурного обстеження малих підприємств використовується стратифікований дизайн вибірки [1; 2]. Стратифікація проводиться за трьома критеріями: вид економічної діяльності (групи КВЕД), територіальна належність (регіональні групи, табл. 1) та розмір підприємств. Слід зазначити, що наведене у табл. 1 групування регіонів розроблено фахівцями Держкомстату та відрізняється від запропонованого

науковцями НТК статистичних досліджень, на думку яких необхідно здійснювати групування на східні (1), північні (2), центральні (3), західні (4), південні (5) регіони та м. Київ (6) [1]. Оскільки

нас цікавить оцінювання результатів за регіонами та видами економічної діяльності, то у дослідженні при стратифікації сукупності ми використовували перші два критерії.

Таблиця 1

Групування регіонів України у регіональні групи

Регіональна група	Регіон
1	Дніпропетровська обл., Донецька обл., Запорізька обл., Луганська обл., Харківська обл.
2	Одеська обл., Львівська обл., Київська обл., Полтавська обл., АР Крим
3	Вінницька обл., Черкаська обл., Херсонська обл., Хмельницька обл., Кіровоградська обл., Сумська обл.
4	Чернігівська обл., Чернівецька обл., Волинська обл., Закарпатська обл., Тернопільська обл.
5	м. Севастополь, Івано-Франківська обл., Рівненська обл., Житомирська обл., Миколаївська обл.
6	м. Київ

Варто зазначити, що при оцінюванні показників за доменами може виникнути дві ситуації, залежно від яких суттєво відрізняються підходи до оцінювання:

1) домени є заздалегідь запланованими. Така ситуація складається тоді, коли домени збігаються зі стратами або ж складаються із кількох страт;

2) домени є незапланованими. У цьому випадку домени є частинами страт (однієї чи кількох).

Питання виникають при оцінюванні показників для незапланованих доменів, оскільки обсяги вибірок із доменів у цьому випадку не є відомими до початку відбору одиниць. Таким чином, обсяги вибірок із незапланованих доменів є випадковими величинами, що призводить до зростання дисперсії вибірових оцінювальних функцій для цих доменів. Проблема полягає у тому, що обсяг вибірки для деяких доменів є надто малим, щоб отримувати для них надійні результати. Крім того, із доволі малих доменів у вибірку взагалі може не потрапити жодний елемент, що унеможливує використання прямих методів оцінювання.

При оцінюванні показників структурного обстеження за видами економічної діяльності ми маємо справу з запланованими доменами, оскільки оприлюднення результатів передбачає деталізацію секцій, розділів і в деяких випадках – груп КВЕД, а стратифікація, як уже було зазначено, здійснюється за групами КВЕД.

Інша ситуація складається з оцінюванням показників за регіонами. Оскільки стратифікація проводиться за регіональними групами (6 груп), що складаються переважно з п'яти регіонів (крім м. Києва, що є єдиним у своїй групі), то домен-регіон, для якого проводиться оцінювання показників, формується із частини регіональної групи, до якої він належить. Таким чином, у цьому випадку оцінювання показників проводиться для незапланованих доменів.

При формуванні вибіркової сукупності постає питання розподілу обсягу вибірки за стратами. Найбільш оптимальним для стратифікованої вибірки вважається розміщення Неймана [6], при

якому обсяг вибірки у страті h (n_h) обраховується за формулою:

$$n_h = n \frac{\sigma_h N_h}{\sum_h \sigma_h N_h},$$

де σ_h – середньоквадратичне відхилення обсягу реалізованої продукції у страті h ; N_h – обсяг страти h ; n – загальний обсяг вибірки.

Провівши стратифікацію сукупності активних малих підприємств 2007 року, отримуємо 1 152 непусти страти. Розмір вибіркової сукупності становить 48 200 підприємств. Згідно з методологією обстеження, при розподілі вибірки за стратами необхідним є виконання такого правила: обсяг вибірки зі страт, із яких за правилом розміщення відібрано менше десяти підприємств, доповнюється до десяти підприємств (з 2008 року – до 15 підприємств). Якщо ж страта містить менше десяти підприємств, то вона вважається малою й обстежується повністю. Таким чином, у нашому випадку маємо 368 страт, що обстежуються повністю (6 131 одиниця, або 12,7% обсягу вибірки).

Для інших страт, які обстежуються неповністю, розглянемо коефіцієнти варіації для оцінки Горвіца – Томпсона середнього обсягу реалізованої продукції $CV(\hat{y}_{ph})$ за стратами, що визначаються за формулою:

$$CV(\hat{y}_{ph}) = \sqrt{\left(\frac{1}{n_h} - \frac{1}{N_h}\right) \sigma_{yh}^2 / \bar{Y}_h},$$

де σ_{yh}^2 – дисперсія обсягу реалізованої продукції; \bar{Y}_h – середній обсяг реалізованої продукції у страті h . Як видно з рис. 1, коефіцієнти варіації цієї оцінки коливаються від 1,7% до 115%, а середнє значення дорівнює 35%. Хоча при розміщенні Неймана оцінка обсягу реалізованої продукції на національному рівні має дуже високу точність (коефіцієнт варіації $CV(\hat{y}_r) = 1,1\%$), проте за стратами точність є низькою. Крім того, в багатьох стратах, у яких коефіцієнт варіації оцінки є високим, обсяг вибірки є досить малим. Це загострює проблему оцінювання малих доменів у випадку, коли необхідно оцінити показники за видами економічної діяльності в регіонах.

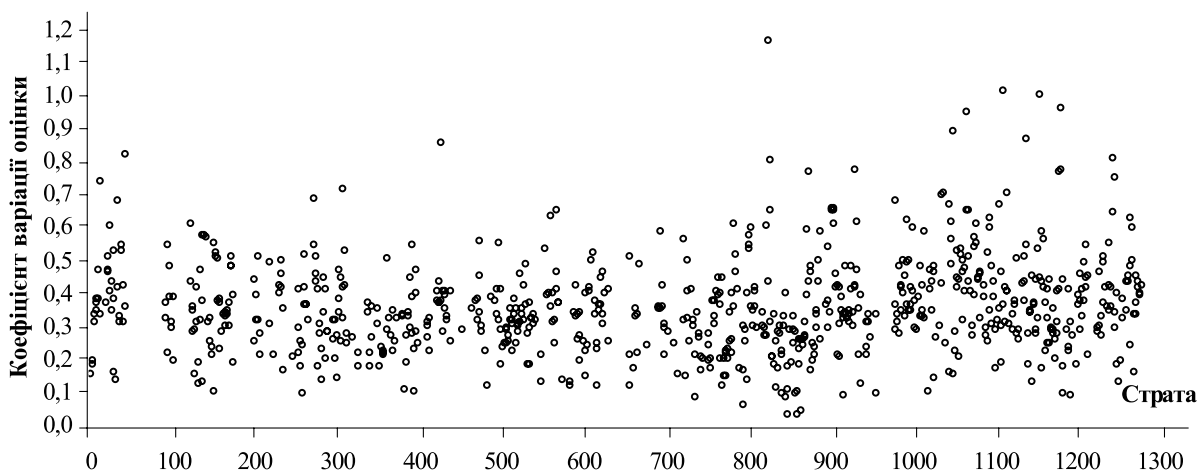

Рис. 1. Коефіцієнти варіації оцінки Горвіца – Томпсона за стратами при розміщенні Неймана

Таким чином, використання розміщення Неймана у структурному обстеженні малих підприємств дійсно є оптимальним для оцінювання обсягу реалізованої продукції на національному рівні, проте не є таким у випадку оцінювання показників у більш глибоких розрізах. Як було показано у [3], при оцінюванні обсягу реалізованої продукції за регіонами оптимальним є комбіноване розміщення Банкайра – Неймана (обсяг вибірки зі страт, утворених за регіональними групами, обчислюється за розміщенням Банкайра, а для розподілення обсягу вибірки за видами економічної діяльності всередині регіональних груп застосовується розміщення Неймана), а за видами економічної діяльності – розміщення Банкайра.

Розглянемо стратифікований дизайн вибірки, використовуючи для формування вибірки зі страт розміщення Банкайра [4; 7], за яким обсяг вибірки зі страт визначається за формулою:

$$n_h = n \frac{T_{xh}^\alpha CV_{yh}}{\sum_h T_{xh}^\alpha CV_{yh}},$$

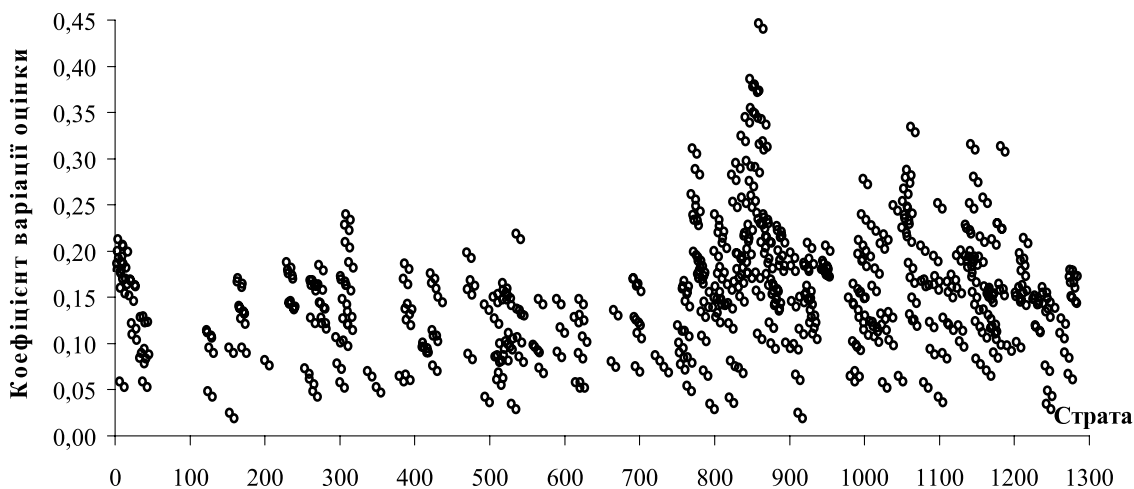

Рис. 2. Коефіцієнти варіації оцінки Горвіца – Томпсона за стратами при розміщенні Банкайра

де T_{xh} – сумарне значення деякої додаткової озна-

ки x у страті h ; $CV_{yh} = \frac{\sigma_{yh}}{\bar{Y}_h}$ – коефіцієнт варіації

цільової ознаки Y у страті h ; показник степеня α зазвичай обирається рівним нулю, 1/2 або одиниці. Для спрощення покладемо $\alpha = 0$.

У цьому випадку отримуємо 733 страти, що обстежуються повністю (14 586 одиниць, або 30,3% від обсягу вибірки). Решта вибірки розподіляється серед 719 страт.

Як бачимо з рис. 2, мінімальний коефіцієнт варіації для оцінки Горвіца – Томпсона середнього обсягу реалізованої продукції для страт, які обстежуються вибірково, дорівнює 2,5%, максимальний – 44,6%, середній – 15,9%. Коефіцієнт варіації для національного рівня у цьому випадку є вищим, ніж при розміщенні Неймана ($CV(\hat{y}_\pi) = 6,4\%$). Таким чином, для оцінювання показників малих підприємств за видами економічної діяльності в регіональних групах більш ефективним є використання розміщення Банкайра, проте при цьому погіршується точність оцінки для національного рівня.

Розглянемо, як оцінюються показники діяльності малих підприємств за регіонами. Нагадаємо, що оскільки стратифікація проводиться за групами регіонів, а оцінювання – за регіонами, то маємо незаплановані доменні. Дослідимо ефект незапланованих доменів за допомогою методу Монте-Карло. Для прикладу візьмемо дві страти з різними властивостями.

Перша страта, яку ми розглянемо, – це страта з найвищим коефіцієнтом варіації оцінки Горвіца – Томпсона при розміщенні Банкайра (44,6%). За результатами розрахунків, ця страта має найбільший розмір (7 347 одиниць), а обсяг вибірки з неї $n_h = 337$ одиниць. Підприємства цієї страти належать до першої групи регіонів і мають вид економічної діяльності “Інші види оптової торгівлі”, тому не дивно, що ця страта є найбільш неоднорідною.

Порівняємо такі оцінки:

• оцінка Горвіца – Томпсона (HT):

$$\frac{N_h}{n_h N_{hd}} \sum_{k \in s_{hd}} y_k;$$

• оцінка Гайєка: $\frac{1}{n_{hd}} \sum_{k \in s_{hd}} y_k;$

• оцінка за регресією (GREG-P):

$$\left(\sum_{k \in U_{hd}} \hat{y}_k + \frac{N_h}{n_h} \sum_{k \in s_{hd}} (y_k - \hat{y}_k) \right) / N_{hd},$$
 що базується на моделі $y_k = a_h + b_h x_k, k \in s_h$ (непряме оцінювання);

• синтетична оцінка (SYN-P): $\sum_{k \in U_{hd}} \hat{y}_k / N_{hd},$

що базується на моделі $y_k = a_h + b_h x_k, k \in s_h$ (непряме оцінювання);

• оцінка за регресією (GREG-D):

$$\left(\sum_{k \in U_{hd}} \hat{y}_k + \frac{N_h}{n_h} \sum_{k \in s_{hd}} (y_k - \hat{y}_k) \right) / N_{hd},$$
 що базується на

моделі $y_k = a_{hd} + b_{hd} x_k, k \in s_{hd}$ (пряме оцінювання).

У наведених формулах використовуються такі позначення: d – домен; s – вибіркова сукупність; U – генеральна сукупність; a, b – параметри моделі.

Як додаткову змінну x для останніх трьох оцінок візьмемо кількість штатних працівників. З метою аналізу поведінки вищезазначених оцінок в обраній страті здійснимо $K = 10\ 000$ симуляцій за методом Монте-Карло. При цьому для вимірювання зміщення та похибки використаємо такі показники:

• відносне зміщення (ARB):

$$ARB = \left| \frac{1}{K} \sum_{i=1}^K \hat{y}_d(s_i) - \bar{Y}_d \right| / \bar{Y}_d;$$

• відносний корінь середньоквадратичної похибки (RRMSE):

$$RRMSE = \sqrt{\frac{1}{K} \sum_{i=1}^K (\hat{y}_d(s_i) - \bar{Y}_d)^2} / \bar{Y}_d.$$

Дані табл. 2 свідчать, що всі оцінки (крім синтетичної) мають приблизно однакову точність. Синтетична оцінка повністю залежить від моделі. Оскільки кореляція між цільовою і додатковою ознаками у цій страті є дуже слабкою (4,2%), то запропонована модель не є прийнятною, що і відображається на властивостях синтетичної оцінки. У цьому випадку використання додаткової ознаки не підвищує точності оцінювання. Покращити оцінку можна з допомогою додаткової змінної, що має сильний зв'язок із цільовою ознакою у цій страті.

Таблиця 2

Показники надійності різних оцінок середнього обсягу реалізованої продукції у страті 1

Показники \ Регіон	Дніпропетровська область	Донецька область	Запорізька область	Луганська область	Харківська область
Кількість підприємств у регіоні, од.	1722	2911	445	729	1540
Оцінка Горвіца – Томпсона ARB, % RRMSE, %	0,44 36,28	1,29 71,60	0,39 119,63	0,12 54,39	0,43 59,48
Оцінка Гайєка ARB, % RRMSE, %	0,43 35,26	1,44 71,33	0,46 120,19	0,07 52,81	0,19 59,28
Оцінка за регресією GREG-P ARB, % RRMSE, %	1,05 36,99	1,78 71,04	1,93 122,21	0,18 56,34	0,27 59,64
Синтетична оцінка SYN-P ARB, % RRMSE, %	46,68 80,43	35,31 45,74	75,75 108,86	56,97 91,04	45,91 79,76
Оцінка за регресією GREG-D ARB, % RRMSE, %	0,96 35,41	1,46 72,11	3,05 108,08	0,49 52,11	0,37 59,71

Друга страта, яку ми розглянемо, складається з малих підприємств, що належать до четвертої групи регіонів і видом їх економічної діяльності є “Збір, очищення та розподілення води”. Ця стра-

та є не такою великою, як попередня, вона містить усього 82 одиниці, проте обсяг вибірки є досить великим ($n_h = 42$ підприємства), а коефіцієнт варіації оцінки Горвіца – Томпсона середнього обсягу

реалізованої продукції дорівнює 11,3%. Ця страта цікавить нас тому, що в ній, на відміну від попередньої, між цільовою змінною (обсяг реалізованої продукції) та додатковою (кількість штатних працівників) існує щільний лінійний зв'язок (коефіцієнт кореляції дорівнює 90,2%). У цій страті лише два підприємства знаходяться у Чернівецькій області. Оскільки з позиції застосованих методів та необхідності забезпечення конфіденційності інформації оцінювання показників у цьому випадку

неможливе, то приєднаємо ці підприємства до Волинської області, підприємства якої за цим видом економічної діяльності мають близькі показники.

Аналогічно до першого випадку здійснимо 10 000 симуляцій за методом Монте-Карло. Як бачимо з табл. 3, використання додаткової інформації може значно підвищити точність оцінювання. Оскільки обсяг домена є досить малим, то синтетична оцінка має доволі високу точність, але зміщення є суттєвим.

Таблиця 3

Показники надійності різних оцінок середнього обсягу реалізованої продукції у страті 2

Показники	Регіон	Чернівецька область	Чернівецька і Волинська області	Тернопільська область	Закарпатська область
Кількість підприємств у регіоні, од.		34	21	21	6
Оцінка Горвіца – Томпсона ARB, % RRMSE, %		0,11 24,26	0,51 25,66	0,05 28,10	0,21 49,18
Оцінка Гайєка ARB, % RRMSE, %		0,05 21,26	0,43 19,26	0,08 22,24	– –
Оцінка за регресією GREG-P ARB, % RRMSE, %		0,27 7,97	0,08 8,89	0,46 12,02	0,29 11,64
Синтетична оцінка SYN-P ARB, % RRMSE, %		4,31 6,47	5,32 7,12	18,11 19,05	9,16 10,28
Оцінка за регресією GREG-D ARB, % RRMSE, %		0,32 8,55	0,25 10,21	0,07 13,06	– –

Зауважимо, що при дослідженні виникла проблема із симуляцією для оцінки Гайєка та оцінки за регресією GREG-D для останнього домена (Закарпатська обл.), оскільки він має дуже малий обсяг. Проблема полягає в тому, що якщо вибіркочна сукупність із незапланованого домена не містить жодного елемента, то обчислити оцінку Гайєка неможливо. Якщо вибірка містить тільки два чи менше елементи, то не можна побудувати прийнятну модель для прямої оцінки за регресією. Тому для Закарпатської області ми вивчали властивості лише трьох оцінок.

За результатами пошуку методів надійного оцінювання показників діяльності малих підприємств за доменами можна зробити такі висновки. Використання оцінки Гайєка сприяє несуттєвому покращанню точності за відсутності прийнятної додаткової інформації. Наявність додаткової змінної, що добре корелює з цільовою змінною, уможливує значне покращання точності оцінювання. У цьому випадку оцінки за регресією GREG-P і GREG-D мають значно вищу точність, ніж оцінка Горвіца – Томпсона та оцінка Гайєка. Найменшу ж похибку має синтетична оцінка, але водночас вона має найбільше зміщення.

Список використаних джерел

1. Гончар О. В. Формування вибіркової сукупності у річному структурному обстеженні підприємств / О. В. Гончар // Прикладна статистика : [зб. наук. праць]. – К. : ДАСОА, 2008. – Вип. 3. – С. 191–198.
2. Гончар О. В. Методологічне забезпечення річного вибіркового обстеження малих підприємств усіх видів економічної діяльності / О. В. Гончар // Науковий вісник ДАСОА. – 2010. – № 2. – С. 5–10.
3. Гончар О. В. Напрями підвищення надійності показників структурного обстеження малих підприємств за доменами / О. В. Гончар, Т. О. Яковенко // Прикладна статистика : [зб. наук. праць]. – К. : ДАСОА, 2010. – Вип. 6. – С. 47–57.
4. Bankier M. D. Power Allocations: Determining Sample Sizes for Sub-national Areas / M. D. Bankier // American Statistician. – 1988. – Vol. 42. – P. 174–177.
5. Challenges in Statistics Production for Domains and Small Areas : SAE 2005 Conference, 28–31 August 2005 [Electronic resource] / University of Jyväskylä, Finland. – Access mode : <http://www.stat.jyu.fi/sae2005/>
6. Cochran W. G. Sampling techniques / Cochran W. G. – [3-rd ed.]. – New York : Wiley, 1977. – 428 p.
7. Lehtonen R. Practical Methods for Design and Analysis of Complex Surveys / Lehtonen R., Pahkinen E. – [Second Edition]. – Chichester: John Wiley & Sons, Ltd., 2004. – 362 p.
8. Longford N. T. Missing Data and Small-Area Estimation: Modern Analytical Equipment for the Survey Statistician / Longford N. T. – New York : Springer, 2005. – 360 p.

9. Rao J. N. K. Small Area Estimation / Rao J. N. K. — New York : Wiley, 2003. — 344 p.
10. Särndal C. E. Model assisted survey sampling / Särndal C. E., Swensson B., Wretman J. — Berlin : Springer-Verlag, 1992. — 694 p.
11. Small Area Estimation : SAE 2007, IASS Satellite Conference, 3–5 September 2007 [Electronic resource] / Faculty of Economics, University of Pisa, Italy. — Access mode : <http://www.dipstat.ec.unipi.it/SAE2007/>
12. Small Area Estimation : SAE 2009 Conference, 29 June — 01 July 2009 [Electronic resource] / Universidad Miguel Hernandez de Elche, Instituto Nacional de Estadística Ayuntamiento de Elche, Spain. — Access mode : <http://cio.umh.es/sae2009/>
13. Small Area Estimation : Proceeding of International Association of Survey Statisticians Satellite Conference, 20–21 August 1999. — Riga : Central statistical bureau of Latvia, 1999. — 297 p.

УДК 330.341.1

О. В. Крехівський,
кандидат фізико-математичних наук,
директор ДП ДІКТЕД Мінпромполітики України;
О. Б. Саліхова,
кандидат економічних наук,
докторант ЦДПІН ім. Г. М. Доброва НАН України

Ідентифікація високотехнологічних промислових підприємств України: методологія та практика. Частина II. Ключові критерії ідентифікації вітчизняних високотехнологічних виробників

Наведено результати апробації запропонованої авторами Методики ідентифікації українських високотехнологічних промислових підприємств. Визначено та обґрунтовано оптимальні показники для класифікації підприємств за рівнем технологічності та їх еталонні значення.

Ключові слова: високотехнологічні промислові підприємства, критерії ідентифікації, додана вартість, працівники технологоорієнтованих професій.

Апробація розробленого теоретико-методологічного інструментарію оцінювання високотехнологічної сфери на базі первинних даних промислових виробників викликала необхідність внесення певних коригувань. Ця частина статті висвітлює проблеми практичного застосування розробленої методики ідентифікації високотехнологічних промислових підприємств та шляхи їх вирішення.

У нашому розумінні, високотехнологічне промислове підприємство – це господарюючий суб'єкт, який на основі застосування передових промислових технологій, умінь і навичок працівників технологоорієнтованих професій виробляє товари високої технологічної якості, а також, систематично використовуючи наукові та технічні знання, здійснює розробку, розвиток та виведення на ринок нових товарів, отримуючи високу додану вартість.

Додатковими ознаками виробника високотехнологічної продукції є: використання проміжних високотехнологічних матеріалів, комплектуючих для виробництва кінцевої продукції підприємства; випуск проміжної високотехнологічної продукції, що входить до складу кінцевої високотехнологічної продукції, конкурентоспроможної на зовнішніх ринках; інвестування у техніко-технологічне переозброєння; наявність охоронних документів на об'єкти інтелектуальної власності, отриманих у компетентних органах з охорони прав інтелектуальної власності; наявність міжнародних сертифікатів.

Для визначення технологічного рівня промислового підприємства та ідентифікації високотехнологічних підприємств Методикою передбачено застосування двох підходів: однозначна характеристика досліджуваного об'єкта та системна оцінка детермінант випуску високотехнологічної промислової продукції [1].

Узагальнююча оцінка рівня технологічності підприємства. Узагальнюючим показником (основним критерієм), за яким визначається рівень технологічності підприємства, є питома вага виручки від реалізації високотехнологічної продукції (далі – ВТП) у виручці від реалізації продукції підприємства, або коефіцієнт високотехнологічності підприємства (K_{ht}). Зазначимо, що до ф. № 1-технологія додавався Перелік високотехнологічної продукції за кодами номенклатури продукції промисловості (далі – НПП) та Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності. Якщо серед зазначеної номенклатури є товари, що виробляються респондентом, він повинен вказати обсяг їх реалізації та відповідний код за НПП.

Первинний аналіз отриманих даних показав, що 4,5%, або 341 респондент, заповнили рядок 0301 “Чиста виручка від реалізації високотехнологічної продукції”, тобто для них $K_{ht} > 0$. Однак з них лише 234 респонденти підтвердили це, зазначивши коди своєї продукції. Лише у 170 з них реалізація ВТП складала щонайменше 15% виручки. Отримані результати свідчать, що у промисловій сфері України лише близько 3% виробників випускають товари,

які на міжнародному ринку вважаються високотехнологічними. З 314-ти номенклатурних позицій, що містяться у Переліку високотехнологічних товарів, 142 виробляються в Україні. Окремі категорії, наприклад аерокосмічна техніка та неелектрична техніка, представлені досить широко.

Оцінка ефективності виробництва. За критерій ефективності виробничо-господарської діяльності підприємства було обрано співвідношення валової доданої вартості (далі – ВДВ) та кількості працюючих, або продуктивність праці (далі – *PP*). Показник ВДВ визначається за формулою:

$$GVA = Ex_w + A + T_{ex} + Pf_{op},$$

де *GVA* – валова додана вартість, тис. грн.; *Ex_w* – загальна сума витрат на робочу силу, тис. грн.; *A* – амортизація, тис. грн.; *T_{ex}* – сума податків, зборів (обов'язкових платежів), яка складається з платежів у цільові фонди та обов'язкових платежів до бюджету, що відносяться на витрати, тис. грн.; *Pf_{op}* – прибуток від операційної діяльності, тис. грн.

За розрахунками, середньозважена *PP* у тих, хто подав інформацію про виробництво високотехнологічних товарів, складає 49,1 тис. грн. на рік. Причому значення цього показника навіть на такій малій сукупності коливається в межах від 10 до 190 тис. грн. (у 20 респондентів додана вартість на 1 працівника перевищує 100 тис. грн. на рік).

Дослідження сукупності респондентів, основний вид діяльності яких – високотехнологічний (за визначенням Організації економічного співробітництва та розвитку, далі – ОЕСР), показало, що загальна середньозважена *PP* представників високотехнологічної сфери складає 43,1 тис. грн. Водночас в окремих галузях цей показник значно вищий. Наприклад, у фармацевтиці він дорівнює 70,7 тис. грн. Якщо розглядати групу респондентів, які працюють у середньо-високотехнологічних галузях (за визначенням ОЕСР), середньозважена *PP* дорівнює 58,3 тис. грн. Визначальною в цьому випадку є гр. 29 “Виробництво машин та устаткування” – 63,1 тис. грн.

Результати дослідження продуктивності праці в цілому по промисловості, за галузями та їх угрупованнями за рівнем технологічності не виявили розбіжностей між тими, хто виробляє та не виробляє високотехнологічну продукцію. Ефективніші за інші виробництва мають місце майже в кожному виді економічної діяльності на рівні класів. Отже, практичне застосування методичних положень довело, що показник “продуктивність праці” недоцільно використовувати як основний критерій оцінки рівня технологічності господарюючих суб'єктів. Однак його значення є важливим чинником при проведенні порівняльного аналізу ефективності виробництва в Україні певних видів товарів (у тому числі високотехнологічних).

Оцінка техніко-технологічного рівня виробництва. Технічний рівень виробництва характеризує ступінь розвитку засобів виробництва, передусім інструментів, машин, механізмів, приладів тощо, з

допомогою яких здійснюється виробництво продукції. Як синтезуючий показник для характеристики ступеня розвитку виробництва було обрано рівень автоматизації та механізації виробничого процесу, що визначається коефіцієнтом технологічного розвитку (*K_{td}*). Розрахунки цього показника для загальної сукупності респондентів свідчать про те, що значна кількість опитаних не змогла адекватно відповісти на питання щодо рівня автоматизації та механізації праці на власному виробництві, зокрема визначити кількість персоналу, чия діяльність пов'язана з такою роботою: догляд за автоматами; ручна праця з використанням машин та механізмів; ручна праця з наладки та ремонту машин і механізмів; ручна праця при машинах та механізмах; ручна праця без використання машин та механізмів.

Така ситуація цілком зрозуміла, адже в Україні немає відповідного класифікатора, ці показники відсутні в діючих формах статистичної звітності, при цьому кожне виробництво має свою специфіку. Це унеможливило для розробників ф. № 1-технологія конкретизацію цього питання. Тому сам виробник мав здійснити експертну оцінку та класифікувати власний персонал. Розрахунки, зроблені за наявними даними, свідчать, що у 80% виробників високотехнологічної продукції *K_{td}* > 0,4. Для наочності наведемо приклад фармацевтичних підприємств – виробників ВТП (0,25 < *K_{td}* < 1). Із табл. 1 видно, що значення *K_{td}* для цих респондентів коливаються в межах від 0,3 до 0,7, хоча в окремих випадках вони дещо нижчі. Це пояснюється домінуванням серед працівників тих, хто здійснює ручну працю без використання машин та механізмів.

При аналізі респондентів, які виробляють високотехнологічну продукцію, але формально належать до середньо-високотехнологічних секторів, встановлено, що середньозважений *K_{td}* для гр. 29 “Виробництво машин та устаткування” дорівнює 0,55, тобто знаходиться на рівні з тими, хто належить до високотехнологічних секторів. При цьому представники окремих класів цього виду діяльності, наприклад гр. 29.52.1 “Виробництво машин та устаткування для добувної промисловості й будівництва”, мають ще вищі значення цього показника.

Отже, з'ясовано, що *K_{td}* не слід використовувати для ранжування загальної сукупності респондентів, адже для різних груп навіть у межах одного виду економічної діяльності характерний різний ступінь автоматизації та механізації виробництва. Цей індикатор має велике значення при порівняльній характеристиці однорідних виробництв на рівні класів та підкласів (4 та 5 знаків за КВЕД). При цьому для отримання більш об'єктивної оцінки господарюючого суб'єкта *K_{td}* доцільно розглядати в комбінації з показниками рівня освіти виробничого персоналу. Адже в окремих випадках у виробників ВТП технологічними картами передбачена ручна праця фахівців із вищою інженерною освітою без використання машин та механізмів.

Характеристика технологічності для окремих фармацевтичних підприємств (група 24.4 за КВЕД)

Назва	Кількість працівників, осіб	Коефіцієнт високотехнологічності підприємства, K_{ht}	Коефіцієнт технологічного розвитку, K_{td}
Харківська державна біологічна фабрика	68	0,96	0,70
ЗАТ "Індар"	246	0,75	0,67
ЗАТ "Фармацевтична фірма "Дарниця"	805	0,97	0,62
ЗАТ "Біолік"	556	0,25	0,60
ЗАТ НВЦ "Борщагівський хіміко-фармацевтичний завод"	658	0,58	0,58
ТОВ "Мікрофарм"	51	1,00	0,55
АТЗТ НВК "ДіАпроф-Мед"	100	0,92	0,54
ЗАТ Екологоохоронна фірма "Креола-фарм"	111	1,00	0,52
ВАТ "Київмедпрепарат"	888	0,94	0,47
ВАТ "Луганський хіміко-фармацевтичний завод"	319	0,99	0,41
ЗАТ "Біофарма"	668	0,57	0,35
ВАТ "Хімфармзавод "Червона зірка"	302	1,00	0,35
ВАТ "Фармак"	1216	0,23	0,33
ДП "Експериментальний завод медичних препаратів Інституту біоорганічної хімії та нафтохімії НАН України"	62	0,96	0,30
ВАТ "Біоветфарм"	109	0,41	0,16
ДП "Дніпропетровська біологічна фабрика"	45	1,00	0,10

Оцінка техніко-технологічного рівня продукції. Техніко-технологічний рівень продукції (*ТТР*) характеризується ступенем технічної досконалості машин та обладнання, сировини, комплектуючих і матеріалів, що застосовуються при її виробництві, з урахуванням новизни та прогресивності конструктивно-технологічних рішень.

ТТР оцінюється синтезуючим показником, що складається з трьох компонентів: питомої ваги експорту високотехнологічної продукції; питомої ваги проміжної високотехнологічної продукції; питомої ваги продукції, виробленої з використанням високотехнологічних процесів. За двома з цих компонентів бракує інформації. При цьому про експорт власновироблених високотехнологічних товарів повідомили 169 респондентів, або 2,2% опитаних. Половина з тих, хто надав інформацію про наявність передових промислових технологій у їх виробництві, не визначили обсяг продукції, виробленої з їх використанням. Єдиний компонент *ТТР*, дані за яким представила значна кількість респондентів, – це питома вага проміжної високотехнологічної продукції.

Оцінка рівня кваліфікації працівників. Рівень кваліфікації працівників (*РКР*) підприємства характеризує здатність персоналу до генерування нових знань, продукування, адаптації та використання передових технологій у виробництві. *РКР* оцінюється синтезуючим показником, що складається з середнього рівня освіти працівників, питомої ваги працівників технологоорієнтованих професій та питомої ваги зайнятих у дослідженнях і розробках (далі – *ДіР*).

Аналіз зібраної інформації свідчить, що визначальним у структурі синтезуючого показника є компонент "середній рівень освіти працівників". Адже домінуюча кількість респондентів представила структуру кадрів за такими категоріями: доктори наук, кандидати наук, вища освіта (інженери), вища освіта (інші спеціальності), середня спеціальна та незакінчена вища освіта, середня та неповна середня спеціальна освіта, неповна середня освіта.

Розрахунки середнього рівня освіти працівників підприємств-респондентів, окремих видів діяльності та в цілому обробної промисловості показали, що 13 промислових секторів мають значення показника, вище за середнє по промисловості (яке склало 0,365). У таких галузях, як виробництво тютюнових виробів та офісного устаткування, результати розрахунків майже однакові. Високе значення в першому випадку зумовлене даними по ЗАТ "Філіп Морріс Україна" (0,544).

Другий за вагою компонент синтезуючого показника – питома вага працівників технологоорієнтованих професій – не відповідає реальній структурі кадрів у близько 40% респондентів (серед них і ті, хто виробляє високотехнологічну продукцію). Це стало очевидним після розрахунків співвідношення кількості працівників інженерних спеціальностей та кількості працівників технологоорієнтованих професій (до складу останніх належать також інженерні фахівці). Для значної кількості респондентів цей показник перевищує 1. Ця проблема пояснюється відсутністю в Україні офіційного визначення поняття "технологоорієнтовані професії" та відповідного класифікатора.

Третій показник – питома вага зайнятих у ДіР – у переважній більшості випадків дорівнює 0. Як було зазначено вище, лише 2,9% респондентів повідомили про наявність працівників, які виконували наукові дослідження та розробки (включаючи сумісників і тих, хто працює за договорами).

Таким чином, відсутність необхідної інформації для розрахунку синтезуючого показника *RKP* унеможлиблює його використання як критерію рівня технологічності підприємства. Доцільно акцентувати увагу лише на показнику “середній рівень освіти працівників” та структурі його компонентів.

Оцінка рівня інноваційної діяльності. Рівень інноваційної діяльності визначає спроможність підприємства систематично збільшувати та застосовувати наукові знання з метою розробки та використання технологічно нових або вдосконалених виробів чи процесів. Він оцінюється синтезованим показником, що складається з чотирьох компонентів: питомої ваги витрат на внутрішні ДіР; питомої ваги витрат на зовнішні ДіР; питомої ваги витрат на придбання нових технологій; питомої ваги витрат на технічне переозброєння.

Як було зазначено вище, серед виробників промислової продукції не більше 4% представили дані за цими показниками. Навіть серед 234-х виробників високотехнологічної продукції інформацію про внутрішні витрати на ДіР у 2007 р. подали лише 52 респонденти; про витрати на дослідження і розробки, виконані співвиконавцями, – 18; про витрати на придбання нових технологій – 29; про витрати на виробниче проектування, інші види підготовки виробництва для випуску нових продуктів, упровадження нових методів виробництва – 48. Таким чином, через нестачу інформації про масштаби інноваційної діяльності (але вірогідніше за все – через відсутність витрат на інновації) на більшості промислових підприємств України синтезований показник інноваційної діяльності та жоден з його компонентів не можуть бути критеріями ідентифікації українських високотехнологічних підприємств.

Як показало практичне застосування Методики, фактичні дані, отримані за ф. № 1-технологія, не дають можливості розрахувати більшість із запропонованих показників для всіх респондентів, проанжувати їх за рівнем технологічності та ідентифікувати високотехнологічні. Серед цих показників є й головні критерії, що застосовуються у практиці ОЕСР та провідних країн світу, зокрема витрати на ДіР та питома вага зайнятих технологічноорієнтованих професій. Це викликало необхідність удосконалення (модифікації) існуючої Методики, пошуку і визначення порогових значень нових критеріїв ідентифікації високотехнологічних виробництв. У результаті проведених розрахунків було виконано ранжування видів економічної діяльності за рівнем технологічності промислових підприємств (табл. 2).

Було прийнято рішення сформувати еталонну групу виробників та дослідити її характерні ознаки.

Для цього на першому етапі загальну сукупність респондентів було проанжовано за такими критеріями:

1. Належність основного виду діяльності до високотехнологічних секторів (за визначенням ОЕСР).
2. Наявність у структурі виробництва щонайменше однієї з номенклатурних позицій із Переліку високотехнологічних товарів, тобто значення $K_{ht} > 0$.
3. Наявність даних за показниками, необхідних для розрахунку доданої вартості.
4. Чисельність зайнятих не менше 20 осіб.

На другому етапі з допомогою кореляційно-регресійного аналізу визначено незалежні факторні ознаки, що мають щільний зв'язок із результативними ознаками: отримана виручка від реалізації високотехнологічної продукції та створена додана вартість на підприємствах еталонної групи. При цьому було побудовано матриці коефіцієнтів парної кореляції, здійснена перевірка на наявність мультиколінеарності, відібрано найбільш інформативні змінні та побудовано моделі регресії. Як функціональну форму використано лінійну багатофакторну модель. З допомогою пакета прикладних програм Eviews 4.0 здійснено оцінку моделей, зокрема перевірено значущість коефіцієнтів регресії моделі та коефіцієнта детермінації. Виявилось, що найбільш значущими детермінантами випуску високотехнологічної продукції на українських підприємствах є чотири показники:

- 1) кількість працівників із вищою освітою інженера (*EHE*);
- 2) кількість працівників, які мають вищу освіту з інших спеціальностей (*OHE*);
- 3) кількість кандидатів наук (*PHD*);
- 4) загальні витрати підприємства на високотехнологічну сировину, матеріали, комплектуючі (*HTTC*).

У результаті вибіркової регресійної функції чистої виручки від реалізації високотехнологічної продукції у 2007 р. (*HTNP*) має такий вигляд:

$$HTNP = 111,720 \cdot EHE + 263,804 \cdot OHE + 5874,159 \cdot PHD + 0,896 \cdot HTTC - 12676,070.$$

Вибіркова регресійна функція доданої вартості (*GVA*) має вигляд:

$$GVA = 0,885 \cdot ACM + 0,143 \cdot HTNP + 36,706 \cdot TE - 5811,066,$$

де *ACM* – витрати на модернізацію машин та обладнання для технологічних процесів, здійснену виробниками протягом 2005–2007 рр.;
TE – кількість зайнятих.

Ураховуючи результати економіко-математичного аналізу, за критерії визначення високотехнологічного виробництва було вибрано два показники:

Таблиця 2

Ранжування видів економічної діяльності за концентрацією високотехнологічних підприємств

Код за КВЕД	Кількість підприємств, од.	Кількість ВВП, од.	Частка ВВП, %	Ранг 1	Частка виручки від реалізації ВВП, %	Ранг 2	Частка зайнятості у загальній зайнятості, %	Ранг 3	Сумарний ранг
Виробництво літальних апаратів, включаючи космічні (35.3)	21	15	71,43	1	79,32	2	84,04	1	4
Виробництво офісного устаткування та ЕОМ (30)	12	6	50,00	5	96,24	1	82,62	2	8
Виробництво готельних виробів (16)	9	5	55,56	2	71,28	4	68,51	4	10
Виробництво медичної техніки, вимірювальних засобів, оптичних приладів (33)	148	76	51,35	3	54,33	6	73,77	3	12
Фармацевтичне виробництво (24.4)	65	33	50,77	4	78,39	3	63,32	5	12
Виробництво машин та устаткування (29)	819	243	29,67	8	44,03	7	51,25	6	21
Виробництво апаратури для радіо, телебачення та зв'язку (32)	85	35	41,18	6	37,52	9	49,78	8	23
Виробництво автомобілів, причепів та напівпричепів (34)	91	25	27,47	10	57,58	5	49,19	9	24
Видавнича та поліграф. діяльність, тиражування записаних носіїв інформації (22)	376	104	27,66	9	39,73	8	50,94	7	24
Виробництво інших транспортних засобів (35 без 35.3)	122	43	35,25	7	31,55	12	42,31	10	29
Хімічне виробництво (24 без 24.4)	208	45	21,63	13	34,46	11	37,06	11	35
Виробництво електричних машин та устаткування (31)	274	59	21,53	14	37,46	10	35,24	12	36
Виробництво меблів; виробництво іншої продукції (36)	304	75	24,67	11	17,46	15	20,30	15	41
Виробництво готових металевих виробів (28)	454	108	23,79	12	15,73	17	20,17	16	45
Виробництво паперової маси, паперу, картону, виробів з них (21)	129	20	15,50	19	28,46	13	25,00	13	45
Виробництво гумових та пластмасових виробів (25)	306	56	18,30	16	15,85	16	23,19	14	46
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції (26)	701	110	15,69	18	19,51	14	14,41	19	51
Виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів (19)	107	21	19,63	15	5,05	22	7,88	23	60
Текстильне виробництво (17)	156	23	14,74	20	9,79	20	11,71	20	60
Виробництво одягу; виробництво хутра та виробів з хутра (18)	345	47	13,62	21	12,62	18	10,84	21	60
Оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів (20)	373	49	13,14	23	8,01	21	16,86	17	61
Виробництво харчових продуктів, напоїв (15)	2085	202	9,69	24	12,54	19	10,60	22	65
Металургічне виробництво (27)	171	27	15,79	17	0,33	24	2,20	25	66
Оброблення відходів (37)	66	5	7,58	25	4,17	23	14,85	18	66
Виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення (23)	36	4	11,11	22	0,27	25	3,04	24	71
Разом	7463	1436	19,25	x	14,21	x	24,76	x	x

- *ресурсний* – питома вага працівників з вищою освітою (тобто працівників технологоорієнтованих професій) у загальній чисельності працівників;
- *результатний* – питома вага доданої вартості у чистій виручці від реалізації продукції підприємства.

Для досліджуваної групи респондентів було розраховано середньозважені значення визначених показників, зроблено частотний розподіл та встановлено еталонні та порогові значення, що порівнюють для першого показника: мінімум – 0,2, еталон – 0,3; для другого: мінімум – 0,25, максимум – 0,8, еталон – 0,4. Значення інших показників, що наведені в Методиці, доцільно застосовувати при подальшій експертній оцінці рівня технологічності виробництва як додаткові аргументи. За цими двома критеріями було проранжовано 7639 респондентів та сформовано попередній Перелік високотехнологічних підприємств, що складається з 1436 господарюючих суб'єктів, з яких 611 за основним видом економічної діяльності належать до високо- та середньо-високотехнологічного секторів.

Для того, щоб визначити концентрацію ідентифікованих високотехнологічних промислових підприємств (ВТПП) у тих видах економічної діяльності, до яких вони належать (на рівні двох знаків кодів за КВЕД з виокремленням тризначних кодів у фармацевтиці та виробництві літальних апаратів), було відібрано 7463 респонденти, основний вид діяльності яких пов'язаний із промисловим виробництвом, та розраховано три показники: частка ВТПП у загальній кількості респондентів за видом економічної діяльності; частка виручки від реалізації продукції ВТПП у загальній виручці від реалізації продукції за видом економічної діяльності; частка зайнятих на ВТПП у загальній зайнятості за видом економічної діяльності. Зазначимо, що дві останні частки є середньозваженими по всіх галузях промисловості (див. табл. 2).

Автори статті вдячні за методологічну та практичну допомогу у проведенні цього дослідження фахівцям Державного комітету статистики України та його регіональних підрозділів, Мінпромполітики України, ЦДПІН ім. Г. М. Доброва НАН України, Інституту економічного прогнозування НАН України, спеціалістам промислових підприємств і галузевих наукових інститутів.

Список використаних джерел

1. Наказ Міністерства промислової політики України “Про затвердження Методики ідентифікації українських високотехнологічних промислових підприємств” від 08.02.2008 р. № 80 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0080581-08>

Після отримання результатів 25-ти секторам обробної промисловості було присвоєно відповідні ранги за кожним із трьох вищенаведених показників, а також знайдено сумарний ранг. При цьому чим вище значення останнього, тим нижчий рівень технологічності виробництва. Максимальний ранг (71) отримало виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення.

У верхній частині таблиці (де сумарний ранг не перевищує 36, або половину максимального сумарного рангу), виявилось 12 видів економічної діяльності. Окрім виробництва тютюнових виробів і видавничої, поліграфічної діяльності та тиражування записаних носіїв інформації, всі вони належать (за визначенням ОЕСР) до високо- та середньо-високотехнологічних секторів.

Нагадаємо, що за методологією ОЕСР 10 промислових секторів показали вищий за середній рівень технологічності одночасно за двома критеріями: витрати на ДіР, зважені на додану вартість, та витрати на ДіР, зважені на випуск продукції. У результаті їх визначено як високо- та середньо-високотехнологічні.

У нашому випадку було отримано фактично той самий результат, але на основі принципово іншої методології. В її підґрунтя вперше було покладено кількісну ідентифікацію високотехнологічних виробництв за нормативною процедурою одночасно за такими двома критеріями: 1) частка працівників з вищою освітою у загальній кількості працівників; 2) частка доданої вартості у чистій виручці від реалізації продукції підприємства.

Отримані результати свідчать: в Україні технологічності виробництва мають місце в усіх галузях промисловості, але превалюють у тих, що вважаються високо- та середньо-високотехнологічними в індустріально розвинених країнах. Це в цілому відповідає загальносвітовим тенденціям інноваційного розвитку економіки.

Методологічні питання розрахунку вартості послуг за статтею “Туристські послуги” у зовнішньоекономічній діяльності

Розглянуто методологічні питання статистики туризму. Наведено узагальнюючу характеристику, термінологію, принципи визначення та розрахунку вартості послуг зовнішньої торгівлі за статтею “Туристські послуги”.

Ключові слова: туризм, подорож, туристські послуги, статистика туризму, міжнародний туризм.

Тенденції світової економіки до глобалізації, що підсилені впливом політики лібералізації, зумовлюють стійке зростання обсягів міжнародних інвестицій у сфері торгівлі товарами та послугами. Постійне вдосконалення засобів зв'язку та розширення діяльності міжнародних підприємств суттєво спрощують переміщення людей як самостійних постачальників послуг. За останні сім років міжнародні інвестиційні потоки, одержані сферою послуг, склали приблизно дві третини світових фінансових потоків. За показниками платіжного балансу, питома вага послуг складає близько однієї п'ятої обсягу світової торгівлі [1; 2; 3; 14]. У розвинених країнах світу частка сфери послуг у структурі ВВП перевищує 70%, у ній зайнято близько 65% працездатного населення планети (у США – до 75%).

Міжнародна торгівля послугами порівняно з традиційною торгівлею товарами має ряд специфічних рис, а саме [6]:

- послуги надаються (виробляються) та споживаються в основному одночасно і не зберігаються, а тому надання більшості видів послуг базується на прямих контактах між їх виробниками та споживачами (це потребує присутності за кордоном безпосередніх виробників послуг або ж присутності іноземних споживачів у країні виробництва послуг);

- національна сфера послуг, як правило, більше захищається державою від іноземної конкуренції, ніж сфера матеріального виробництва, тому в міжнародній торгівлі послугами існує більше конкурентних бар'єрів, ніж у торгівлі товарами (хоча останнім часом завдяки рекомендаціям Генеральної асамблеї з торгівлі послугами (далі – ГАТТ) спостерігається значна лібералізація торгівлі послугами);

- не всі види послуг, на відміну від товарів, можуть бути залучені до міжнародного обміну (це стосується насамперед побутових і комунальних послуг).

Послуги зовнішньої торгівлі класифікуються згідно з переліком GNS/W/120, розробленим ГАТТ, що містить 12 основних категорій [4; 12]:

1. Ділові послуги.
2. Послуги зв'язку.
3. Будівельні та пов'язані з ними інженерні послуги.
4. Послуги з розповсюдження товарів.
5. Послуги в галузі освіти.
6. Послуги в галузі навколишнього середовища.
7. Фінансові послуги.
8. Послуги в галузі охорони здоров'я та соціального забезпечення.
9. Послуги в галузі туризму та подорожей.
10. Послуги в галузі відпочинку, культури та спорту.
11. Транспортні послуги.
12. Інші послуги, не віднесені до інших категорій.

Слід зазначити, що цей перелік не є статистичною класифікацією; він використовується як робочий документ для ведення переговорів щодо торгівлі послугами та може з часом зазнати змін. Серед наведених вище класифікаційних категорій питома вага послуг у галузі туризму та подорожей становить близько 30% загального обсягу світової торгівлі послугами. Середні темпи зростання у галузі туризму, починаючи з 1950-х рр., склали близько 7% на рік, що удвічі вище за середньорічні темпи зростання світової економіки в цілому [5]. Так, за даними Всесвітньої туристської організації та Світової організації торгівлі, починаючи з 2001 р., туризм займає четверте місце у світовому експорті товарів та послуг (560 млрд. дол. США, або 7,4%), поступаючись лише експорту хімічних продуктів, автомобільної продукції та палива.

В Україні туристична галузь розвивається досить повільно. Наразі українські громадяни багато інвестують у зарубіжні країни, купуючи там товари та послуги. Адже туризм, за розрахунками фахівців, лише у вигляді податків міг би що-

року поповнювати державний бюджет на суму до 4 млрд. дол. США.

Проблемам функціонування та розвитку ринку послуг у зовнішній торгівлі присвячено праці І. Балабанова [1], І. Бураковського [2], І. Дахно [6], С. Долгова [7]. Різні аспекти становлення, функціонування і розвитку ринку послуг у галузі туризму та подорожей висвітлено у дослідженнях В. Сеніна [13], В. Фомічова [14], І. Гаврилишина [5], Г. Ковалевського [10] та ін.

Статистика зовнішньої торгівлі послугами є однією з найскладніших ділянок статистичного обліку. Тут існують принаймні дві методологічні проблеми. Перша проблема – це подальший розвиток Класифікатора послуг. У теперішній час Класифікатор ГАТП, побудований на основі Системи національних розрахунків 1993 р., і національні класифікатори послуг країн – членів Світової організації торгівлі не завжди узгоджені між собою. Друга проблема – це повнота і чіткість відображення у статистиці торгівлі послугами всіх чотирьох способів постачання послуг. Нині міжнародна статистика достатньою мірою враховує тільки транскордонну торгівлю, водночас інші способи, особливо комерційна присутність та присутність фізичних осіб, часто не враховуються. Більш складним є питання обліку послуг, що надаються під час їх переміщення за кордоном фізичним особам, оскільки цей спосіб міжнародної торгівлі послугами передбачає рух як самостійно зайнятих, так і найманих працівників, і значна частина таких послуг зараховується до інших категорій послуг.

Кількісна оцінка зовнішньої торгівлі послугами в галузі туризму та подорожей є набагато складнішою, ніж оцінка торгівлі товарами, через складність у їх визначенні [12]. На відміну від торгівлі товарами, під час надання послуг у галузі туризму та подорожей митний кордон не перетинає вантаж, що має міжнародний товарний код та супроводжується документацією зі змістовним описом, інформацією про кількість, походження та пункт призначення товару, рахунком-фактурою. Крім того, відсутня адміністративна система стягнення мита, в рамках якої здійснюється збирання всіх цих даних. Отримання необхідної інформації про торгівлю послугами в галузі туризму та подорожей після того, як визначено зміст послуги, залежить від його узгодженого загального тлумачення постачальниками таких даних, що, у свою чергу, визначається тим, яка інформація може бути отримана по лінії систем митної звітності або надана приватними особами, а також залежить від різноманітних джерел даних, включаючи адміністративні джерела, вибіркові статистичні обстеження, анкетне опитування туристів на момент перетину кордону, та методів кількісної оцінки, що використовуються для обробки одержаних даних.

Мета статті – висвітлити методологічні питання розрахунку вартості послуг за статтею “Турист-

ські послуги” у зовнішньоекономічній діяльності, що охоплюють формування необхідного та достатнього переліку статистичних показників і забезпечують певний рівень якості отриманих даних та їх конфіденційність.

Побудова методології розрахунку вартості послуг зовнішньоекономічної діяльності за статтею “Туристські послуги” ґрунтується на системі статистичних показників, що забезпечують порівнянність на міжнародному рівні та призначені для прийняття аналітичних рішень у сфері торгівлі послугами з подальшим моніторингом їх виконання.

Засади концепції туристських послуг викладені в чотирьох ключових стандартах: Системі національних рахунків 1993 р. (далі – СНР) [12], Допоміжному рахунку туризму (далі – ДРТ) [15], Посібнику з платіжного балансу [11], Посібнику зі статистики міжнародної торгівлі послугами [12]. Проте тлумачення терміна “туристські послуги” у зазначених вище стандартах не завжди тотожні.

У рамках СНР 1993 р. аналіз попиту на туристські послуги пов’язаний із пропозицією відповідних товарів та послуг у тій або іншій країні. При цьому туристське споживання розглядається як споживання вироблених різними галузями економіки товарів і послуг для задоволення потреб туристів. У грошовому вимірі – це вартість сукупності товарів та послуг, що споживаються туристами (відвідувачами) для задоволення їх потреб. Таким чином, у СНР туристське споживання збігається з концепцією кінцевого споживання [1].

Під час розробки допоміжного рахунку туризму на перший план було висунуто концепцію відвідувача й оцінювався його попит на товари та послуги. Фундаментальна структура ДРТ базується на загальній економічній рівновазі між попитом на товари та послуги, що зумовлюється туризмом, та їхньою пропозицією. Попит, зумовлений туризмом, охоплює велике різноманіття товарів і послуг, основне місце серед яких належить транспорту, засобам розміщення та харчуванню.

У платіжному балансі послуги за статтею “Подорожі” відрізняються від багатьох інших наданих зовнішньоекономічних послуг тим, що саме споживач послуги визначає характерну особливість подорожі [11]. Споживач (або приїжджий) прибуває в іншу країну з метою придбання товарів та послуг. Таким чином, у розширеній класифікації послуг, що відображена у платіжному балансі, будь-яким певним видом продукту є не самі подорожі, а набір товарів і послуг, спожитих тими, хто приїжджає. Подорож – це переміщення людей у часі та просторі; людина, яка здійснює подорож (незалежно від цілей, напрямків, засобів пересування і часових проміжків), називається “приїжджий”. Туризм – це і особливий, масовий різновид подорожей, і діяльність з організації та здійснення цих подорожей.

У посібнику [12] термін “подорожі” є синонімом терміна “подорожі”, що використовується у платіжному балансі, та за сутністю збігається з терміном “туризм” у Системі національних рахунків. Він також пов’язаний з терміном “туризм”, що використовується в Допоміжному рахунку туризму. Відмінність між термінами Посібника зі статистики міжнародної торгівлі послугами і Платіжного балансу з одного боку та ДРТ з іншого пов’язана з обліком витрат студентів та пацієнтів, які проходять курс лікування (коли тривалість їх перебування у країні відвідування складає один рік або більше), витрат певних категорій найманих працівників.

Підсумовуючи вищенаведене, автори вважають, що туристські послуги – це набір товарів та послуг, що придбані в країні туристами, строк перебування яких у цій країні не перевищує одного року. Такі товари та послуги можуть бути придбані самим туристом або надаватися йому безоплатно (наприклад, як подарунок) для особистого ви-

користання або з подальшою передачею їх третій стороні. До групи туристських послуг не включаються транспортні витрати туристів із переміщення в межах відвідуваної ними країни, якщо такі перевезення здійснюються транспортними підприємствами, які не є резидентами цієї країни, а також міжнародні перевезення туристів, що враховуються за статтею “Послуги пасажирського транспорту” в рамках транспортних перевезень. До туристських послуг не включаються також товари, придбані туристами з метою їх перепродажу у власній або в будь-якій іншій країні.

Безпосередньо туристські послуги в Україні наразі не обчислюються, але більшість фахівців, у тому числі спеціалісти Держкомстату, вважають, що питома вага туристських послуг складає до 70% від статті платіжного балансу “Подорожі”. У табл. 1 наведена динаміка експорту-імпорту послуг за статтею “Подорожі” та розраховані значення витрат за статтею “Туристські послуги”.

Таблиця 1

Динаміка експорту-імпорту послуг за статтями “Подорожі” та “Туристські послуги”

(млн. дол. США)

Витрати за статтями	Експорт			Імпорт		
	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
Подорожі	342,1	493,4	299,2	327,6	426,0	283,0
Туристські послуги	239,5	345,4	209,4	229,3	298,2	198,1

У законі України “Про туризм” [8] надано визначення терміна “турист” як особи, яка здійснює подорож по Україні або до іншої країни з не забороненою законом країни перебування метою на термін від 24 годин до одного року без здійснення будь-якої оплачуваної діяльності та із зобов’язанням залишити країну або місце перебування в зазначений термін.

Туризм – це нова форма подорожі, його окремий випадок. Основна відмінність туризму від подорожі – наявність чітко визначеної мети. У Посібнику [11] виділяють ділову та особисту цілі подорожі. У Законі [8] виділено оздоровчі, пізнавальні, професійно-ділові та інші цілі. Відповідно до ділової мети, туристські послуги охоплюють придбання товарів та послуг особами, які прямують за кордон для здійснення певних видів господарської діяльності; до таких осіб, зокрема, належать екіпажі суден, що здійснюють короткострокову зупинку або затримуються з відправленням; державні службовці, які знаходяться в країні у службових справах; робітники міжнародних організацій, які перебувають у відрядженні; робітники підприємств, що не є резидентами країни, на території якої вони працюють. Відповідно до особистої мети, туристські послуги охоплюють товари та послуги, спожиті туристами, які прямують за кордон з особистою метою, наприклад пізнавальною, для

проведення відпустки, участі у культурних заходах, відвідування друзів та родичів, паломництва, навчання та проходження курсів лікування.

У посібнику [12] рекомендується проводити поділ туристських послуг, що споживаються під час подорожей, здійснюваних з особистою метою, на три підкомпоненти: витрати, пов’язані зі станом здоров’я (загальна сума витрат осіб, які прибувають для лікування); витрати на отримання освіти (загальна сума витрат студентів); витрати на розміщення та ресторанне обслуговування.

Водночас існують витрати, що не стосуються подорожей, але належать до туристських послуг:

- придбання цінностей та споживчих товарів тривалого користування, незалежно від їх вартості (до статті “подорож” включаються споживчі товари тривалого користування, вартість яких нижча за митний поріг);
- витрати на транспортування іноземних пасажирів.

На думку авторів, формування системи статистичних показників, що охоплюють витрати за статтею “Туристські послуги”, слід здійснювати за такими аспектами:

1. Проживання.
2. Продукти харчування та напої.
3. Розважальні заходи.

4. Транспортне обслуговування на території відвідуваної країни (споживання яких здійснюється на території країни-виробника).

5. Подарунки, сувеніри або будь-які інші предмети, придбані для особистого використання туристами та вивезені ними з відвідуваної країни.

Ці товари та послуги можуть оплачуватися туристами особисто або кимось від їх імені чи надаватися їм на безоплатній основі.

Кожна з зазначених категорій може бути укрупнена з урахуванням мети туристичної поїздки відповідно до структури Класифікації СРС Rev. 2 (Класифікація основної продукції, другий перегляд) та ISIC Rev. 4 (Міжнародна стандартна галузева класифікація усіх видів економічної діяльності, третій перегляд) за основними галузями походження.

Розглянемо основні статистичні показники та розрахунки за статтею “Туристські послуги”. Для аналізу експорту / імпорту послуг за статтею “Туристські послуги” використовуються такі сім категорій статистичних показників:

1. Мета туристичної поїздки:

- оздоровча;
- пізнавальна;
- професійно-ділова;
- інша.

2. Витрати на проживання (короткострокове та довгострокове) за типами житла:

- кімната, або одиниця житла;
- кемпінг;
- табір відпочинку;
- номер у готелі.

3. Витрати на придбання їжі та напоїв за видами обслуговування:

- повне ресторанне обслуговування;
- обмежене обслуговування;
- подання напоїв;
- інші (їжа без місця для сидіння в кіосках, стендах, автоматах тощо).

4. Витрати на користування місцевим та міжнародним транспортом за видами перевезень:

- перевезення залізничним пасажирським транспортом;
- перевезення дорожнім пасажирським транспортом (таксі, автобус, екскурсійний автобус тощо);
- оренда, ремонт легкових автомобілів та купівля пального;
- перевезення водним пасажирським транспортом (пороми, судна на підводних крилах, повітряних подушках, круїзні судна, екскурсійні човни);
- перевезення повітряним пасажирським транспортом (літаки, вертольоти, дельтаплани, повітряні кулі тощо);
- інші (кабельні перевезення пасажирів, перевезення багажу, тварин та інших предметів тощо).

5. Витрати на відпочинок. Відвідування культурних та спортивних заходів:

- маріонеткові шоу;
- циркові вистави;
- виступи акторів, письменників, співаків, музикантів, танцюристів, каскадерів, ведучих та інших артистів;
- вистави театру (опера, балет тощо), музичні та концертні вистави;
- виставкові послуги з усіх видів мистецтва, науки і техніки, історії;
- пересувні виставки, приватні колекції та комерційні галереї;
- історичні місця, будівлі та пам'ятники;
- ботанічні та зоологічні сади;
- заповідники, національні та природні парки;
- закриті та відкриті об'єкти спорту та спортивного дозвілля (стадіони, арени, катки, басейни, спортивні майданчики, доріжки, майданчики для гольфу, боулінг, тенісні корти тощо);
- парки розваг, атракціони, розважальні ярмарки, пляжі, зали бальних танців.
- інші (стрибки з парашутом, дельтапланеризм, підводне плавання, придбання лотерей, лото, здійснення ставок, казино, гральні автомати).

6. Витрати при відвідуванні магазинів.

- магазини безмитної торгівлі (duty-free);
- спеціалізовані магазини роздрібною торгівлі, що торгують сувенірами та речами ручної роботи;
- неспеціалізовані магазини роздрібною торгівлі;
- інші магазини роздрібною торгівлі, що торгують характерними для країни профілюючими товарами туризму;
- магазини, що торгують ювелірними виробами та товарами тривалого використання.

7. Інші витрати:

- придбання продуктів споживання, що не увійшли до вищезазначених категорій (газети та журнали, поточні засоби охорони здоров'я та випадкове медичне обслуговування, не охоплене страхуванням, тощо).

Експорт / імпорт послуг за статтею “Туристські послуги” обчислюється як добуток витрат, що припадають на одного в'їжджаючого / виїжджаючого, на кількість останніх. При цьому розрахунки ведуться за категоріями туристських поїздок (чисельність в'їжджаючих / виїжджаючих з розбивкою за цілями туристських поїздок, окресленими в законі України “Про туризм”). Таким чином, вартість експорту / імпорту послуг за статтею “Туристські послуги” P доцільно обчислювати за формулою:

$$P = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^7 a_{ij}.$$

де a_{ij} – витрати на одного туриста;

i – поточний номер; $i = \overline{1, n}$; n – загальна кількість туристів;

j – поточний номер категорії статистичних показників; $j = \overline{1, 7}$.

Статистичні дані щодо обсягів зовнішньої торгівлі туристськими послугами необхідні учасникам торгових переговорів як орієнтир при розробці конкретних зобов'язань у галузі міжнародного туризму та подальшого моніторингу виконання цих зобов'язань, а також змін, що стосуються кожного виду послуг. Ці дані забезпечать оцінювання можливостей доступу на міжнародні ринки; є інформаційним підґрунтям для прийняття рішень щодо встановлення пріоритетів і стратегій; сприяють зіставленню зобов'язань та оцінці досягнутого ступеня лібералізації за конкретними послугами та ринками; надають статистичний довідковий матеріал для врегулювання конфліктів.

Але варто пам'ятати, що визначення потреб користувачів у більш детальних даних про зовнішню торгівлю туристськими послугами слід узгодити з витратами на збирання таких даних, обов'язково беручи до уваги додаткове навантаження на туристів, а також необхідність забезпечення належного рівня якості отриманих даних. Ці стримуючі фактори суттєво обмежують практичне досягнення належного рівня деталізації даних у сфері міжнародної торгівлі послугами.

Одним із методів вирішення завдання є проведення вибіркового анкетного опитування на митному кордоні та подальше групування відповідей за метою туристичної поїздки. Це полегшить редагування отриманих даних та уможливить їх застосування для міжнародної класифікації цілей індивідуального споживання.

Список використаних джерел

1. Балабанов И. Т. Экономика туризма / Балабанов И. Т., Балабанов А. И. — Москва: Финансы и статистика, 2000. — 176 с.
2. Бураковський І. Теорія міжнародної торгівлі / Бураковський І. — К. : Основи, 2000. — 241 с.
3. Внешнеторговые сделки / [сост. И. С. Гринько]. — Сумы : Фирма “Реал”, 1994. — 464 с.
4. Гагская декларация по туризму Межпарламентской конференции по туризму 1989 года [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.intacadem.ru/content/view/352/252/>
5. Гаврилишин І. П. Соціально-економічне становище України і проблеми розвитку туризму / І. П. Гаврилишин, О. В. Дмитрусенко // Розвиток туризму в Україні. Проблеми і перспективи : [зб. наук. ст.]. — К. : ІВЦ “Слов’янський діалог”, 1995. — С.17–31.
6. Дахно І. І. Міжнародна економіка : [навч. посіб.] / Дахно І. І., Бовтрук Ю. А. — К. : МАУП, 2002. — 216 с.
7. Долгов С. И. Предприятие на внешних рынках: внешнеторговое дело / Долгов С. И., Кретова И. И. — М. : ИНФРА-М, 2005. — 251 с.
8. Закон України “Про туризм” від 15.09.1995 року № 325/95–ВР станом на 11. 08.2010 року [Електронний ресурс]. — Режим доступа : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=324%2F95-%E2%F0>
9. Кириченко О. А. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності : [навч. посіб.] / Кириченко О. А. — [3-тє вид., перероб. і доп.]. — К. : Знання-Прес, 2002. — 384 с.
10. Ковалевский Г. В. Проблемы развития туризма в Украине: интегрированный подход / Г. В. Ковалевский, В. В. Абрамов // Туристично-краєзнавчі дослідження : [зб. наук. ст.]. — 1999. — Вип. 2. — С. 19–28.
11. Руководство по платежному балансу / пер. с англ. — [Пятое издание]. — Вашингтон : МФВ, 1993. — 250 с.
12. Руководство по статистике международной торговли услугами [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://unstats.un.org/unsd/publication/Seriesm/Seriesm_86r.pdf
13. Сенин В. С. Организация международного туризма / Сенин В. С. — М. : Финансы и статистика, 1999. — 212 с.
14. Фомичев В. И. Международная торговля : [учеб.] / Фомичев В. И. — [2-е изд., перераб. и доп.]. — М. : ИНФРА-М, 2001. — 446 с.
15. International Recommendations for Tourism Statistics [Electronic resource]. — Access mode : <http://www.world-tourism.org/> — Screen title.
16. The Manual on Statistics of International Trade in Services, 2008 [Electronic resource]. — Access mode : <http://www.world-tourism.org/> — Screen title.

Сучасні методологічні підходи до статистичного об'єднання даних

Розглянуто сучасні методи статистичного об'єднання даних із різних джерел та запропоновано їх класифікацію. Основну увагу приділено підходам до об'єднання даних вибіркового обстеження на мікрорівні. Сформульовано методологічні положення, що необхідно враховувати при розробці підходів до об'єднання даних.

Ключові слова: методи об'єднання даних, вибіркові обстеження, імпутація.

На сучасному етапі розвитку суспільства в більшості розвинених країн світу загострюється проблема формування якісного інформаційного забезпечення соціальної, соціально-економічної та демографічної політики [1; 2]. Спостерігається експоненційне зростання обсягів статистичної інформації, що використовується при прийнятті рішень, удосконалюються й узгоджуються з міжнародними стандартами системи показників і методи їх вимірювання, критерії якості інформаційного забезпечення, принципи моніторингу соціальних процесів тощо. Все більшого значення для користувачів набувають дані на найнижчих рівнях агрегації [3]. Значна увага приділяється вдосконаленню методів збирання, обробки та аналізу інформації [1]. Загострюється проблема ефективності використання існуючої інформації.

Основними джерелами статистичних даних у соціальній сфері є результати обстежень населення, статистична звітність та інформація з адміністративних джерел. У різних країнах світу, залежно від існуючих статистичних систем, роль цих джерел даних може суттєво різнитися. В окремих країнах основним джерелом поточної статистичної інформації щодо багатьох характеристик населення є розвинена система реєстрів населення [2]. Наприклад, у Нідерландах з 1971 року замість традиційних переписів населення використовують інтегровану статистичну систему, що комбінує дві групи джерел статистичних даних: реєстри (населення, соціального забезпечення, податковий, власників нерухомості, освіти, поштових адрес) та вибіркові обстеження (домогосподарств, робочої сили, міграції населення та ін.). Центральним бюро статистики Ізраїлю та Федеральною статистичною службою Німеччини останнім часом запроваджено проведення так званого "інтегрованого перепису населення" – комбінації індивідуальних даних, отриманих з реєстру фізичних осіб, з даними, зібраними шляхом проведення вибіркового обстеження населення. Таким способом одночасно досягається декілька позитивних результатів: уточнюються дані адміністративного реєстру, отримуються додаткові характеристики щодо населення, а також суттєво зменшується навантаження на респондентів і на бюджет [2].

© Г. І. Терещенко, 2010

бінація даних вибіркового обстеження та реєстрів на мікрорівні або даних різних вибіркового обстеження у окремих випадках дозволяє отримати дані на регіональному рівні приблизно такої самої надійності, як і при проведенні суцільного обстеження. При цьому інтегрована система збирання інформації має такі переваги, як менший процент відсутніх даних та вища загальна якість інформації.

Слід зазначити, що система реєстрів, як і більшість державних вибіркового обстеження, орієнтована на забезпечення користувачів інформацією на постійній (періодичній) основі. Це зумовлено необхідністю не лише вимірювання значень соціальних показників на певний момент часу або середніх за певний період, а й оцінювання зміни показників у часі, аналізу панельних даних, забезпечення безперервності динамічних рядів тощо. Водночас наявність даних у динаміці надає можливість ефективного використання кумулятивних (об'єднаних, накопичених у часі) масивів інформації з метою підвищення надійності оцінювання показників на різних рівнях агрегації даних, побудови та використання динамічних моделей соціальних процесів та ін.

Протягом останнього десятиліття на міжнародному та національних рівнях виконано значний обсяг досліджень проблеми комплексного використання даних з різних джерел. За результатами цих досліджень встановлено ефективність реалізації комплексних програм збирання та використання інформації [2–4]. Особливо це є актуальним для офіційної (державної) статистики. Зазначене вимагає відповідного реформування національних та міжнародних систем офіційної статистики, зокрема гармонізації сучасних систем соціальних даних, методів спостережень, обробки та збереження даних, принципів забезпечення якості даних та надання інформації користувачам. З'являється багато наукових публікацій, розробляються відповідні методологічні та методичні матеріали, найефективніші методи впроваджуються у практику. Найбільш вагомими у цьому напрямі є роботи К. Бейкера, П. Ван де Лана, С. Ресслер, Д. Рубіна, М. Д'Оразіо, М. Ді Зіо та М. Сану, Г. Сапорти та ін. Не лише науковці, а й фахівці, які працюють в офіційній статистиці, та користувачі все частіше використовують терміни "об'єднання даних", "злиття

даних”, “узгодження даних”, “з’єднання даних”, “інтеграція даних”, “комбінування даних”, “акумуляція даних” та ін. При цьому зазначені терміни часто використовуються як синоніми для позначення одних і тих самих методів або характеризують різні методи комплексного використання інформації. Це свідчить, зокрема, про багатоаспектність проблеми об’єднання даних та про недостатню розвиненість відповідних методологічних підходів.

Метою статті є висвітлення особливостей сучасних методологічних підходів до статистичного об’єднання даних, принципів класифікації методів об’єднання даних з різних джерел. Особливу увагу приділено підходам до об’єднання даних вибіркового обстеження, які широко використовуються для вимірювання актуальних соціально-економічних показників.

Як свідчить аналіз науково-методологічних публікацій, для загального позначення процесів, які забезпечують можливість комплексного використання статистичних даних з різних джерел, доцільно використовувати термін “статистичне об’єднання даних” (цьому терміну в англійських публікаціях найбільше відповідає термін “statistical matching”) [5]. Статистичне об’єднання даних доцільно визначити як сукупність процесів інтеграції результатів спостережень на основі спеціальних методологічних принципів з метою формування об’єданого масиву інформації для ефективного вимірювання цільових явищ і процесів за результатами різних (за видами, часом проведення, рівнем агрегації тощо) спостережень [6].

Слід зазначити, що статистичне об’єднання даних характеризується такими основними перевагами: суттєве зростання ефективності використання статистичної інформації; підвищення надійності вимірювання показників; забезпечення можливості вимірювання показників на місцевому рівні; узгодження результатів спостережень з інформацією з зовнішніх джерел; забезпечення

порівняльності даних; забезпечення можливості об’єднання результатів спостережень з результатами моделювання на мікро- та макrorівні; отримання комплексної інформації щодо процесів та явищ, які досліджувались окремо та ін.

Доцільно виділити два основні напрями об’єднання даних: об’єднання даних, отриманих з різних джерел інформації; об’єднання даних з одного джерела інформації у часі (найбільш поширеним прикладом об’єднання такого типу є створення кумулятивних масивів інформації за результатами спостережень, що проводяться на періодичній основі – щомісячно, щоквартально, щорічно). Методи об’єднання інформації з різних джерел почали інтенсивно розвиватися лише в останні часи, хоча окремі роботи з’являлися ще в 70-х роках ХХ століття. Це пов’язано з необхідністю задоволення потреб насамперед офіційної статистики. Методи об’єднання за другим із зазначених напрямів використовуються, починаючи з 60-х років минулого століття. Вони вже є традиційними у таких галузях статистики, як обстеження робочої сили, моніторинг бідності та ін. [2].

Поряд із зазначеними основними напрямками доцільно виділити два базові методологічні підходи до об’єднання даних [5]:

- мікропідхід – об’єднання даних із декількох файлів (масивів) в один файл (масив) для подальшої обробки та аналізу;
- макропідхід – об’єднання даних із декількох джерел шляхом побудови загальної оцінки показника на основі оцінок показників, отриманих за різними файлами.

Виділяють такі основні методи об’єднання даних з різних джерел (рис. 1, за даними [5–7]):

- приєднання даних (data merging);
- зв’язування даних (record linking);
- злиття даних (data fusion – назва, що поширена у Європі, або ж *synthetical matching* – синтетичне злиття).

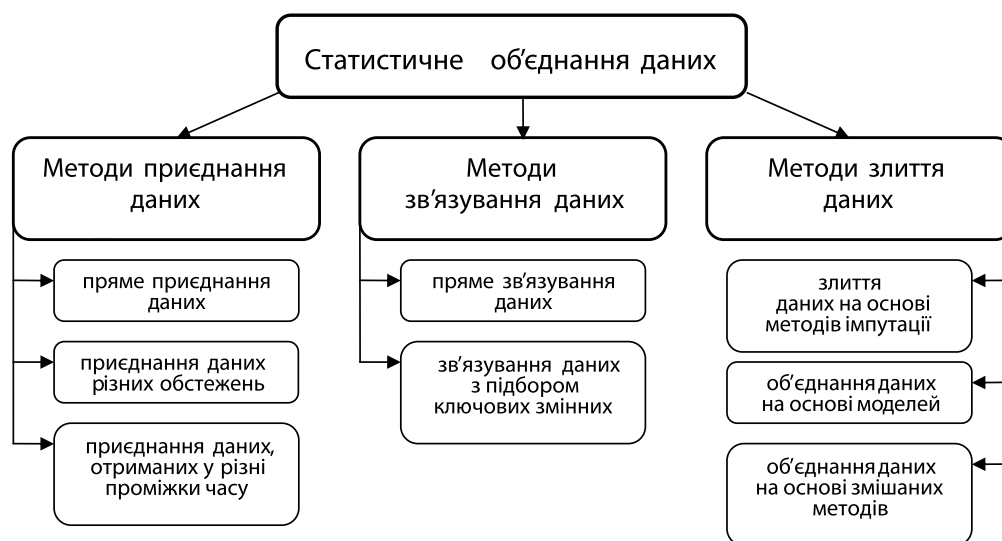

Рис. 1. Методи статистичного об’єднання даних

Перший метод застосовується за умов, коли з різних джерел отримують дані за однаковими ознаками, тобто до певного масиву даних необхідно приєднати додаткові одиниці спостережень (рис. 2, за даними [5–7]). При цьому із різних джерел отримують дані за одиницями однакового рівня (наприклад, за членами домогосподарств) та за однаковими ознаками (за ідентичними анкетами). Як видно з рис. 2, приєднання даних є достатньо простим методом – до масиву даних обстеження *A* приєднується масив даних обстеження *B*. У результаті отримуємо об'єднаний масив даних, де представлені всі спостереження з обох масивів даних.

Серед методів приєднання даних найбільш широкого застосування при обробці даних вибіркового обстеження знайшли такі:

1) пряме приєднання даних; застосовується за умов, коли за результатами одного спостереження необхідно отримати загальний масив даних шляхом об'єднання масивів даних по різних групах

одиниць. Прикладом такого підходу є формування загального масиву даних спостереження на національному рівні на основі регіональних масивів даних;

2) приєднання даних різних обстежень; використовується за умов, коли дані по одиницях однакового рівня та за однаковими ознаками отримані за результатами різних обстежень. Цей метод застосовується, наприклад, коли необхідно об'єднати дані, отримані при вимірюванні однакових ознак у різних обстеженнях;

3) приєднання даних, отриманих у різні проміжки часу; застосовується у випадку, коли об'єднуються дані по одиницях однакового рівня (тих самих або різних) та за однаковими ознаками, що отримані у різні проміжки часу за результатами одного або різних обстежень. Цей метод є ефективним, зокрема, при оцінюванні показників на основі кумулятивних масивів інформації, сформованих на основі масивів за декілька проміжків часу.

	$Y_1 \quad Y_2 \quad \dots \quad Y_Q \quad W$
	$y_{11}^{(A)} \quad y_{12}^{(A)} \quad \dots \quad y_{1Q}^{(A)} \quad w_1^{(A)}$
<i>Масив даних обстеження А</i>	$y_{21}^{(A)} \quad y_{2q}^{(A)} \quad \dots \quad y_{2Q}^{(A)} \quad w_2^{(A)}$
	\dots
	$y_{n_A 1}^{(A)} \quad y_{n_A 2}^{(A)} \quad \dots \quad y_{n_A Q}^{(A)} \quad w_{n_A}^{(A)}$
	+
	$Y_1 \quad Y_2 \quad \dots \quad Y_Q \quad W$
	$y_{11}^{(B)} \quad y_{12}^{(B)} \quad \dots \quad y_{1Q}^{(B)} \quad w_1^{(B)}$
<i>Масив даних обстеження В</i>	$y_{21}^{(B)} \quad y_{2q}^{(B)} \quad \dots \quad y_{2Q}^{(B)} \quad w_2^{(B)}$
	\dots
	$y_{n_B 1}^{(B)} \quad y_{n_B 2}^{(B)} \quad \dots \quad y_{n_B Q}^{(B)} \quad w_{n_B}^{(B)}$
	=
	$Y_1 \quad \dots \quad Y_q \quad \dots \quad Y_Q \quad W'$
	$y_{11}^{(A)} \quad y_{12}^{(A)} \quad \dots \quad y_{1Q}^{(A)} \quad w_1^{(A)}$
	$y_{21}^{(A)} \quad y_{2q}^{(A)} \quad \dots \quad y_{2Q}^{(A)} \quad w_2^{(A)}$
	\dots
<i>Об'єднаний масив після приєднання даних</i>	$y_{n_A 1}^{(A)} \quad y_{n_A 2}^{(A)} \quad \dots \quad y_{n_A Q}^{(A)} \quad w_{n_A}^{(A)}$
	$y_{11}^{(B)} \quad y_{12}^{(B)} \quad \dots \quad y_{1Q}^{(B)} \quad w_1^{(B)}$
	$y_{21}^{(B)} \quad y_{2q}^{(B)} \quad \dots \quad y_{2Q}^{(B)} \quad w_2^{(B)}$
	\dots
	$y_{n_B 1}^{(B)} \quad y_{n_B 2}^{(B)} \quad \dots \quad y_{n_B Q}^{(B)} \quad w_{n_B}^{(B)}$

Рис. 2. Схема об'єднання даних на основі методу приєднання даних

Необхідно зауважити, що при використанні методу приєднання даних з метою об'єднання результатів вибіркового обстеження населення, як правило, виникає серйозна методологічна пробле-

ма, пов'язана з різними рівнями надійності результатів. Це зумовлено розбіжностями у дизайнах вибірок, різною якістю організації обстеження та обробки їх результатів тощо. Для ефективного оці-

нювання показників на основі об'єднаного масиву даних доцільно надавати перевагу більш надійним даним. Зрозуміло, що отримати та використати інформацію щодо якості організації обстежень проблематично і вирішення цього питання потребує спеціальних досліджень, які виходять за межі цієї роботи. Водночас урахування розбіжностей дизайну вибірок, які безпосередньо впливають на величину похибки вибірки оцінювання показників, може бути здійснено на базі статистично обґрунтованих підходів.

Зв'язування даних застосовується, коли за одними й тими самими одиницями отримують дані з

різних джерел, тобто до певного масиву даних необхідно приєднати додаткові змінні (рис. 3, за даними [4–7]). При об'єднанні даних за схемою, що наведена на рис. 3, до одиниць масиву обстеження *A* приєднуються додаткові змінні з масиву обстеження *B*. Слід особливо підкреслити, що додаткові змінні приєднуються тільки для тих одиниць, за якими є дані в обох масивах. Для забезпечення можливості об'єднання даних із масивів обстеження *A* та *B* необхідно передбачити спеціальні ознаки – ключі, за якими потім зв'язуються записи за одиницями обстежень.

<i>Масив даних обстеження А</i>		<i>Масив даних обстеження В</i>		<i>Об'єднаний масив даних після зв'язування записів</i>		
$X_1 \dots X_P$	$Y_1 \dots Y_Q$	$X_1 \dots X_P$	$Z_1 \dots Z_R$	$X_1 \dots X_P$	$Y_1 \dots Y_Q$	$Z_1 \dots Z_R$
$x_{11}^{(A)} \dots x_{1P}^{(A)}$	$y_{11}^{(A)} \dots y_{1Q}^{(A)}$	$x_{11}^{(B)} \dots x_{1P}^{(B)}$	$z_{11}^{(B)} \dots z_{1R}^{(B)}$	$x_{11}^{(A)} \dots x_{1P}^{(A)}$	$y_{11}^{(A)} \dots y_{1Q}^{(A)}$	$z_{11}^{(B)} \dots z_{1R}^{(B)}$
$x_{21}^{(A)} \dots x_{2P}^{(A)}$	$y_{21}^{(A)} \dots y_{2Q}^{(A)}$	$x_{21}^{(B)} \dots x_{2P}^{(B)}$	$z_{21}^{(B)} \dots z_{2R}^{(B)}$	$x_{21}^{(A)} \dots x_{2P}^{(A)}$	$y_{21}^{(A)} \dots y_{2Q}^{(A)}$	$z_{21}^{(B)} \dots z_{2R}^{(B)}$
...	...	...	...	...	...	...
$x_{n_A 1}^{(A)} \dots x_{n_A P}^{(A)}$	$y_{n_A 1}^{(A)} \dots y_{n_A Q}^{(A)}$	$x_{n_A 1}^{(B)} \dots x_{n_A P}^{(B)}$	$z_{n_A 1}^{(B)} \dots z_{n_A R}^{(B)}$	$x_{n_A 1}^{(A)} \dots x_{n_A P}^{(A)}$	$y_{n_A 1}^{(A)} \dots y_{n_A Q}^{(A)}$	$z_{n_A 1}^{(B)} \dots z_{n_A R}^{(B)}$
$x_{11}^{(A)} \dots x_{1P}^{(A)}$	$y_{11}^{(A)} \dots y_{1Q}^{(A)}$					
$x_{21}^{(A)} \dots x_{2P}^{(A)}$	$y_{21}^{(A)} \dots y_{2Q}^{(A)}$					
...	...					
$x_{n_B 1}^{(A)} \dots x_{n_B P}^{(A)}$	$y_{n_B 1}^{(A)} \dots y_{n_B Q}^{(A)}$					

Рис. 3. Схема зв'язування масивів даних двох обстежень

Серед методів зв'язування даних основними є такі:

1) пряме зв'язування даних; застосовується за умов, коли за одними і тими самими одиницями отримують дані з декількох обстежень. Цей метод часто використовується у практиці вибіркового обстеження у випадку, коли до основного масиву обстеження необхідно приєднати додаткові змінні з масиву модульного обстеження, що охоплює всі або частину одиниць основного обстеження;

2) зв'язування даних з підбором ключових змінних; використовується, коли за одними й тими самими одиницями отримують дані з декількох обстежень, але при організації цих обстежень не було передбачено можливість зв'язування інформації, тобто не були сформовані спеціальні гармонізовані ознаки – ключі, або ці ознаки містять пропуски.

Два розглянуті методи об'єднання даних часто застосовуються при обробці даних вибіркового обстеження домогосподарств.

Методи злиття даних дозволяють об'єднати дані, отримані з різних джерел за різними блоками обстежених одиниць та різними блоками ознак, у єдиний масив (рис. 4, за даними [5–8]). Злиття даних є методологічно і технологічно доволі складним прийомом, що спирається на аналіз та врахування статистичних властивостей масивів даних. Застосування цих методів забезпечує отримання єдиних масивів даних на основі результатів різних обстежень. Методи злиття даних дозволяють оцінювати соціально-економічні показники на основі більших за об'ємом масивів даних, ніж масиви, отримані за даними конкретних обстежень.

	Y_1	Y_2	\dots	Y_Q	X_1	X_2	\dots	X_P	
Масив даних обстеження А	$y_{11}^{(A)}$	$y_{12}^{(A)}$	\dots	$y_{1Q}^{(A)}$	$x_{11}^{(A)}$	$x_{12}^{(A)}$	\dots	$x_{1P}^{(A)}$	
	$y_{21}^{(A)}$	$y_{2q}^{(A)}$	\dots	$y_{2Q}^{(A)}$	$x_{21}^{(A)}$	$x_{22}^{(A)}$	\dots	$x_{2P}^{(A)}$	
	\dots	\dots	\dots	\dots	\dots	\dots	\dots	\dots	
	$y_{nA1}^{(A)}$	$y_{nA2}^{(A)}$	\dots	$y_{nAQ}^{(A)}$	$x_{nA1}^{(A)}$	$x_{nA2}^{(A)}$	\dots	$x_{nAP}^{(A)}$	
	+								
					X_1	X_2	\dots	X_P	Z_1 Z_2 \dots Z_R
Масив даних обстеження В					$x_{11}^{(B)}$	$x_{12}^{(B)}$	\dots	$x_{1P}^{(B)}$	$z_{11}^{(B)}$ \dots $z_{1r}^{(B)}$ \dots $z_{1R}^{(B)}$
					$x_{21}^{(B)}$	$x_{22}^{(B)}$	\dots	$x_{2P}^{(B)}$	$z_{21}^{(B)}$ \dots $z_{2r}^{(B)}$ \dots $z_{2R}^{(B)}$
					\dots	\dots	\dots	\dots	\dots
					$x_{nB1}^{(B)}$	$x_{nB2}^{(B)}$	\dots	$x_{nBP}^{(B)}$	$z_{nB1}^{(B)}$ \dots $z_{nBr}^{(B)}$ \dots $z_{nBR}^{(B)}$
	=								
	Y_1	Y_2	\dots	Y_Q	X_1	X_2	\dots	X_P	Z_1 Z_2 \dots Z_R
Об'єднаний масив після злиття даних	$y_{11}^{(A)}$	$y_{12}^{(A)}$	\dots	$y_{1Q}^{(A)}$	$x_{11}^{(A)}$	$x_{12}^{(A)}$	\dots	$x_{1P}^{(A)}$	$z_{11}^{(A)}$ \dots $z_{1r}^{(A)}$ \dots $z_{1R}^{(A)}$
	$y_{21}^{(A)}$	$y_{2q}^{(A)}$	\dots	$y_{2Q}^{(A)}$	$x_{21}^{(A)}$	$x_{22}^{(A)}$	\dots	$x_{2P}^{(A)}$	$z_{21}^{(A)}$ \dots $z_{2r}^{(A)}$ \dots $z_{2R}^{(A)}$
	\dots	\dots	\dots	\dots	\dots	\dots	\dots	\dots	\dots
	$y_{nA1}^{(A)}$	$y_{nA2}^{(A)}$	\dots	$y_{nAQ}^{(A)}$	$x_{nA1}^{(A)}$	$x_{nA2}^{(A)}$	\dots	$x_{nAP}^{(A)}$	$z_{nA1}^{(A)}$ \dots $z_{nAr}^{(A)}$ \dots $z_{nAR}^{(A)}$
	$y_{11}^{(B)}$	$y_{12}^{(B)}$	\dots	$y_{1Q}^{(B)}$	$x_{11}^{(B)}$	$x_{12}^{(B)}$	\dots	$x_{1P}^{(B)}$	$z_{11}^{(B)}$ \dots $z_{1r}^{(B)}$ \dots $z_{1R}^{(B)}$
	$y_{21}^{(B)}$	$y_{2q}^{(B)}$	\dots	$y_{2Q}^{(B)}$	$x_{21}^{(B)}$	$x_{22}^{(B)}$	\dots	$x_{2P}^{(B)}$	$z_{21}^{(B)}$ \dots $z_{2r}^{(B)}$ \dots $z_{2R}^{(B)}$
	\dots	\dots	\dots	\dots	\dots	\dots	\dots	\dots	\dots
	$y_{nB1}^{(B)}$	$y_{nB2}^{(B)}$	\dots	$y_{nBQ}^{(B)}$	$x_{nB1}^{(B)}$	$x_{nB2}^{(B)}$	\dots	$x_{nBP}^{(B)}$	$z_{nB1}^{(B)}$ \dots $z_{nBr}^{(B)}$ \dots $z_{nBR}^{(B)}$

Рис. 4. Загальна схема злиття даних двох різних обстежень

Другий масив, зображений на рис. 4 (масив даних обстеження В), що використовується для визначення невідомої частини першого масиву (масиву даних обстеження А), називають масивом-донором, а перший – масивом-реципієнтом. Обидва масиви даних повинні містити: загальні змінні, тобто набори змінних, однакові в обох масивах, визначені одним способом та гармонізовані між собою; змінні, індивідуальні для кожного з масивів. Таким чином, завдання злиття даних фактично полягає у заповненні частини масиву-реципієнта даними з масиву-донора на основі спеціальної процедури відновлення відсутніх даних – процедури імпутації.

Методи злиття даних із різних джерел поділяють на такі підгрупи [5]:

1) статистичне злиття (statistical matching), відповідність спостережень (observation matching) або приписування (ascription), за якого для об'єднання даних використовуються процедури імпутації методом “hot deck” та “найближчого сусіда”. У результаті застосування цієї процедури отримані дані будуть “позиченими” з масиву-донора;

2) об'єднання даних на основі моделей (model-based estimation). У результаті застосування

цяого методу дані в об'єднаному масиві будуть отримані за моделлю, що використовувалася;

3) змішаний метод злиття даних. Один із варіантів змішаного методу полягає в тому, що спочатку будуються моделі взаємозв'язку між цільовими змінними та основними загальними змінними (ці змінні часто є структурними), а також (за можливістю) між цільовими змінними та аналогічними змінними у масиві-реципієнті. Далі значення цільових змінних у масиві-реципієнті заповнюються з допомогою процедур імпутації з урахуванням побудованих моделей.

Слід зазначити, що останній підхід до злиття даних при практичній реалізації є складнішим, ніж перші два, проте він дозволяє достатньо точно відтворити у масиві-реципієнті дані з масиву-донора.

Як свідчать результати наукових досліджень з питань визначення основних вимог до статистичної інформації з різних джерел при об'єднанні даних, для ефективного забезпечення комплексного використання такої інформації важливу роль відіграє рівень її гармонізованості [4–7]. Найбільш важливими аспектами гармонізованості є такі:

– за одиницями статистичного спостереження; дані з різних джерел характеризують одні й ті самі одиниці спостереження;

- за періодом спостереження; передбачає необхідність узгодження періоду (чи моменту часу), що характеризують отримані дані;
- за охопленням; дані з різних джерел мають бути узгодженими за охопленням (територіальним, групами одиниць тощо);
- за ознаками та показниками; вимагає однакового визначення змінних для всіх джерел даних;
- за класифікаціями; полягає у використанні узгоджених класифікацій;
- за методами контролю та обробки даних, у тому числі пропущених значень; передбачає використання однотипних підходів та процедур при отриманні результатуючих масивів інформації;
- за походженням змінних; потребує узгодження способів отримання даних (вибіркові, розрахункові та ін.).

На основі аналізу зазначених аспектів гармонізованості та результатів виконаних досліджень сформульовані узагальнювальні методологічні положення, що необхідно враховувати при розробці підходів до статистичного об'єднання даних. Ці положення мають як обов'язковий, так і рекомендаційний характер.

По-перше, для уможливлення використання методів статистичного об'єднання даних із різних джерел інформація повинна відповідати одиницям одного рівня (особи, домогосподарства, адміністративні райони тощо). Наприклад, у вибіркових обстеженнях населення дуже часто обстежують домогосподарства, а переписи та реєстри населення містять інформацію про окремих людей, тому доцільно передбачити можливість переходу до статистичних одиниць одного рівня.

По-друге, об'єднання даних здійснюється лише за подібними (або однаковими) групами одиниць. Наприклад, дані перепису населення містять ін-

формацію про все населення, а дані обстеження економічної активності населення – лише щодо осіб працездатного віку (тобто за методологією МОП – 15–70 років).

По-третє, необхідно враховувати період спостереження. Скажімо, дані перепису населення відображають ситуацію на конкретну дату, а дані вибіркових обстежень домогосподарств – за певний період часу (місяць, квартал, рік). При об'єднанні даних, що відповідають різним періодам часу, необхідно провести перерахунки для забезпечення узгодженості даних.

По-четверте, при об'єднанні даних суттєво зростають вимоги до якості інформації, насамперед її надійності та узгодженості. Об'єднання даних зі значною кількістю пропусків, неузгодженістю тощо може призвести до неприйнятно низької якості об'єданого масиву інформації.

Зазначені положення є загальними для всіх методів об'єднання даних. Для реалізації цих методів на практиці положення втілюються у систему конкретних правил та рекомендацій залежно від обраного підходу до об'єднання даних.

У теперішній час в Україні для підвищення якості оцінок показників за результатами вибіркових обстежень домогосподарств (населення) з 2003 року на замовлення Держкомстату в Інституті демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України проводиться ряд досліджень з питань розробки методологічного забезпечення об'єднання даних на основі гармонізованих програм державних вибіркових обстежень населення – умов життя домогосподарств (ОУЖД), з питань економічної активності населення (ОЕАН), сільськогосподарської діяльності домогосподарств у сільській місцевості. У табл. 1 наведено стислу характеристику основних напрямів досліджень.

Таблиця 1

Характеристика методологічних підходів до об'єднання даних державних вибіркових обстежень

Методологічний підхід	Характеристика	Напрями використання	Основні результати
Методи приєднання даних	Застосовується за умов, коли з різних джерел отримують дані за однаковими ознаками, тобто до певного масиву даних необхідно приєднати додаткові одиниці спостережень	У Держкомстаті – при об'єднанні: ✓ щомісячних даних ОЕАН у кварталні та річні масиви даних; ✓ при об'єднанні даних обстеження зовнішньої трудової міграції, отриманих на вибірках ОЕАН та ОУЖД	Уможливає формування: ✓ масивів даних для розрахунку кварталних та річних показників економічної активності населення України; ✓ масиву даних для розрахунку показників трудової міграції
Методи зв'язування даних	Застосовується, коли за одними й тими самими одиницями отримують дані з різних джерел, тобто до певного масиву даних необхідно приєднати додаткові змінні	У Держкомстаті – при об'єднанні кварталних даних ОУЖД з даними модульних обстежень (оцінка членами домогосподарств стану свого здоров'я та рівня доступності окремих видів медичної допомоги; оцінка ефективності програм соціальної допомоги тощо)	Уможливає формування загальних масивів даних для комплексного аналізу вимірюваних явищ і процесів
Методи злиття даних	Застосовується при об'єднанні в один масив даних, отриманих із різних джерел за різними блоками обстежених одиниць та різними блоками ознак	В Інституті демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України – при об'єднанні даних ОУЖД та ОЕАН	Уможливає комплексний аналіз показників економічної активності та рівня життя населення [9]

Таким чином, на основі виконаних досліджень та досвіду практичного використання встановлено, що застосування об'єднаних даних при вимірюванні соціально-економічних процесів забезпечує суттєве зростання ефективності використання статистичної інформації. За сучасних умов методологію об'єднання даних доцільно розробляти та впроваджувати в Україні насамперед для потреб державної статистики у сфері вибіркового обстеження. Це пояснюється доступністю та прозорістю методологічних засад і методичного забезпечення обстежень, а також достатньо високим рівнем організації вибіркового обстеження населення в Україні, зокрема ефективною системою надання їх результатів користувачам.

Методи статистичного об'єднання даних доцільно розрізняти за кількістю джерел, дані з яких об'єднуються (з різних джерел інформації та з одного джерела) та за підходом: мікропідхід – об'єднання даних із декількох масивів в один для подальшої обробки та аналізу; макropідхід

– об'єднання даних із декількох джерел шляхом розрахунку загальної оцінки показника на основі оцінок за різними джерелами.

Узагальнювальними методологічними положеннями, які необхідно враховувати при розробці підходів до статистичного об'єднання даних, є такі: для забезпечення можливості застосування методів об'єднання даних з різних джерел інформація, що використовується, повинна відповідати одиницям одного рівня (особи, домогосподарства, фермерські господарства, адміністративні райони тощо); припустимим є об'єднання даних лише за однаковими (або подібними) групами одиниць; при об'єднанні даних слід враховувати період спостереження (для забезпечення узгодженості даних, що відповідають різним періодам часу, необхідно застосовувати спеціальні перерахунки); при об'єднанні даних суттєво зростають вимоги до якості інформації, насамперед її надійності та узгодженості.

Список використаних джерел

1. Саріогло В. Г. Проблеми комплексного використання соціально-демографічних даних / В. Г. Саріогло // Демографія та соціальна економіка. – 2004. – № 1–2. – С. 37–44.
2. Матеріали зустрічі групи експертів по інноваційним методикам для переписей населення и крупномасштабных демографических исследований (русс. изд.). – Hague: NiDi, 1996. – 272 p.
3. Al P. G. Re-engineering social statistics by micro-integration of different sources: an introduction / P. G. Al, B. F. M. Bakker // Netherlands Official Statistics ; Special Issue : Integrating Administrative Registers and Household Surveys. – 2000. – Vol. 15. – P. 4–6.
4. Van der Laan P. Integration administrative registers and household surveys / P. Van der Laan // Netherlands Official Statistics ; Special Issue : Integrating Administrative Registers and Household Surveys. – 2000. – Vol. 15. – P. 7–15.
5. D'Orazio M. Statistical Matching: Theory and Practice / D'Orazio M., Di Zio M., Scanu M. – Chichester : John Wiley&Sons, 2006. – 256 p.
6. Терещенко Г. І. Методи об'єднання результатів статистичних обстежень домогосподарств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.10 / Терещенко Г. І. – К., 2008. – 20 с.
7. Саріогло В. Г. Методичні засади об'єднання даних з різних джерел для аналізу демографічних і соціально-економічних процесів / В. Г. Саріогло, Г. І. Терещенко // Демографія та соціальна економіка. – 2005. – № 1. – С. 168–176.
8. Rässler S. Statistical Matching: A Frequentist Theory, Practical Applications and Alternative Bayesian Approaches / Rässler S. – New York : Springer, 2002. – 264 p.
9. Терещенко Г. І. Об'єднання даних обстежень населення на основі моделей зі структурними змінними / Г. І. Терещенко // Статистика України. – 2007. – № 1. – С. 20–26.

Методичні аспекти узгодження квартальних та річних обсягів випуску торгівлі

Визначено джерела та показники для заміни інформації щодо обсягів випуску торгівлі за формою № 1-підприємництво. Підбрано ряди квартальних оцінок обсягів випуску торгівлі, придатні для подальшого їх узгодження з річними даними. Обрано найкращий метод узгодження квартальних та річних обсягів випуску торгівлі.

Ключові слова: *квартальні національні рахунки, річні національні рахунки, регресійне рівняння, узгодження квартальної та річної інформації, бенчмаркінг.*

Для створення чіткої картини економічних змін важливо, щоб квартальні національні рахунки не суперечили річним національним рахункам. Разом з тим, для складання квартальних і річних національних рахунків використовуються різні джерела даних, що вимагають узгодження.

Через систематичне відхилення показників квартальні дані прийнято використовувати тільки для визначення короткострокових змін (квартальної траєкторії), тоді як річні дані визначають загальні рівні та довгострокові тренди. Внаслідок цього квартальна інформація та оцінки квартальних національних рахунків піддаються необхідному коригуванню з метою приведення їх у відповідність з трендами річних оцінок.

Статистичні офіси багатьох країн проводять узгодження квартальних і річних національних рахунків (у цьому контексті, це процедура бенчмаркінгу) з урахуванням методології Міжнародного валютного фонду на основі методу Дентона [1] та методу, що застосовується Національним інститутом статистичних та економічних досліджень (INSEE) Франції на базі моделювання коефіцієнтів квартальних рахунків за побудованими методом найменших квадратів коефіцієнтами регресійних рівнянь для річних рахунків [2]. Узгодження має два основні аспекти: кварталізацію та екстраполяцію, при цьому кварталізація має ретроспективний характер, а екстраполяція – прогнозний. Проте ці два аспекти часто є взаємозв'язаними, оскільки екстрапольовані ряди пізніше, як правило, вимагають ретроспективного узгодження.

Для задоволення потреби в постійному оновленні й узгодженні були розроблені складні моделі, зокрема пропорційна модель Дентона [1]. Вони є відображенням комплексного підходу до вирішення задач, пов'язаних з екстраполяцією, узгодженням і оновленням, та дають результати вищої якості порівняно з методами, в яких ці три етапи здійснюються окремо. Ці підходи до узгодження можуть бути описані як статистичне моделювання з використанням лінійного програмування.

У НТК статистичних досліджень запроваджено різні варіанти процедури бенчмаркінгу за порадами міжнародних експертів та результатами власних розробок; ці процедури також запропоно-

вані для використання фахівцями Держкомстату та наукових організацій [3; 4].

Метою цієї статті є дослідження можливості застосування показників обсягу реалізації торгівлі та оцінок показників обсягу випуску, що отримані за регресійними рівняннями, за умови скасування форми № 1-підприємництво (квартальна) для отримання інформації щодо квартальних обсягів випуску торгівлі та подальшого їх узгодження з річними значеннями. Період дослідження – I кв. 2005 р. – IV кв. 2009 р.

Для досягнення цієї мети дослідження розділено на три етапи:

1. Оцінка наявної квартальної статистичної інформації для побудови моделей макропоказників випуску для торгівлі.

2. Експериментальні розрахунки щодо показників випуску для торгівлі.

3. Аналіз альтернативних варіантів узгодження квартальної та річної інформації для торгівлі.

Етап 1. Обсяг випуску для торгівлі розподілено на 4 групи за видами економічної діяльності на основі Класифікації видів економічної діяльності (КВЕД) на базі квартальної інформації за формою № 1-підприємництво:

1) торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (Секція G за КВЕД);

2) торгівля автомобілями та мотоциклами, їх технічне обслуговування та ремонт (Розділ 50 за КВЕД);

3) оптова торгівля та посередництво в оптовій торгівлі (Розділ 51 за КВЕД);

4) роздрібна торгівля, ремонт побутових виробів та предметів особистого вжитку (Розділ 52 за КВЕД).

Основними індикаторами для моделювання показників обсягу випуску торгівлі, розрахованих за формою № 1-підприємництво, є обсяг реалізації торгівлі з галузевих форм (№ 1-опт, № 3-торг та № 1-послуги). Нами доведено доцільність використання цих галузевих форм як джерел заміни показників обсягу випуску торгівлі, для чого обчислено кореляційні коефіцієнти між показниками обсягу випуску (за інформацією форми № 1-підприємництво) та обсягу реалізації (з галузевих форм) (табл. 1). Істотність зв'язку між показниками доведена з імовірністю 0,95.

Коефіцієнти кореляції між обсягом випуску й обсягом реалізації та варіанти заміни

№ групи	Коефіцієнт кореляції	Джерело заміни
1	0,95	гр. 1 = гр. 2 + гр. 3 + гр. 4
2	0,73	форма № 1-послуги
3	0,92	форма № 1-опт
4	0,98	форма № 3-торг

Етап 2. Основні розрахунки щодо оцінювання показників для заміни інформації, що визначається за формою № 1-підприємство, проводилися з використанням пакета прикладних програм для економіко-математичного моделювання EViews. У наведених нижче регресійних рівняннях використовуються такі позначення: \hat{Y}_{nij} – оцінка обсягу випуску; X_{nij} – обсяг реалізації; i – позначення кварталу ($i = 1, 2, 3, 4$); j – позначення року ($j = 1, 2, 3, 4, 5$); n – номер торговельної групи ($n = 1, 2, 3, 4$).

Регресійне рівняння для оцінювання квартальних змін обсягу випуску торгівлі; ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку:

$$\hat{Y}_{1ij} = -2959,754 + 0,109 \cdot X_{1ij} \quad (1)$$

Регресійне рівняння для оцінювання квартальних змін обсягу випуску торгівлі автомобілями та мотоциклами, їх технічного обслуговування та ремонту:

$$\hat{Y}_{2ij} = 863,746 + 8,542 \cdot X_{2ij} \quad (2)$$

Регресійне рівняння для оцінювання квартальних змін обсягу випуску оптової торгівлі й посередництва в оптовій торгівлі:

$$\hat{Y}_{3ij} = -1929,405 + 0,091 \cdot X_{3ij} \quad (3)$$

Регресійне рівняння для оцінювання квартальних змін обсягу випуску роздрібною торгівлі; ремонту побутових виробів та предметів особистого вжитку:

$$\hat{Y}_{4ij} = -246,556 + 0,103 \cdot X_{4ij} \quad (4)$$

Для оцінювання точності й адекватності підібраних рівнянь розраховані значення їх характеристик зведено в табл. 2.

Таблиця 2

Характеристика квартальних регресійних рівнянь

№ регресійного рівняння	Імовірність для F-статистики	Коефіцієнт детермінації	Відносна похибка	Статистика Дарбіна – Уотсона	Процент збігання тенденцій, %
1	0,000	0,899	0,078	1,725	84,21
2	0,000	0,539	0,196	1,513	73,68
3	0,000	0,849	0,096	1,624	78,95
4	0,000	0,952	0,071	1,320	89,47

Показник “процент збігання тенденцій” нами запропоновано розраховувати як частку кількості напрямів змін оцінок, отриманих за регресійними рівняннями, що збігаються із напрямом змін вихідних показників, у загальній кількості напрямів змін вихідних показників (у процентах).

Усі регресійні рівняння є адекватними, оскільки для них імовірність для F-статистики менша за 0,05. Разом з тим, рівняння (2) має недостатньо високий коефіцієнт детермінації. Тому в подальших розрахунках використовуємо отримані оцінки обсягів випуску торгівлі за регресійними рівняннями (1), (3) та (4), а оцінку обсягів випуску для другої групи розраховуємо як:

$$\hat{Y}_{2ij} = \hat{Y}_{1ij} - \hat{Y}_{3ij} - \hat{Y}_{4ij} \quad (5)$$

Відносна похибка для розрахованих значень становить 0,145, а процент збігання – 78,95%. На базі результатів, отриманих за рівняннями (1), (3), (4) та (5), розраховані річні значення як сума відповідних квартальних оцінок обсягів випуску торгівлі. Порівняння річних обсягів випуску з їх оцінками представлено на рис. 1.

Порівняння відносних похибок між річними обсягами випуску торгівлі (за формою № 1-підприємство (річна)) та їх оцінками за регресійними рівняннями представлено в табл. 3.

Таблиця 3

Річні відносні похибки між фактичними значеннями та їх оцінками

№ групи \ Рік	2005	2006	2007	2008	2009
1	0,047	0,089	0,048	0,084	0,037
2	0,104	0,037	0,083	0,162	0,200
3	0,087	0,122	0,044	0,092	0,079
4	0,023	0,043	0,038	0,002	0,045

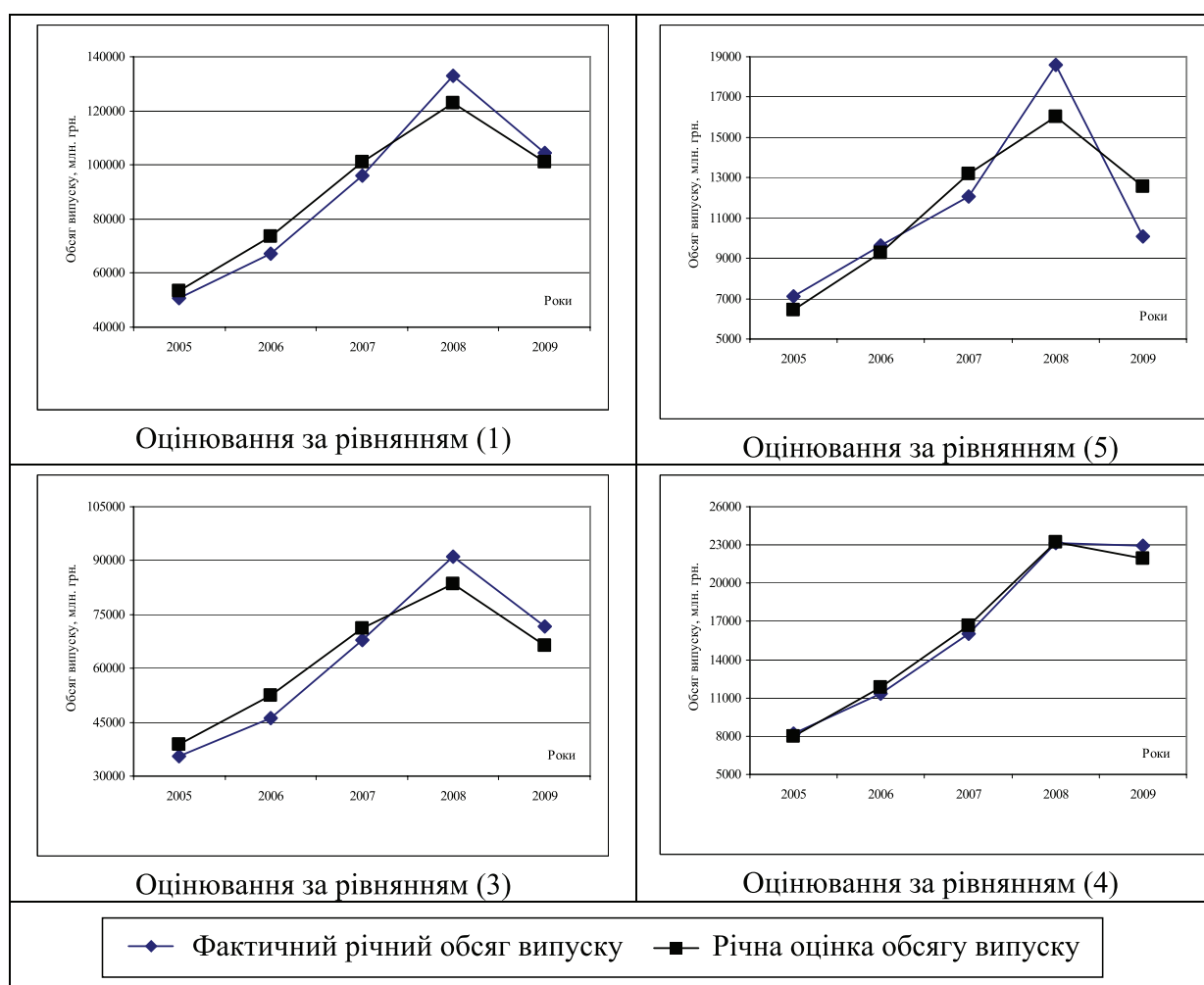

Рис. 1. Порівняння річних обсягів випуску з їх оцінками

Хоча за групою № 2 відносні похибки між фактичними значеннями та їх оцінками перевищують 0,100, процент збігання тенденцій для всіх річних значень показників обсягу випуску торгівлі становить 100,00%. Таким чином, підібрані ряди квартальних оцінок обсягів випуску торгівлі придатні для подальшого їх узгодження з річними даними.

Етап 3. Узгодження квартальної та річної інформації для торгівлі проведено за трьома варіантами:

- варіант 1 – узгодження квартальних та річних обсягів випуску торгівлі за розподілом суми залишків між фактичними значеннями та їх оцінками, отриманими за регресійними рівняннями, за кожний рік на базі розрахованих середньоквадратичних ваг;
- варіант 2 – узгодження за методом бенчмаркінгу квартальних та річних обсягів випуску торгівлі на основі їх оцінок, отриманих за регресійними рівняннями;
- варіант 3 – узгодження за методом бенчмаркінгу квартальних та річних обсягів випуску торгівлі на основі відповідних обсягів реалізації.

Алгоритм узгодження квартальних та річних обсягів випуску торгівлі за розподілом суми залишків за кожний рік на базі розрахованих серед-

ньоквадратичних ваг представлений у звіті [4]. Метод бенчмаркінгу детально описаний у звіті [3].

Алгоритм узгодження квартальних та річних даних за варіантом 1:

1. Розраховуються річні обсяги випуску для кожного року та торговельної групи:

$$Y_{nj} = \sum_{i=1}^4 Y_{nij} \quad (6)$$

2. Розраховуються частки обсягів випуску торгівлі (W_{nij}) для кожного кварталу:

$$W_{nij} = \frac{Y_{nij} \cdot 100\%}{Y_{nj}} \quad (7)$$

3. Розраховуються середні частки обсягів випуску торгівлі (\bar{W}_{nj}) для кожного кварталу:

$$\bar{W}_{nj} = \frac{\sum_{j=1}^5 W_{nij}}{5} \quad (8)$$

4. Розраховуються різниці (залишки) між фактичними значеннями обсягу випуску та розрахованими значеннями за регресійними рівняннями ($\Delta \tilde{Y}_{nij}$) для кожного кварталу:

$$\Delta \tilde{Y}_{nij} = Y_{nij} - \tilde{Y}_{nij} \quad (9)$$

5. Розподіляються залишки (p) для кожного року:

$$p = \bar{w}_{nj} \cdot \sum_{j=1}^5 \Delta \tilde{Y}_{nij}. \quad (10)$$

6. Узгоджуються фактичні та розраховані значення обсягів випуску торгівлі (Y_{nij}^l):

$$Y_{nij}^l = \hat{Y}_{nij} + p. \quad (11)$$

Для варіанта 2 за базовий індикатор обрано ряд квартальних оцінок обсягів випуску торгівлі, а для варіанта 3 – ряд із обсягів реалізації торгівлі з галузевих форм.

Алгоритм процедури бенчмаркінгу реалізується у програмному середовищі Excel.

1. Задаються значення таких показників:

– річні фактичні обсяги випуску (Y_{nj});

– квартальні оцінки обсягів випуску, отримані за регресійними рівняннями (\tilde{Y}_{nij} , варіант 2), або квартальні обсяги реалізації (X_{nij} , варіант 3).

2. Задаються початкові нульові квартальні значення обсягів випуску для подальшого узгодження: $Y_{nij}'' = 0$, варіант 2 або $Y_{nij}''' = 0$, варіант 3.

3. Визначається цільова функція:

$$\sum_{j=1}^5 \sum_{i=2}^4 \left(\frac{Y_{nij}''}{\hat{Y}_{nij}} - \frac{Y_{n(i+1)j}''}{\hat{Y}_{n(i+1)j}} \right)^2 + \sum_{j=1}^4 \left(\frac{Y_{n1(j+1)}''}{\hat{Y}_{n1(j+1)}} - \frac{Y_{n4j}''}{\hat{Y}_{n4j}} \right)^2 \rightarrow \min, \quad (12)$$

або

$$\sum_{j=1}^5 \sum_{i=2}^4 \left(\frac{Y_{nij}'''}{\hat{Y}_{nij}} - \frac{Y_{n(i+1)j}'''}{\hat{Y}_{n(i+1)j}} \right)^2 + \sum_{j=1}^4 \left(\frac{Y_{n1(j+1)}'''}{\hat{Y}_{n1(j+1)}} - \frac{Y_{n4j}'''}{\hat{Y}_{n4j}} \right)^2 \rightarrow \min. \quad (13)$$

Узгодження проводиться за умов, що:

1) всі узгоджені значення:

$Y_{nij}'' \geq 0,001$ (варіант 2) або $Y_{nij}''' \geq 0,001$ (варіант 3);

2) сума узгоджених квартальних значень за кожний рік дорівнює річному фактичному обсягу випуску:

$$\sum_{i=1}^4 Y_{nij}'' = Y_{nj} \quad \text{або} \quad \sum_{i=1}^4 Y_{nij}''' = Y_{nj}.$$

Результати розрахунків за розглянутими варіантами узгодження для групи 4 представлені на рис. 2. Оцінка варіантів узгодження квартальних та річних обсягів випуску торгівлі наведена в табл. 4.

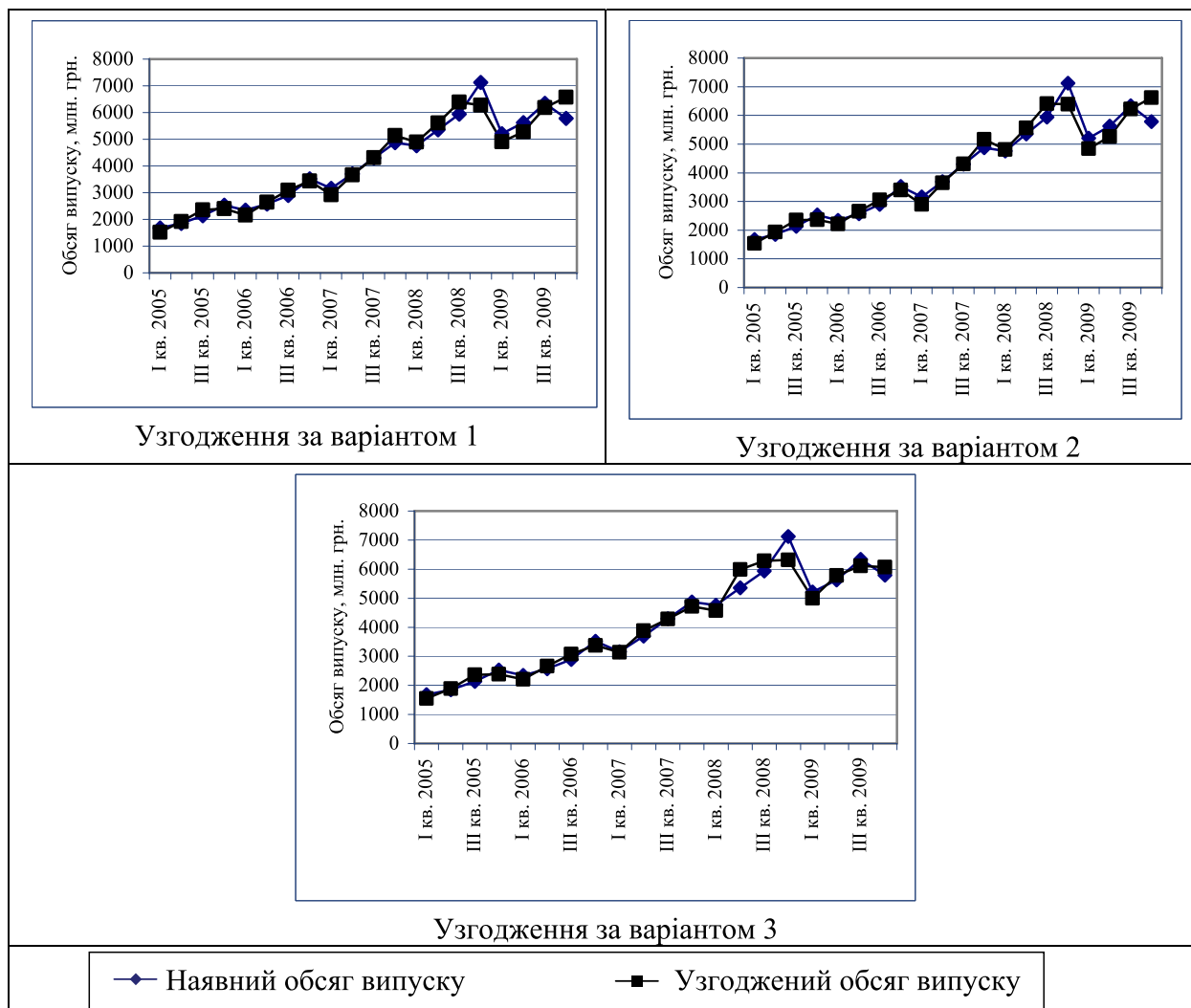

Рис. 2. Порівняння узгоджених та фактичних квартальних значень обсягів випуску для групи 4

Оцінка варіантів узгодження квартальних та річних обсягів випуску торгівлі

№ групи	Варіант 1		Варіант 2		Варіант 3	
	Процент збігання тенденцій, %	Відносна похибка	Процент збігання тенденцій, %	Відносна похибка	Процент збігання тенденцій, %	Відносна похибка
1	84,21	0,062	84,21	0,065	89,47	0,048
2	78,95	0,098	89,47	0,096	73,68	0,193
3	78,95	0,075	78,95	0,079	73,68	0,059
4	89,47	0,060	89,47	0,060	100,00	0,053

Таким чином, найкращим варіантом узгодження квартальних і річних обсягів випуску є:

- для торгівлі; ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку – варіант 3;
- для торгівлі автомобілями та мотоциклами, їх технічного обслуговування та ремонту – варіант 2;
- для оптової торгівлі й посередництва в оптовій торгівлі – варіант 3;
- для роздрібно торгівлі; ремонту побутових виробів та предметів особистого вжитку – варіант 3.

Але як альтернативу в усіх випадках корисно використовувати варіант 1.

Отже, автором доведено можливість використання форм № 1-опт, № 3-торг та № 1-послуги як джерел інформації для заміни показників обсягу випуску за формою № 1-підприємство за визначеними видами економічної діяльності. Також можна стверджувати, що однією з можливостей отримання достатньо точних результатів моделювання є кінцеве узгодження квартальної та річної інформації за запропонованими трьома варіантами процедури бенчмаркінгу.

У подальших дослідженнях доцільно проаналізувати варіанти узгодження квартальної та річної інформації за іншими видами економічної діяльності.

Список використаних джерел

1. Блум Э. М. Руководство по квартальным национальным счетам: концепции, источники данных и составление / Блум Э. М., Диппелсман Р. Дж., Меле Н. Э. – Вашингтон : МВФ, 2001. – 222 с.
2. Dureau G. Methodology of French Quarterly National Account / Dureau G. – Paris : National Institute of Statistics and Economic Studies, 1995. – 128 p.
3. Використання методів економіко-математичного моделювання для розрахунків квартального ВВП : Науковий звіт за НДР (річний) / НТК статистичних досліджень. – Номер державної реєстрації 0108U007109. – К., 2008. – 258 с.
4. Використання методів економіко-математичного моделювання для розрахунків квартального ВВП : Науковий звіт за НДР (річний) / НТК статистичних досліджень. – Номер державної реєстрації 0109U004470. – К., 2009. – 357 с.

Банківський капітал як об'єкт статистичного вивчення

Досліджено основні підходи до аналізу поняття “банківський капітал”. Наведено схему формування системи статистичного забезпечення управління банківським капіталом. Розглянуто методи статистичного аналізу, що використовуються для побудови засад розробки управлінських рішень.

Ключові слова: банківський капітал, власний капітал, статистичне забезпечення, управління капіталом, управлінське рішення.

Величина та структура банківського капіталу є важливою характеристикою фінансової стійкості як окремого банку, так і банківської системи в цілому. Недостатність капіталу окремих банківських установ України в останні три роки негативно вплинула на ліквідність усієї банківської системи. За таких обставин комплексне, всебічне дослідження банківського капіталу з урахуванням особливостей функціонування банків України є особливо актуальним. Різноманітність економічних умов, темпів, пропорцій та результатів формування банківського капіталу зумовлює потребу у статистичному дослідженні закономірностей процесу капіталізації банківської системи.

Окремі аспекти дослідження проблем формування банківського капіталу та шляхів його ефективного використання висвітлено у працях таких вітчизняних науковців, як М. Алексеєнко, В. Геєць, Ж. Довгань, А. Мороз, Р. Слав'юк та ін. Значний внесок у вивчення різних аспектів статистичного дослідження діяльності банківської системи зробили С. Герасименко, А. Головач, Н. Головач, В. Захожай. Однак переважна частина праць значених учених зорієнтована на розгляд питань з дослідження банківського капіталу взагалі. Також практично відсутні роботи із застосування статистичних методів для забезпечення управління банківським капіталом.

Мета статті – узагальнення методологічних положень та визначення основних підходів до статистичного вивчення ефективності управління банківським капіталом.

“Головна мета процесу управління банківським капіталом полягає в залученні та підтримці достатнього обсягу капіталу для розширення діяльності й створення захисту від ризиків. Величина капіталу визначає обсяги активних операцій банку, розмір депозитної бази, можливості запозичення коштів на фінансових ринках, максимальні розміри кредитів, величину відкритої валютної позиції та ряд інших важливих показників, які істотно впливають на діяльність банку” [8, с. 52]. Виходячи з цього, прийняття адекватних та ефективних управлінських рішень вимагає виконання детальних досліджень.

Об'єкт дослідження з філософської позиції знаходиться у сфері онтології, тобто не залежить

© Я. В. Колеснік, 2010

від того, вивчається він якоюсь наукою чи ні. У наукових дослідженнях зазначається, що об'єктом статистичного дослідження є економічні, соціальні, технологічні й інші масові явища та процеси, що варіюють, взаємозв'язок між якими має ймовірнісну природу і розвиток яких полягає в поєднанні основних тенденцій та випадкових коливань [10, с. 56]. Ці процеси “...утворюють систему сучасної економіки в цілому і на кожному з її рівнів; системі, кінцевим результатом функціонування якої як економічного суб'єкта є зростання прибутку, що досягається підвищенням ефективності її діяльності” [3, с. 28].

Статистичне спостереження є першим етапом статистичного дослідження явищ у суспільстві. Визначити об'єкт спостереження – означає встановити, яке саме явище підлягає статистичному вивченню.

Об'єктом статистичного дослідження при вивченні банківського капіталу є процеси формування ресурсної бази банку, зниження її вартості та підвищення фінансової стабільності.

Таким чином, для створення банківської установи та забезпечення її діяльності необхідно сформулювати власний капітал, що є фінансовою основою банку і характеризується такими ознаками [2]:

- являє собою грошові кошти (або виражену у грошовій формі частину майна), що належать власникам;
- забезпечує економічну самостійність установи;
- визначає фінансову стійкість банку;
- використовується для одержання прибутку;
- задіяний у здійсненні банківських операцій;
- має незначну питому вагу в сукупному банківському капіталі;
- виконує регулювальну та захисну функції;
- забезпечує оперативну діяльність банківської установи.

Сутність власного капіталу доцільно розглядати за результатами детального вивчення функцій, які він виконує [6]. Захисна функція власного капіталу характеризується тим, що він використовується для покриття можливих збитків від банківської діяльності та захисту інтересів власників банку. Важливість захисної функції капіталу може змінюватися залежно від таких факторів: фінансовий стан у країні; стабільність грошової системи;

стратегія і тактика діяльності банків. “Чим вищий у країні рівень розвитку гарантування вкладів і здійснення активних операцій, тим менші вимоги до захисної функції власного капіталу” [1, с. 50]. Сутність регулювальної функції власного капіталу полягає в тому, що наглядові органи впливають на діяльність банку саме через фіксацію розміру власного капіталу.

Наступна функція власного капіталу – забезпечення оперативної діяльності, вона полягає у формуванні інфраструктури банківської установи, запровадженні нових банківських технологій та відіграє другорядну роль.

Із вищенаведеного можна зробити висновок про багатофункціональне призначення власного капіталу.

У загальноприйнятій класифікації видів власного капіталу [1, с. 52] останній класифікується за:

- порядком і джерелами формування;
- способом розрахунку;
- характером використання у банківській діяльності;
- формою власності;
- формою інвестування;
- організаційно-правовою формою діяльності банку.

Серед класифікаційних ознак найважливіше значення для побудови системи статистичного забезпечення має спосіб розрахунку, залежно від якого здійснюється дослідження видів капіталу, а саме: балансового та регулятивного власного капіталу. Різниця між показниками балансової вартості активів та зобов'язань банку показує величину банківського капіталу.

Відповідно до основних положень Закону України “Про банки і банківську діяльність”, від банків вимагається підтримувати їх регулятивний капітал на рівні, що становить не менше 8% зважених до ризику активів і позабалансових зобов'язань [7]. Тобто регулятивний капітал – це інструмент виконання управлінських дій Національного банку України (далі – НБУ), вплив якого реалізується через відповідні постанови.

Таким чином, при аналізі власного капіталу необхідно враховувати [2]:

- ✓ визначену дослідниками сутність капіталу;
- ✓ класифікацію капіталу;
- ✓ функціональне призначення;
- ✓ економічні нормативи, що застосовуються при регулюванні діяльності банків;
- ✓ норми чинного законодавства;
- ✓ стан економічного середовища у державі.

Для підвищення ефективності функціонування банківського капіталу необхідне виконання комплексу завдань, що, у свою чергу, потребує використання відповідних методів статистичного аналізу. Як відомо, основні завдання статистики

банківської діяльності у дослідженні банківського капіталу такі:

- 1) оцінка додержання нормативів, установлених Національним банком;
- 2) виявлення взаємозв'язків між показниками ефективності діяльності банківських установ;
- 3) проведення порівняльного аналізу показників стану банківського капіталу в динаміці;
- 4) аналіз основних чинників, що впливають на величину банківського капіталу;
- 5) аналіз достатності капіталу банку та ефективності його використання;
- 6) забезпечення органів управління різних рівнів інформацією про результати діяльності.

Результатом управлінської діяльності має стати конкретне управлінське рішення. Процес розроблення управлінських рішень передбачає, насамперед, визначення їх змісту, що потребує формування переліку завдань управління; побудови алгоритму їх виконання; розроблення та обґрунтування методів вирішення поставлених завдань; установлення взаємозв'язків та взаємозалежностей між окремими напрямками управлінського процесу. Вибір управлінського рішення є складним і відповідальним процесом, що зумовлено досить сильним його впливом на найбільш важливі показники стану установи та множинністю критеріїв оптимальності, спричиненою багатоглядним характером трактування стану об'єкта керування [4; 8; 9].

При виборі управлінського рішення із сукупності варіантів мають бути дотримані такі вимоги до нього: оптимальність, обґрунтованість, оперативність виконання. Для задоволення цих вимог потрібно чітко сформулювати цілі та завдання управління; також необхідна інформаційна підтримка управлінських процесів. При цьому інформація, що використовується, повинна бути функціонально різною. З огляду на це із системи статистичних показників слід виділити дві групи. Перша група – це інформація, необхідна для виявлення проблем управління; друга – для обґрунтування відповідних рішень.

Зміст процесу розроблення управлінських рішень визначає модель статистичного забезпечення управління. Система конкретних процедур, що перетворюють економічну інформацію в прийняте управлінське рішення, визначає методологію та методику управління. Послідовність дій, які необхідно виконати для формування статистичного забезпечення управління банківським капіталом, подано на рис. 1.

У цьому контексті можна стверджувати, що статистичне забезпечення управління (далі – СЗУ) характеризує технологію обґрунтування управлінських рішень із використанням статистичних методів. “При цьому технологію СЗУ можна визначити як єдність його методичного, організаційного та інформаційного аспектів. Вона

охоплює сукупність і класифікацію завдань управління, послідовність їх вирішення і статистичні методи обґрунтування відповідних управлінських рішень. У технології СЗУ можна умовно виділити змістовну та фундаментальну частини”

[5, с. 217]. До фундаментальної частини прийнято відносити побудову системи статистичних показників, які розкривають завдання управління та їх взаємозв'язки.

Рис. 1. Схема формування системи статистичного забезпечення

Змістовну частину технології обґрунтування управлінських рішень складають статистичні методи та прийоми розрахунків. Слід також зауважити, що управлінські рішення щодо регулювання банківського капіталу вимагають використання інформації за результатами:

- комплексного статистичного аналізу ефективності використання банківського капіталу;
- оцінки ефективності зміни структури капіталу;
- аналізу взаємозв'язків величин і тенденцій показників фінансового стану банківських установ;
- індексного аналізу впливу окремих факторів на зміну показників прибутковості капіталу;

- аналізу рядів динаміки, що характеризують зміни у структурі власного капіталу;
- аналізу складових елементів власного капіталу;
- зіставлення паралельних рядів для визначення оцінки відповідності результатів діяльності банківських установ та показників функціонування капіталу.

Таким чином, під СЗУ банківським капіталом розуміють сукупність статистичних методів, моделей і алгоритмів формування інформації, що потрібна для забезпечення ефективного управління ним. Основні завдання і напрями статистичного аналізу банківського капіталу у взаємозв'язку з метою і функціями управління наведено у табл. 1.

Напрями статистичних досліджень функціонування банківського капіталу

Об'єкт управління	Мета управління	Напрями статистичних досліджень
Банківські ресурси	Регулювання пасивних операцій	Аналіз пасивних операцій
Банківський капітал	Забезпечення ефективності банківської діяльності у процесі капіталізації прибутку	Оцінка величини банківського капіталу та його аналіз
Власний капітал	Забезпечення банків достатнім обсягом власних коштів	Оцінки динаміки та складу власного капіталу банківської системи
Структура банківського капіталу	Регулювання фінансової стійкості та стабільності діяльності банків	Оцінка зміни структури банківського капіталу в динаміці
Нормативи достатності капіталу	Забезпечення функціонування банку відповідно до встановлених нормативів	Аналіз відповідності розміру банківського капіталу вимогам НБУ

Отже, побудова досконалої системи статистичних характеристик функціонування банківського капіталу як об'єкта статистичного дослідження передбачає уточнення теоретичних засад цієї кате-

горії, використання необхідних класифікаційних ознак власного капіталу, визначення факторів, що впливають на ефективність капіталу банку, та їх детальний аналіз.

Список використаних джерел

1. Алексеенко М. Д. Капітал банку: питання теорії і практики : [моногр.] / Алексеенко М. Д. — К. : КНЕУ, 2002. — 276 с.
2. Аналіз банківської діяльності : [підруч.] / [Герасимович А. М., Алексеенко М. Д., Парасій-Вергуненко І. М. та ін.] ; за ред. А. М. Герасимовича. — К. : КНЕУ, 2004. — 599 с.
3. Герасименко С. С. Фундаментальний характер статистики в ефективному управлінні економікою / С. С. Герасименко // Статистика України. — 2007. — № 3. — С. 26–28.
4. Головач А. В. Статистика банківської діяльності : [навч. посіб.] / Головач А. В., Захожай В. Б., Базилевич К. С. — К. : МАУП, 1999. — 176 с.
5. Головач А. В. Статистичне забезпечення управління економікою: прикладна статистика : [навч. посіб.] / Головач А. В., Захожай В. Б., Головач Н. А. — К. : КНЕУ, 2005. — 333 с.
6. Довгань Ж. Банківський капітал: суть і значення / Ж. Довгань // Вісник НБУ. — 1998. — № 7. — С. 18–20.
7. Закон України “Про банки і банківську діяльність” від 07.12.2000 р. № 2121-III [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.rada.gov.ua — Назва з титул. екрана.
8. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент в банку : [підруч.] / Примостка Л. О. — [2-ге вид., доп. і перероб.]. — К. : КНЕУ, 2004. — 468 с.
9. Слав'юк Р. А. Управління структурованням власного капіталу акціонерних товариств : [моногр.] / Слав'юк Р. А., Чиж Н. М. — К. : УБС НБУ, 2009. — 358 с.
10. Юзбашев М. М. К обговоренню предмета статистики / М. М. Юзбашев, Т. М. Михайлова // Вопросы статистики. — 2009. — № 8. — С. 56–57.

Дослідження тенденції зміни орендної плати за землю та оцінки впливу на її рівень окремих факторів на прикладі Вінницької області

Проведено групування величини орендної плати та визначено статистичні характеристики динамічного ряду на основі даних по Вінницькій області за 2004–2009 рр. Відібрано рівняння тренда, що найкраще описують закономірності й тенденції змін досліджуваного показника. Кількісно оцінено вплив окремих факторів на зміну орендної плати за аналізований період.

Ключові слова: орендна плата, групування, часовий тренд, парний лінійний коефіцієнт кореляції, середня помилка апроксимації, фактори впливу, коефіцієнт регресії, коефіцієнт еластичності.

В Україні законодавчо встановлено приватну власність на землю та можливість її оренди. У теперішній час оренда дозволяє оптимізувати розміри новостворених аграрних формувань, підвищити ефективність землекористування, матеріально підтримати сільське населення за рахунок орендної плати, наповнити дохідну частину місцевих бюджетів шляхом передання в оренду земель державної та комунальної власності. Засади визначення розміру орендної плати закладено Законами України “Про плату за землю” [1] та “Про оренду землі” [2]. Оренда землі замість її купівлі забезпечує орендареві істотну економію стартових коштів, дозволяє швидше пристосуватися до коливань ринкової кон’юнктури та проявити свої здібності до підприємницької діяльності. Механізм орендування сприяє залученню у господарський обіг ділянок, реальні власники яких з тих чи інших причин не можуть або не бажають самостійно оброблювати їх.

Грошова оцінка вартості землі та значення відсотка, що детермінує обсяг плати за землю, наразі є основними чинниками, під впливом яких формується розмір орендної плати. Указом Президента України “Про невідкладні заходи щодо захисту власників земельних ділянок та земельних часток (паїв)” розмір орендної плати встановлено на рівні не менше 3% від грошової оцінки ріллі [3].

Теоретичні аспекти розвитку орендних земельних відносин досліджувалися вітчизняними та зарубіжними вченими. Значну увагу цій тематиці приділили відомі економісти-аграрники: В. Андрійчук, П. Гайдуцький, Д. Добряк, І. Лукинов, В. Мазлоєв, М. Малік, В. Месель-Веселяк, Л. Новаковський, О. Онищенко, С. Плетенецька, П. Саблук, В. Трегобчук, М. Федоров, В. Юрчишин, В. Яровий та ін. Водночас потребують подальшого вивчення питання розвитку орендних земельних відносин у частині встановлення оптимального розміру орендної плати, визначення форм її виплати, термінів оренди. Крім того, існує ряд дискусійних питань, що потребують додаткових досліджень. Такі дослідження з використан-

ням статистичних методів сприятимуть оптимізації величини орендної плати та забезпечуватимуть прогнозування її розміру за зміни ситуації.

Метою статті є вивчення тенденції зміни орендної плати та оцінка впливу окремих факторів на її рівень у Вінницькій області.

Одним із першочергових етапів обробки даних статистичного спостереження є групування, що дозволяє, з одного боку, узагальнити й систематизувати первинний статистичний матеріал для повної та всебічної характеристики як сукупності у цілому, так і окремих її складових, а з іншого, – простежити і виявити певні тенденції та закономірності розвитку досліджуваного процесу (явища, об’єкта). Перейдемо до групування районів Вінницької області за розміром орендної плати у 2004–2009 рр., що здійснюється відповідно до прийнятої у статистичній науці процедури. Для побудови інтервального групування з рівними інтервалами визначаємо величину інтервалу i та кількість груп (або рядків таблиці, K) за формулою Стерджеса:

$$i = \frac{x_{\max} - x_{\min}}{K} = \frac{R}{K}, \quad (1)$$

$$K = 1 + 3,322 \ln n, \quad (2)$$

де i – величина інтервалу;

K – кількість груп;

R – розмах варіації;

x_{\max} , x_{\min} – відповідно, максимальне і мінімальне значення показників у сукупності даних;

n – кількість одиниць сукупності.

Оскільки кількість одиниць сукупності всі роки залишалася незмінною, то кількість груп за весь досліджуваний період однакова і становить $K=6$.

Результати групування розміру орендної плати за землю у Вінницькій області протягом 2004–2009 рр. наведені у табл. 1, де використовуються такі позначення: x – орендна плата, грн. / га; f – кількість районів, од. Зазначимо, що у таблиці верхня межа останнього інтервалу за кожний рік округлена до максимального фактичного значення орендної плати у цьому році.

Розподіл орендної плати у Вінницькій області за 2004–2009 рр.

Номер групи		1	2	3	4	5	6
2004 р. <i>i</i> =19,85	<i>x</i>	52,76–72,61	72,61–92,46	92,46–112,31	112,31–132,16	132,16–152,01	152,01–171,83
	<i>f</i>	1	–	6	6	9	6
2005 р. <i>i</i> =13,84	<i>x</i>	101,83–115,67	115,67–129,51	129,51–143,35	143,35–157,19	157,19–171,03	171,03–186,85
	<i>f</i>	4	8	6	4	5	1
2006 р. <i>i</i> =20,79	<i>x</i>	67,83–88,62	88,62–109,41	109,41–130,20	130,20–150,99	150,99–171,78	171,78–192,60
	<i>f</i>	1	–	10	10	4	3
2007 р. <i>i</i> =14,89	<i>x</i>	103,00–117,89	117,89–132,78	132,78–147,67	147,67–162,56	162,56–177,45	177,45–192,33
	<i>f</i>	2	7	7	7	3	2
2008 р. <i>i</i> =43,26	<i>x</i>	128,96–172,22	172,22–215,48	215,48–258,74	258,74–302,00	302,00–345,26	345,26–388,52
	<i>f</i>	11	7	4	3	–	3
2009 р. <i>i</i> =49,51	<i>x</i>	150,07–199,61	199,61–249,15	249,15–298,69	298,69–348,23	348,23–397,77	397,77–447,30
	<i>f</i>	5	6	6	4	5	2

Аналіз даних табл. 1 дозволяє зробити певні висновки щодо тенденції зміни величини досліджуваного показника. За винятком 2006 р., спостерігалось постійне зростання орендної плати для всіх груп. Особливо це помітно у 2008–2009 рр., що зумовлено, насамперед, згаданим вище Указом Президента України.

Варто також зазначити, що в цілому у Вінницькій області орендна плата за 1 га землі з 2004 р. до 2009 р. зросла приблизно у 2,06 раза, причому у деяких районах це співвідношення вище: наприклад, у Могилів-Подільському районі воно становить 2,76; у Крижопільському – 2,89. В інших районах це співвідношення не таке суттєве. Так, у Козятинському районі воно становить 1,16, а Оратівський район – єдиний, де це співвідношення становить лише 0,97, тобто орендна плата за період, що вивчається, навіть зменшилася.

У процесі розвитку змінюються окремі параметри досліджуваних явищ. Для виявлення і вимірювання цих змін у часі формуються динамічні ряди, дослідження яких доповнює аналіз результатів групування, наведених вище.

Вивчення динамічних рядів здійснюється на основі статистичних (аналітичних) характеристик, таких як абсолютний приріст (базисний); середній абсолютний приріст; темп зростання (базисний); середній темп зростання; абсолютний розмір 1% приросту; середній розмір 1% приросту; середній темп приросту.

У табл. 2 наведені значення статистичних характеристик, розрахованих за формулами [4, с. 123–128], для окремих районів та Вінницької області в цілому. Аналіз даних таблиці дозволяє сконцентровано оцінити динаміку орендної плати по окремих регіонах Вінницької області. До 2007 р. включно орендна плата змінювалася більш-менш рівномірно. Про це свідчать як темп зростання, так і розмах варіації. Починаючи з 2008 р., через відомі причини сталося значне зростання величини орендної плати: максимальне – у Літинському

районі, у 2,57 раза; мінімальне – у Тульчинському районі, у 1,53 раза.

Варто звернути увагу на те, що за період 2004–2007 рр. максимальне зростання орендної плати становило: у Немирівському районі – 129,5%, або приблизно у 1,3 раза, а у 2004–2009 рр. – у 2,16 раза; у Літинському районі ці співвідношення відповідно становлять 1,22 раза і 2,57 раза. Для решти регіонів, що наведені у табл. 2, зростання орендної плати за 2004–2007 рр. знаходиться в межах 108,9–118,4%.

У процесі дослідження динамічних рядів важливе значення має виявлення основної тенденції та закономірності зміни рівнів ряду (досліджуваних показників). Однак статистичні характеристики динамічного ряду, а саме результати групування даних, за всіх їх переваг не дозволяють реалізувати зазначене завдання. Названі методи дають можливість встановити наявність тенденцій і закономірностей, однак для їх формалізації, опису на основі рівняння ані апарату динамічних рядів, ані методики групування недостатньо.

Процес дослідження основної тенденції (закономірності) реалізується шляхом побудови й аналізу часового тренда, що відображає тенденцію зміни явища (процесу, об'єкта тощо) у часі. У загальному вигляді часовий тренд описується рівнянням:

$$Y=f(t), \quad (3)$$

де Y – рівні ряду, результуюча ознака;

t – час (незалежні величини), $t=1, 2, 3, \dots, n$.

Першим і одним із найважливіших етапів дослідження на основі рівняння тренда є вибір виду рівняння. Найпростішим є двоетапний вибір виду рівняння [4]. На першому етапі емпіричні (фактичні) дані динамічного ряду зображуються на графіку. З урахуванням сутності досліджуваного явища і виду графіка встановлюється тип функції. Такий візуальний підхід є цілком прийнятним і, як показує досвід, достатньо надійним [5]. На другому етапі шляхом порівняння статистичних харак-

Таблиця 2

Аналіз динаміки орендної плати для окремих районів Вінницької області

Регіон	Показник	Роки								Середнє значення	Зміна показника	
		2004	2005	2006	2007	2008	2009	2007 р. до 2004 р.	2009 р. до 2004 р.			
Вінницька обл.	Орендна плата, грн./га	136,18	141,01	145,49	148,98	215,51	280,00	177,86	12,80	143,82	x	
	Абсолютний приріст (базисний), грн./га	x	4,83	9,31	12,80	79,33	143,82	28,76	x	x	x	
	Темп зростання (базисний), %	x	103,50	106,80	109,40	158,30	205,60	115,5	x	x	x	
	Абсолютний розмір 1% приросту, грн./га	x	1,36	1,41	1,45	1,49	2,16	1,86	x	x	x	
Жмеринський район	Орендна плата, грн./га	108,26	116,98	124,43	123,01	128,96	200,85	133,75	14,75	92,59	92,59	
	Абсолютний приріст (базисний), грн./га	x	8,72	16,17	14,75	20,70	92,59	18,52	x	x	x	
	Темп зростання (базисний), %	x	108,10	114,90	113,60	119,10	185,50	113,2	x	x	x	
	Абсолютний розмір 1% приросту, грн./га	x	1,08	1,17	1,24	1,23	1,29	1,40	x	x	x	
Літинський район	Орендна плата, грн./га	100,70	113,74	114,47	123,06	174,84	258,36	147,53	22,36	157,66	157,66	
	Абсолютний приріст (базисний), грн./га	x	13,04	13,77	22,36	74,14	157,66	31,53	x	x	x	
	Темп зростання (базисний), %	x	112,90	113,70	122,20	173,60	257,30	120,8	x	x	x	
	Абсолютний розмір 1% приросту, грн./га	x	1,01	1,14	1,14	1,23	1,75	1,52	x	x	x	
Немирівський район	Орендна плата, грн./га	98,10	117,63	126,15	127,03	182,45	212,12	143,91	29,73	114,02	114,02	
	Абсолютний приріст (базисний), грн./га	x	19,53	28,05	28,93	84,35	114,02	22,80	x	x	x	
	Темп зростання (базисний), %	x	119,90	128,60	129,50	186,00	216,20	116,7	x	x	x	
	Абсолютний розмір 1% приросту, грн./га	x	0,98	1,18	1,26	1,27	1,82	1,37	x	x	x	
Теплицький район	Орендна плата, грн./га	162,39	167,65	181,57	192,33	222,76	260,75	197,91	29,94	98,36	98,36	
	Абсолютний приріст (базисний), грн./га	x	5,26	19,18	29,94	60,37	98,36	19,67	x	x	x	
	Темп зростання (базисний), %	x	103,20	111,80	118,40	137,20	160,60	109,9	x	x	x	
	Абсолютний розмір 1% приросту, грн./га	x	1,62	1,68	1,82	1,92	2,23	1,99	x	x	x	
Тульчинський район	Орендна плата, грн./га	130,22	130,31	137,30	141,75	183,28	198,61	153,58	11,53	68,39	68,39	
	Абсолютний приріст (базисний), грн./га	x	0,09	7,08	11,53	53,06	68,39	13,68	x	x	x	
	Темп зростання (базисний), %	x	100,10	105,40	108,90	140,70	152,50	108,8	x	x	x	
	Абсолютний розмір 1% приросту, грн./га	x	1,30	1,30	1,37	1,42	1,83	1,55	x	x	x	

теристик здійснюється остаточний вибір найкращої, з погляду дослідника, функції.

Дотримуючись зазначеної вище процедури, для дослідження тенденції зміни орендної плати нами були відібрані такі типи функцій [6, с. 55]:

а) лінійна: $\hat{y} = a_0 + a_1t$; (4)

б) квадратична: $\hat{y} = a_0 + a_1t + a_2t^2$; (5)

в) показникова: $\hat{y} = a_0a_1^t a_2^{t^2}$; (6)

г) степенево-експоненціальна: $\hat{y} = a_0t^{a_1} \exp(a_2t)$, (7)

де a_0 – вільний член рівняння регресії;

a_i – коефіцієнт ієрархії.

Оцінка якості рівняння здійснювалася на основі загальноприйнятих статистичних характеристик, що використовуються у кореляційно-регресійному аналізі, серед яких – парний лінійний коефіцієнт кореляції r та середня помилка апроксимації $\bar{\varepsilon}$, що характеризує середнє відносне відхилення між фактичними значеннями результативного показника та розрахованими значеннями за рівнянням тренда. Результати розрахунків зведемо у табл. 3.

Таблиця 3

Дослідження тенденції зміни орендної плати на основі часового тренда за даними 2004–2009 рр.

Район	Рівняння тренда $\hat{y} = a_0 + a_1t$		$\hat{y} = a_0 + a_1t + a_2t^2$		$\hat{y} = a_0a_1^t a_2^{t^2}$		$\hat{y} = a_0t^{a_1} \exp(a_2t)$	
	r	$\bar{\varepsilon}, \%$	r	$\bar{\varepsilon}, \%$	r	$\bar{\varepsilon}, \%$	r	$\bar{\varepsilon}, \%$
Вінницький	0,844	11,19	0,986	4,28	0,994	2,67	0,972	5,12
Жмеринський	0,790	10,90	0,909	8,55	0,927	7,33	0,879	8,85
Латинський	0,872	17,06	0,982	7,79	0,992	4,44	0,974	7,16
Немирівський	0,937	8,57	0,974	5,82	0,976	5,33	0,971	5,65
Теплицький	0,951	4,60	0,997	1,18	0,998	0,74	0,994	1,63
Тиврівський	0,864	11,74	0,937	6,46	0,921	6,52	0,934	6,92
Томашпільський	0,916	5,11	0,981	2,48	0,987	2,03	0,970	2,93
Тулчинський	0,910	6,66	0,976	2,59	0,971	2,65	0,975	2,98
Вінницька обл.	0,871	12,79	0,985	5,07	0,989	4,11	0,978	5,61

Порівнюючи статистичні характеристики відібраних рівнянь, можна зробити висновок, що всі нелінійні рівняння адекватно описують зміну орендної плати в часі. Однак якщо додержуватися поданої вище процедури відбору кращих рівнянь, то для семи із дев'яти відібраних об'єктів дослідження кращим є показникове рівняння (6) і тільки для двох – рівняння (5).

Щодо лінійного рівняння, то для нього парний коефіцієнт кореляції є прийнятним, однак середня помилка апроксимації для деяких об'єктів перевищує допустиму межу 10%, що робить це рівняння непридатним для вирішення поставленого завдання – виявлення основної тенденції зміни показника.

Тренд описує усереднену тенденцію процесу, що вивчається, його особливості. Результати при цьому пов'язуються лише з плином часу. Припускається, що через фактор часу можна виразити вплив усіх основних чинників; іншими словами, хоча час не відображує механізм прояву закономірностей і тенденцій, він мовби акумулює дію основних факторів і виражає їх у рівнянні тренда. Реальний механізм впливу факторів на значення рівнів динамічного ряду у явному вигляді не враховується.

Для оцінки впливу окремих факторів на зміну результативного показника замість часового тренда застосовуються інші методи, серед яких слід виокремити методи кореляції та регресії. Рівень орендної плати залежить від ряду кількісних і

якісних факторів. Відбір факторів, які визначають рівень досліджуваного показника, здійснюється шляхом ретельної оцінки змісту, природи об'єкта, що вивчається. У результаті нами запропонована така лінійна модель:

$$\hat{y} = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2 + a_3x_3 + a_4x_4, \quad (8)$$

де \hat{y} – величина орендної плати, грн. / га;
 x_1 – нормативна грошова оцінка, грн. / га;
 x_2 – термін оренди (за договором оренди), роки;
 x_3 – площа землі, зданої в оренду, тис. га;
 x_4 – середній розмір відсотка орендної плати, що виплачена у Вінницькій області за рік, %.

Як було зазначено вище, Указом Президента України мінімальний розмір відсотка орендної плати встановлений на рівні 3% [3], але його фактичне значення коливається від 0,75% до 3,15%, тому ми взяли за фактор впливу середній розмір відсотка.

Крім включених у модель (8) факторів, на рівень орендної плати впливають інші чинники, зокрема досконалість законодавчої бази, якість землі, місце розташування земельної ділянки, природно-кліматичні умови (зони) регіону тощо. Однак більшість із зазначених показників не мають кількісної ознаки, водночас методи кореляції і регресії ґрунтуються лише на кількісному визначенні показників.

Після розрахунку показників рівняння (8) на ЕОМ за даними Вінницької області за 2004–2009 рр. модель набула такого вигляду:

$$\hat{y} = -653,6 + 0,031 x_1 - 13,839 x_2 + 0,423 x_3 + 104,475 x_4. \quad (9)$$

Будь-яка побудована факторна модель повинна пройти перевірку на логічну і статистичну адекватність та статистичну істотність (надійність) [7]. Для багатфакторної моделі (9) логічна адекватність означає відповідність знаків при неві-

домих природі взаємозв'язків між кожним фактором та результативним показником, що має місце у моделі (9). Статистична адекватність рівняння оцінюється за рівнем відповідних статистичних характеристик шляхом порівняння їх величини з установленими межами значень. Система статистичних характеристик рівняння (9) наведена у табл. 4.

Таблиця 4

Статистичні характеристики моделі

Назва статистичних характеристик	Умовне позначення	Величина
Множинний лінійний коефіцієнт кореляції	R	0,999
t -критерій (критерій Стьюдента) розрахунковий	t_p	1136,9
Середня помилка апроксимації, %	$\bar{\varepsilon}$	0,94
F -критерій Фішера розрахунковий	F_p	227,48
d -статистика (критерій Дарбіна – Ватсона) розрахунковий	d_p	3,65

Отже, значення множинного лінійного коефіцієнта кореляції свідчить про високу щільність зв'язку між відібраними факторами та величиною орендної плати. Адекватність рівняння також підтверджує незначна величина середньої помилки апроксимації ($\bar{\varepsilon} = 0,94\%$).

Статистична надійність лінійного множинного коефіцієнта кореляції та самого рівняння оцінюються, відповідно, t -критерієм Стьюдента та F -критерієм Фішера. Розрахункові значення вказаних критеріїв (t_p, F_p) повинні бути більшими за табличні (t_T, F_T). З імовірністю $P = 0,99$; $t_T = 4,3$; $F_T = 10,97$, тобто множинний лінійний коефіцієнт кореляції та саме рівняння є статистично значущими. Про відсутність автокореляції залишків свідчить перевищення розрахункового значення d -статистики (d_p) табличного значення, що з імовірністю $P = 0,95$ дорівнює 2,21.

Значні аналітичні можливості мають коефіцієнти регресії a_i , що показують, на скільки одиниць зміниться результативний показник (орендна плата) зі зміною певного фактора на одну одиницю за фіксованого значення інших факторів. За результатами розрахунків, зі збільшенням нормативної грошової оцінки на 1 грн. орендна плата зростає на 0,031 грн.; збільшення середнього терміну оренди на 1 рік приведе до зменшення орендної плати на 13,839 грн.; збільшення площі землі, зданої в оренду, на 1 тис. га підвищить орендну плату на 0,423 грн.; збільшення середнього розміру відсотка на 1% призведе до зростання орендної плати на 104,475 грн.

Оскільки показники рівняння (9) оцінені у різних одиницях вимірювання, то для усунення різномірності розраховуються коефіцієнти еластичності (наприклад, за формулою із посібника [8, с. 84]). Обчислені коефіцієнти еластичності дорівнюють: $E_1 = 1,805$; $E_2 = -0,446$; $E_3 = 2,252$. Отже, за фіксованого значення інших факторів зі

зміною на 1% нормативної грошової оцінки землі орендна плата зміниться приблизно на 1,8%, зі зміною середнього терміну оренди – на 0,45%, а зі зміною площі землі, зданої в оренду, – на 2,25%. Що стосується фактора x_4 , то обчислення значення коефіцієнта еластичності для нього позбавлене економічного змісту, оскільки він вимірюється у відсотках.

Значний інтерес має оцінка загальної зміни результативного показника за досліджуваний період у цілому, в тому числі за рахунок змін окремих факторів моделі (9). Скористаємося для цього залежністю:

$$\Delta y_{xi} = a_i (x_{in} - x_{i0}), \quad (10)$$

де n та 0 – підрядкові індекси, що відносять величини, відповідно, до кінця та початку періоду (2009 р. та 2004 р.).

Залежність (10) дозволяє оцінити ефект від дії i -го фактора при порівнянні його значення за кінцевий і базисний періоди.

$$\Delta y = y_n - y_0 = 280,0 - 134,2 = 145,8 \text{ грн. / га,}$$

у тому числі за рахунок змін:

а) нормативної грошової оцінки:

$$\Delta y_{x_1} = a_1 (x_{1n} - x_{10}) = 0,031(12006 - 9742) = 70,2 \text{ грн. / га;}$$

б) середнього періоду оренди:

$$\Delta y_{x_2} = a_2 (x_{2n} - x_{20}) = -13,839(6,92 - 4,46) = -34,0 \text{ грн. / га;}$$

в) площі землі, зданої в оренду:

$$\Delta y_{x_3} = a_3 (x_{3n} - x_{30}) = 0,423(975 - 1001) = -11,0 \text{ грн. / га;}$$

г) середнього розміру відсотка орендної плати:

$$\Delta y_{x_4} = a_4 (x_{4n} - x_{40}) = 104,475 (2,40 - 1,24) = 121,2 \text{ грн. / га.}$$

Сукупний вплив усіх факторів:

$$\Delta y = \Delta y_{x_1} + \Delta y_{x_2} + \Delta y_{x_3} + \Delta y_{x_4} = 70,2 + (-34,0) + (-11,0) + 121,2 = 146,4 \text{ грн. / га.}$$

Отже, між загальним відхиленням фактичних даних (145,8 грн. / га) та сукупним впливом усіх факторів (146,4 грн. / га) має місце похибка 0,6 грн. / га, що зумовлена округленням даних, зокрема коефіцієнтів регресії a_p , а також дією неврахованих факторів.

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що, використовуючи переваги окремих

статистичних методів, нам вдалося з'ясувати і простежити тенденції зміни орендної плати за досліджуваний період, вибрати рівняння тренда, що характеризує основну тенденцію і закономірності зміни досліджуваного показника, а також виявити і кількісно оцінити вплив окремих факторів на зміну орендної плати за досліджуваний період.

Список використаних джерел

1. Закон України "Про плату за землю" від 03.07.1992 р. № 2536-X (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dkzr.gov.ua> – Назва з титул. екрана.
2. Закон України "Про оренду землі" від 06.10.1998 р. № 161-XV (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dkzr.gov.ua> – Назва з титул. екрана.
3. Указ Президента України "Про невідкладні заходи щодо захисту власників земельних ділянок та земельних часток (паїв)" від 19.08.2008 р. № 725 / 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dkzr.gov.ua> – Назва з титул. екрана.
4. Статистика : [підруч.] / [Герасименко С. С., Головач А. В., Єріна А. М. та ін.]. – [2-е вид., перероб. і доп.]. – К. : КНЕУ, 2001. – 468 с.
5. Грабовецкий Б. Е. О выборе вида уравнения / Б. Е. Грабовецкий, Т. А. Спирина // Вестник статистики. – 1976. – № 2. – С. 50–53.
6. Грабовецкий Б. Е. Теория і практика прогнозування в управлінні сучасним виробництвом: бурякоцукровий комплекс : [моногр.] / Б. Е. Грабовецкий. – Вінниця : УНІВЕРСУМ – Вінниця, 2002. – 264 с.
7. Грабовецкий Б. Е. Об оценке адекватности уравнения регрессии / Б. Е. Грабовецкий // Вестник статистики. – 1976. – № 5. – С. 53–57.
8. Грубер Й. Економетрія : в 2 т. / Грубер Й. – К. : Нічлава, 1998. – Т. 1 : Вступ до множинної регресії та економетрії. – 1998. – 384 с.

УДК 311.313:332 (477)

Р. О. Кулинич,
кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри,
Хмельницький університет управління та права

Визначення рейтингу регіонів України за показниками інтенсивності їх розвитку

Запропоновано підхід до визначення рейтингу регіонів із використанням методу комплексних статистичних коефіцієнтів на основі розрахунку відхилень значень показників від їх середнього рівня. Як вихідна база для здійснення такого дослідження застосовуються відносні величини інтенсивності регіонального розвитку.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток регіону, рейтинг, метод комплексних статистичних коефіцієнтів, відносні величини інтенсивності регіонального розвитку, коефіцієнт вагомості відхилень.

Поряд із комплексною оцінкою розвитку економіки України для міжнародних порівнянь та обчисленням рейтингу регіонів держави за результатами їх соціально-економічного розвитку важливим аспектом моніторингу на регіональному рівні є також визначення відносних показників інтенсивності розвитку регіонів.

Питанням статистичного моделювання соціально-економічного розвитку країни присвячені праці А. Головача [1], А. Єріної [2], В. Захожая [1], О. Кулинича [3] та інших вітчизняних учених. Метою запропонованої статті є розробка методологічних основ визначення рейтингу регіонів за показниками інтенсивності їх розвитку на основі використання методу комплексних статистичних коефіцієнтів.

© Р. О. Кулинич, 2010

Комплексне оцінювання відносних показників інтенсивності регіонального розвитку на основі розрахунку відхилень від середніх значень показників, включених до розрахунків, виконаємо за формулами (1) та (2) [4, с. 198].

а) для показників, зростання яких позитивно впливає на економічний розвиток (показників-стимуляторів):

$$K_{oj} = \sum_{i=1}^{n_1} \left(1 - \frac{x_{ij} - \bar{x}_i}{x_{i\max} - \bar{x}_i} \right)_{x_{ij} > \bar{x}_i}^2 + \sum_{i=1}^{n_2} \left(1 + \frac{\bar{x}_i - x_{ij}}{\bar{x}_i - x_{i\min}} \right)_{x_{ij} \leq \bar{x}_i}; \quad (1)$$

б) для показників, зростання яких негативно впливає на економічний розвиток (показників-дестимуляторів):

$$K_{oj} = \sum_{i=1}^{n_1} \left(1 + \frac{x_{ij} - \bar{x}_i}{x_{i\max} - \bar{x}_i} \right)_{x_{ij} > \bar{x}_i}^2 + \sum_{i=1}^{n_2} \left(1 - \frac{\bar{x}_i - x_{ij}}{\bar{x}_i - x_{i\min}} \right)_{x_{ij} \leq \bar{x}_i}^2, \quad (2)$$

де K_{ei} – комплексний коефіцієнт вагомості відхилень від середніх значень відносних величин інтенсивності розвитку регіону;

x_{ij} – значення показника соціально-економічного розвитку регіону;

$x_{i\min}, x_{i\max}$ – відповідно, мінімальне та максимальне значення показника соціально-економічного розвитку по сукупності регіонів;

\bar{x}_i – середнє значення показника соціально-економічного розвитку по сукупності регіонів,

$$\bar{x}_i = \frac{1}{J} \sum_{j=1}^J x_{ij};$$

i, j – підрядкові індекси, що відносять величини, відповідно, до переліку показників ($i = \overline{1, n}$, n – загальна кількість показників) та сукупність регіонів ($j = \overline{1, J}$, J – загальна кількість регіонів України, $J=27$);

n_1, n_2 – кількість показників, значення яких відповідно більше та менше за середнє по сукупності регіонів, $n_1 + n_2 = n$.

Розрахунки за цими формулами ґрунтуються на такій системі доведень:

1. Зі зменшенням розміру відхилення значень показника соціально-економічного розвитку регіонів, що перевищують по сукупності середньонаціональний рівень для показників-стимуляторів (відповідно, менше або дорівнюють середньому по країні рівню для показників-дестимуляторів), коефіцієнт вагомості відхилень зменшується, підвищуючи рейтинг такого регіону.

2. Якщо $x_{ij} = x_{i\min}$, то для показників-стимуляторів $K_{ej} = 2n_2$, а для показників-дестимуляторів $K_{ej} = 0$:

$$K_{ej} = \sum_{i=1}^{n_2} 1 + \frac{\bar{x}_i - x_{ij}}{\bar{x}_i - x_{i\min}} = \sum_{j=1}^{n_2} 1 + \frac{\bar{x}_i - x_{i\min}}{\bar{x}_i - x_{i\min}} = 2n_2;$$

$$K_{ej} = \sum_{i=1}^{n_2} 1 - \frac{\bar{x}_i - x_{i\min}}{\bar{x}_i - x_{i\min}} = 0.$$

3. Аналогічно, якщо $x_{ij} = x_{i\max}$, то для показників-стимуляторів $K_{ej} = 0$, а для показників-дестимуляторів $K_{ej} = 2n_2$.

4. Якщо $x_{ij} = \bar{x}_i$ то для обох типів показників-стимуляторів чи дестимуляторів $K_{ej} = n_2$.

5. Коефіцієнт вагомості відхилень окремих значень відносних величин інтенсивності регіонального розвитку для показників-стимуляторів, що перевищують середній рівень по сукупності регіонів (\bar{x}_i), а також для показників-дестимуляторів, значення яких менше або дорівнюють середньому рівню, підносять до квадрату. Цим зменшується вагомість відхилень показника-стимулятора, що перевищує середній по сукупності регіонів рівень, та показника-дестимулятора, значення якого менше

чи дорівнює середньонаціональному рівню. Обчислення було здійснено з використанням інформації табл. 1 (за даними [5, с. 11; 6, с. 257; 7, с. 11–14; 8, с. 98, 126–129, 166, 237, 249, 436, 437, 619, 620, 749; 9, с. 48, 49, 210, 288, 300, 301, 367]). Зазначимо, що у табл. 1 відносні показники № 1, 2, 3, 5–10, 12, 13 розраховано на одну особу населення, № 4 – на 1000 осіб, № 11 – на 10 000 осіб наявного населення та № 14 – на 100 осіб економічно активного населення.

Як було вказано вище, методикою передбачено, що для першої групи об'єктів, які мають значення показників, вищі за середній рівень, відхилення значень кожного такого показника за окремими регіонами від середнього рівня обчислюють за формулами:

– для показників-стимуляторів:

$$\left(1 - \frac{x_{ij} - \bar{x}_i}{x_{i\max} - \bar{x}_i} \right)_{x_{ij} > \bar{x}_i};$$

– для показників-дестимуляторів:

$$\left(1 + \frac{x_{ij} - \bar{x}_i}{x_{i\max} - \bar{x}_i} \right)_{x_{ij} > \bar{x}_i}.$$

У другій групі регіонів, де значення показників нижчі за середній рівень по країні, відхилення визначають як різницю між значенням окремого показника соціально-економічного розвитку регіону та його середньонаціональним значенням за формулами:

• для показників-стимуляторів:

$$\left(1 + \frac{\bar{x}_i - x_{ij}}{\bar{x}_i - x_{i\min}} \right)_{x_i \leq \bar{x}_i};$$

• для показників-дестимуляторів:

$$\left(1 - \frac{\bar{x}_i - x_{ij}}{\bar{x}_i - x_{i\min}} \right)_{x_{ij} \leq \bar{x}_i}.$$

Розраховані за цими формулами відхилення показників згрупуємо в таблицю. Визначення рейтингу регіонів за показниками інтенсивності їх розвитку на основі відхилень від середніх значень показників передбачає обчислення комплексного коефіцієнта вагомості відхилень. Для цього відібрані для дослідження показники згруповано у два блоки за їх впливом на соціально-економічний розвиток (див. табл. 1). Чим нижчий отриманий коефіцієнт, тим вищий рівень інтенсивності соціального та економічного розвитку регіону і його місце в їх сукупності.

Результати комплексного оцінювання відносних показників інтенсивності економічного розвитку регіонів України за 2007 рік помістимо в табл. 2.

Основні відносні показники інтенсивності регіонального розвитку України за 2007 рік

Регіони	Показники-стимулятори:										Показники-дестимулятори:			
	валовий регіональний продукт у фактичних цінах, грн.	обсяг реалізованої промислової продукції, грн.	обсяги виконаних будівельних робіт, у фактичних цінах, грн.	введення в експлуатацію житла, м ² загальної площі	інвестиції в основний капітал у фактичних цінах, грн.	прямі іноземні інвестиції на початок року, дол. США	обсяг експорту товарів і послуг, дол. США	виробництво вартової с/г продукції, у порівняльних цінах 2005 року, грн.	роздрібний товарооборот підприємств, грн.	обсяг реалізованих послуг, грн.	кількість малих підприємств, од.	навантий лохд населення, грн.	обсяг імпорту товарів та послуг, дол. США	чисельність безробітних, осіб
A	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Україна	15496	15417,9	945,2	220,3	4068,4	463,6	1254,2	1909	3832	3375,7	76	9930,3	1410,4	6,4
АР Крим	10374	5422,2	1038,36	264,43	3565,3	292,6	322,78	1520	3257	3384,35	86	8526,4	142,14	4,6
Вінницька	9159	6760,1	556,13	235,81	2473,5	64,2	304,76	3006	2336	1184,70	50	8830,5	222,41	6,1
Волинська	9711	8766,1	586,29	173,55	2771,3	262,8	431,75	2799	3022	1533,01	50	7888,5	1043,22	8,1
Дніпропетровська	20868	32130,2	731,68	123,73	4365,1	688,1	2930,37	1500	4684	2435,12	72	11154,6	1649,67	5,0
Донецька	20197	30057,6	1075,79	81,36	3716,4	197,4	2424,31	992	3496	2589,49	63	11349,8	1058,66	5,6
Житомирська	8485	5986,8	300,25	168,53	1861,2	92,8	315,55	2275	2532	906,07	50	8633,4	229,30	8,6
Закарпатська	8452	5005,1	348,36	282,32	2129,8	237,6	954,43	1670	2949	1292,17	63	7152,5	1268,93	6,3
Запорізька	18022	29587,6	571,72	119,57	3483,6	327,3	2435,40	1633	3686	1874,98	75	10957,7	1912,59	6,0
Івано-Франківська	10055	8402,2	488,11	328,76	2900,4	132,5	741,12	1828	2264	1166,48	58	8252,9	581,29	8,0
Київська	15033	13538,9	1066,09	491,33	7281,2	497,4	512,83	1435	3820	2289,49	77	9881,3	1563,56	5,9
Кіровоградська	9546	5354,4	379,89	115,63	2386,3	49,6	275,99	2607	2677	1932,80	58	8331,4	175,55	8,1
Луганська	13628	22649,8	604,23	109,34	4126,1	118,9	1687,88	1100	2215	1447,74	52	9350,2	666,62	6,6
Львівська	10915	7040,0	863,95	261,30	3255,4	201,6	440,62	1674	3694	2898,69	76	9335	589,88	7,7
Миколаївська	12227	9852,5	712,07	126,68	3064,4	93,0	1023,48	1576	3197	2056,49	77	9178,6	471,38	8,5
Одеська	13827	7968,7	921,49	331,10	4404,5	301,0	902,87	1212	4174	5551,72	80	8694,4	1135,73	4,4
Полтавська	18500	24756,3	896,54	181,38	4375,5	205,1	1417,76	3307	3052	1605,66	61	10191,2	651,99	6,6
Рівненська	9695	7074,9	466,26	220,26	2538,1	97,6	381,64	2459	2382	1471,68	46	8159,9	378,00	9,0
Сумська	10249	8450,5	414,86	153,64	2026,2	128,8	608,00	2458	2233	1297,63	52	9529,1	397,22	7,5
Тернопільська	7510	3574,0	445,49	275,86	1801,5	40,7	120,51	2720	2043	877,86	45	7995,5	155,90	8,6
Харківська	15645	12139,4	784,10	191,87	4321,9	350,7	493,73	1856	4391	2713,12	80	9965,4	903,51	5,4
Херсонська	8122	5041,7	384,15	169,02	2090,3	97,9	331,84	2517	2990	1836,93	62	8215,4	171,36	8,3
Хмельницька	9100	6617,9	503,87	228,62	2317,3	67,6	258,79	2883	2484	836,03	51	8879	248,54	8,1
Черкаська	10331	10064,7	486,91	154,33	3213,9	87,4	530,02	3605	2401	1260,81	51	8562,6	385,90	8,3
Чернівецька	7369	2850,4	697,32	336,86	2584,5	40,7	177,60	2192	2960	1115,18	51	7780	151,53	8,6
Чернігівська	10081	7341,7	582,55	162,60	2133,1	70,8	320,47	3173	2502	1146,48	50	9091,7	258,06	7,7
м. Київ	49795	33716,4	4771,50	513,34	14223	2207,6	2781,89	—	13187	17616,69	267	18294,4	9343,87	3,1
м. Севастополь	12961	5560,0	631,87	263,65	2884,4	334,8	539,69	—	4769	2934,94	87	8816,2	165,84	3,3

Рейтинг регіонів України за величиною комплексного коефіцієнта вагомості відхилень відносних показників інтенсивності розвитку

Регіон	K_g	Місце	Регіон	K_g	Місце
АР Крим	15,88	10	Одеська	14,43	7
Вінницька	19,34	14	Полтавська	13,62	3
Волинська	20,04	17	Рівненська	21,09	24
Дніпропетровська	12,31	2	Сумська	20,32	19
Донецька	14,30	6	Тернопільська	22,16	27
Житомирська	22,13	26	Харківська	14,59	9
Закарпатська	20,62	21	Херсонська	20,81	22
Запорізька	14,50	8	Хмельницька	20,48	20
Івано-Франківська	19,84	15	Черкаська	19,85	16
Київська	13,93	4	Чернівецька	20,85	23
Кіровоградська	21,12	25	Чернігівська	20,23	18
Луганська	18,06	12	м. Київ	2,01	1
Львівська	17,15	11	м. Севастополь	14,04	5
Миколаївська	18,78	13			

Дані табл. 2 свідчать, що перші три місця за показниками інтенсивності регіонального розвитку посіли м. Київ, Дніпропетровська та Полтавська області. Останні місця в рейтингу (з 25-го до 27-го місця) займають Кіровоградська, Житомирська та Тернопільська області відповідно.

Пропоновану нами методику (з використанням відхилень значень показників від їх середніх рівнів

по країні) можна застосовувати для визначення рейтингу регіонів за результатами їх соціально-економічного розвитку, а також для комплексної оцінки розвитку економіки України у міжнародних порівняннях за наявності у вихідних даних для розрахунків середніх значень показників, прийнятих для визначення рейтингу окремих країн.

Список використаних джерел

1. Головач А. В. Статистичне забезпечення управління економікою: прикладна статистика : [навч. посіб.] / Головач А. В., Захожай В. Б., Головач Н. А. — К. : КНЕУ, 2005. — 333 с.
2. Єріна А. М. Статистичне моделювання та прогнозування / Єріна А. М. — К. : КНЕУ, 2001. — 170 с.
3. Кулинич О. І. Теорія статистики : [підруч.] / Кулинич О. І., Кулинич Р. О. — [5-те вид., перероб. і доп.]. — К. : Знання, 2010. — 239 с.
4. Кулинич Р. О. Статистичні методи аналізу взаємозв'язку показників соціально-економічного розвитку : [моногр.] / Кулинич Р. О. — К. : Формат, 2008. — 288 с.
5. Статистичний збірник "Регіони України" 2008 / [за ред. О. Г. Осауленка] ; Державний комітет статистики України. — К. : ТОВ "Вид-во "Консультант", 2008. — Ч. I. — 2008. — 368 с.
6. Статистичний збірник "Регіони України" 2008 / [за ред. О. Г. Осауленка] ; Державний комітет статистики України. — К. : ТОВ "Вид-во "Консультант", 2008. — Ч. II. — 2008. — 804 с.
7. Статистичний збірник "Регіони України" 2009 / [за ред. О. Г. Осауленка] ; Державний комітет статистики України. — К. : ТОВ "Вид-во "Консультант", 2009. — Ч. I. — 2008. — 370 с.
8. Статистичний збірник "Регіони України" 2009 / [за ред. О. Г. Осауленка] ; Державний комітет статистики України. — К. : ТОВ "Вид-во "Консультант", 2009. — Ч. II. — 2008. — 760 с.
9. Статистичний щорічник України за 2008 рік : [стат. зб.] / [за ред. О. Г. Осауленка] ; Державний комітет статистики України. — К. : ДП "Інформ.-аналіт. агентство", 2009. — 567 с.

Оцінка резервів зростання прибутковості аграрних підприємств Львівської області

Досліджено можливості дисперсійного і кореляційно-регресійного аналізу для оцінки резервів зростання прибутковості аграрних підприємств на регіональному рівні. Розроблений підхід предметно апробовано на відібраній сукупності аграрних підприємств Львівської області й обґрунтовано доцільність його використання.

Ключові слова: аграрні підприємства, прибутковість, дисперсійний аналіз, кореляційно-регресійний аналіз, оцінка резервів.

Головною умовою динамічного розвитку підприємств у ринковому середовищі є їхня достатня і стійка прибутковість. Це зумовлено тим, що прибуток як узагальнюючий показник підприємницької діяльності відображає ефективність використання наявних на підприємстві ресурсів, є визначальним джерелом його розширеного відтворення, виконує стимулюючу функцію для розвитку підприємницької діяльності.

Аналіз результатів фінансової діяльності великих і середніх аграрних підприємств Львівської області загалом за 2008 р. свідчить про їх достатню прибутковість. За цей рік вони отримали 187,1 тис. грн. прибутку від збуту продукції рослинництва і тваринництва (рівень рентабельності цієї продукції становив 24,3%), а також державну підтримку на розвиток аграрної галузі за рахунок бюджетних дотацій і відшкодування податку на додану вартість обсягом 80,3 тис. грн. Із урахуванням цієї дотаційної підтримки аграрне виробництво у Львівській області належить до інвестиційно привабливих секторів економіки регіону, оскільки рівень його рентабельності за 2008 р. становив 34,7%. Водночас аналіз результатів групування великих і середніх аграрних підприємств досліджуваного регіону за обсягами отриманого ними прибутку свідчить про те, що за підсумками господарської діяльності 63 підприємства (28,0% від їх загальної сукупності) були збитковими із середнім рівнем збитковості на одне господарство 21,7%. За таких обставин виявлення резервів зростання прибутковості аграрних підприємств залишається актуальним завданням прикладних статистичних досліджень.

Питання теорії, методології і практики забезпечення достатньої прибутковості підприємств досліджувались у наукових працях В. Андрійчука, В. Анічина, І. Лукінова, О. Онищенко, Б. Пасхавера, Г. Підлісецького, П. Саблука та інших учених-економістів. Однак прикладні аспекти вирішення цього завдання потребують подальшого вивчення.

© С. О. Матковський, І. С. Гавука, О. М. Синицький, 2010

З погляду реалізації можливостей інформаційного забезпечення прикладного дослідження всю сукупність чинників, що визначають прибутковість підприємства, можна умовно поділити на дві групи: а) чинники, які підлягають кількісному аналізу на основі доступної інформації з використанням певних методів дослідження; б) чинники, які не можна проаналізувати у зв'язку з відсутністю інформації про їхній вплив (або значними труднощами отримання такої інформації). Ураховуючи такий їх розподіл, метою статті є кількісне оцінювання впливу окремих чинників на прибутковість аграрних підприємств та виявлення резервів її зростання.

Для знаходження кількісних оцінок впливу використано методи аналітичного групування, дисперсійного і кореляційно-регресійного аналізу [3; 5]. Як об'єкт дослідження обрано результати виробничо-фінансової діяльності середніх і великих аграрних підприємств Львівської області, кількість яких у 2008 р. становила 210. За результатами господарської діяльності ці підприємства забезпечили 76,6% зерна, 94,6% цукрових буряків, 82,3% ріпаку, 79,1% картоплі, 98,0% хмелю, 75,8% молока, 69,4% приросту живої маси великої рогатої худоби, 65,5% приросту живої маси свиней, 77,0% приросту живої маси птиці, 99,8% курячих яєць, 72,2% настригу вовни від їх загального виробництва всіма аграрними підприємствами Львівської області. Тому обрані для дослідження підприємства добре репрезентують загальні тенденції розвитку товарного сектору сільськогосподарського виробництва в області.

Особливістю дослідження показників прибутковості є те, що вони можуть приймати додатні та від'ємні значення. Тому для застосування методів дисперсійного і кореляційно-регресійного аналізу вся сукупність аграрних підприємств області поділена на дві групи: 1) підприємства, що отримали прибутки з урахуванням дотацій у формі спеціального режиму оподаткування агротоваровиробни-

ків податком на додану вартість (далі – дотації); 2) підприємства, що отримали збитки з урахуванням дотацій. Перша група охопила 147 аграрних підприємств (70,0% від загальної сукупності), друга – 63 аграрних підприємства (30,0%). Далі буде розглядатися насамперед перша група аграрних підприємств, оскільки, як було зазначено вище, однією з цілей дослідження є виявлення резервів зростання їх прибутковості. Ураховуючи багато аспектів вимірювання залежної змінної (прибутковості підприємства), зупинимося на аналізі показників обсягу прибутку з дотаціями (\bar{y}_1), обсягу прибутку без дотацій (\bar{y}_2), рівня рентабельності з дотаціями (\bar{y}_3), рівня рентабельності без дотацій (\bar{y}_4). Із зазначених показників визначальним є перший, оскільки він найбільш суттєво впливає на процеси відтворення на виробництві.

Формування сукупності чинників, від яких залежить прибутковість аграрних підприємств, обмежується даними статистичної звітності. Зважа-

ючи на це, нами виділено 13 незалежних змінних, ідентифікацію яких подано в табл. 1. Тут також наведено результати оцінювання з допомогою дисперсійного аналізу можливості використання виконаного аналітичного групування у подальшому дослідженні. Для встановлення істотності впливу визначених чинників на прибутковість аграрних підприємств проведено аналітичне групування прибуткових аграрних підприємств Львівської області за обсягом прибутку на одне підприємство з урахуванням отриманих дотацій (див. табл. 1). У результаті було виділено чотири групи підприємств. I група складається з 48-ми підприємств, обсяг прибутку яких менший 100 тис. грн.; II – з 53-х підприємств з обсягом прибутку від 100 тис. грн. до 500 тис. грн.; 30 підприємств, що складають III групу, отримали прибуток від 500 тис. грн. до 2 000 тис. грн.; до останньої IV групи належить 16 підприємств, обсяг прибутку яких перевищив 2 000 тис. грн.

Таблиця 1

Результати аналітичного групування сільськогосподарських підприємств Львівської області

Показник	Групи підприємств				У середньому за групами	Фактичне значення F-критерію, $F_{факт}$	Рівень значущості, P-значення
	I	II	III	IV			
Обсяг прибутку з дотаціями, тис. грн., y_1	38	251	1054	4480	806	173,80	0,000
Обсяг прибутку без дотацій, тис. грн., y_2	-14	28	249	2628	342	51,30	0,000
Рівень рентабельності з дотаціями, %, y_3	19,1	10,9	8,8	42,4	10,0	8,36	0,000
Рівень рентабельності без дотацій, %, y_4	-	37,1	34,0	80,3	35,3	9,43	0,000
Площа сільськогосподарських угідь, га, x_1	375	589	1324	2641	893	12,40	0,000
Площа орної землі, га, x_2	338	471	1139	2525	787	12,80	0,000
Рівень розораності земель, x_3	0,901	0,848	0,859	0,881	0,871	0,85	0,468
Обсяг виручки від збуту аграрної продукції, тис. грн., x_4	379	1894	5810	14984	3623	43,40	0,000
Обсяг державної підтримки, тис. грн., x_5	80	308	1097	2659	670	76,80	0,000
Коефіцієнт товарного зосередження галузей, x_6	0,569	0,563	0,544	0,602	0,565	0,17	0,915
Частка рослинництва в реалізованій продукції, x_7	0,547	0,546	0,492	0,588	0,540	0,24	0,867
Частка зерна в реалізованій продукції, x_8	0,383	0,331	0,219	0,222	0,314	2,79	0,043
Частка оплати праці у витратах, x_9	0,192	0,134	0,101	0,109	0,143	5,19	0,002
Обсяг виробничих витрат у розрахунку на 1 га с/г угідь, тис. грн. / га, x_{10}	66,0	140,9	311,3	609,8	202,2	2,42	0,068
Обсяг виручки від збуту продукції у розрахунку на 1 га с/г угідь, тис. грн. / га, x_{11}	74,7	160,4	374,6	355,0	197,3	1,28	0,282
Обсяг оплати праці в розрахунку на 1 працівника, тис. грн. / особу, x_{12}	5,0	7,0	8,9	10,5	7,1	9,03	0,000
Обсяг виручки від збуту продукції в розрахунку на 1 працівника, тис. грн. / особу, x_{13}	29,5	104,5	145,8	226,9	101,8	10,40	0,000

На підставі аналізу даних табл. 1 виділено дві групи показників за рівнем істотності їх впливу на варіацію обсягу прибутку з дотаціями на одне підприємство. Одна з таких груп охоплює показники, для яких міжгрупова варіація середніх значень у групах несуттєво впливає на зміну результативного показника, покладеного в основу розмежування груп. До таких показників належать ті, для яких фактичне значення критерію Фішера ($F_{факт}$) менше за табличне з імовірністю, вищою за 0,95. Зазначимо, що табличне значення критерію Фішера

$F_{табл}$ дорівнює 2,67 та 3,94 з імовірністю 0,95 та 0,99 відповідно. Тому за результатами аналітичного групування до значущих чинників динаміки прибутковості аграрних підприємств не належать рівень розораності земель, спеціалізація та інтенсифікація аграрного виробництва.

До другої групи показників належать ті, для яких міжгрупова варіація середніх значень у групах істотно впливає на зміну результативного показника, покладеного в основу розмежування груп, тобто розрахункове значення критерію Фі-

щера більше за табличне з імовірністю, вищою за 0,95. Ці показники потребують більш поглиблено го вивчення.

Із аналізу даних табл. 1 слідує, що збільшення визначального показника прибутковості (обсягу прибутку з дотаціями на одне аграрне підприємство) супроводжується зростанням інших показників прибутковості, віднесених нами до допоміжних. Це дає підставу стверджувати, що всі чотири обрані показники прибутковості аграрних підприємств мають однаковий напрям динаміки, тому визначення динаміки одного з них уможлиблює характеристику динаміки решти показників. Інший висновок, зроблений на основі даних табл. 1, стосується характеру залежності прибутковості аграрних підприємств від впливу чинників, що її зумовлюють. Підвищення прибутковості аграрних підприємств досягається завдяки зростанню:

- площ сільськогосподарських угідь і орних земель у розрахунку на одне аграрне підприємство;
- обсягу виручки від збуту аграрної продукції у розрахунку на одне аграрне підприємство;
- обсягу державної підтримки у розрахунку на одне аграрне підприємство;
- частки зерна в реалізованій продукції;
- частки оплати праці у витратах;
- обсягу оплати праці у розрахунку на одного працівника;
- обсягу виручки від збуту продукції у розрахунку на одного працівника.

Таким чином, результати аналітичного групування дають змогу вважати значущими резервами зростання прибутковості аграрних підприємств Львівської області такі чинники: посилення концентрації аграрного виробництва у формі збільшення площ сільськогосподарських угідь та обсягів продажу аграрної продукції; зростання частки зерна в загальних обсягах продажу аграрної продукції; обсяг державної підтримки агротоваровиробників; удосконалення матеріального стимулювання працівників за рахунок посилення щільності зв'язку між оплатою праці й обсягами прибутку; зростання продуктивності праці.

Більш досконалим інструментом обґрунтування резервів зростання прибутковості підприємств порівняно з дисперсійним аналізом є кореляційно-регресійний аналіз, оскільки він дає змогу врахувати не лише міжгрупову, але й групову варіацію залежної та незалежних змінних. Тому з метою повнішого вивчення характеру і ступеня впливу окремих чинників на прибутковість на основі інформації для 147-ми аграрних підприємств Львівської області (див. табл. 1) побудовано економетричні моделі залежностей результативного показника від факторних. На підставі якісного теоретичного аналізу залежності між визначеними економічними показниками за економетричні

функції, що можуть адекватно відображати якісну сутність взаємозв'язків між залежною та незалежними змінними, вибрані лінійна й поліноміальна. Побудова економетричних моделей проводилася з використанням програми "Регресія" в середовищі пакета прикладних програм Microsoft Excel [2; 5].

Після проведення аналізу побудованих економетричних моделей залежності показників прибутковості від наведених у табл. 1 чинників з метою визначення кращих якісних характеристик (у частині відсутності мультиколінеарності між пояснювальними змінними, статистичної значущості коефіцієнтів і рівняння регресії загалом [1; 3]), ми зупинилися на лінійному рівнянні залежності у вигляді:

$$y_1 = 0,169 \cdot x_4 + 401,551 \cdot x_5 - 510,471 \cdot x_6 + 1,444 \cdot x_{13}. \quad (1)$$

Для цього рівняння коефіцієнт множинної кореляції $R = 0,828$, коефіцієнт множинної детермінації $R^2 = 0,685$.

Коефіцієнт множинної кореляції свідчить про щільний зв'язок між залежною і пояснювальними змінними, включеними в економетричну модель. Оцінка значущості коефіцієнтів рівняння регресії здійснювалася на основі критичних значень t -статистики і вказує на статистичну значущість усіх коефіцієнтів регресії, оскільки спостережувані значення t -критерію розподілу Стьюдента ($t_{\text{факт}}^{a_4} = 12,87$; $t_{\text{факт}}^{a_5} = 2,70$; $t_{\text{факт}}^{a_6} = 2,01$; $t_{\text{факт}}^{a_{13}} = 2,35$) перевищують табличне значення цього критерію ($t_{\text{табл}} = 1,65$) з імовірністю 0,95 та ступенями вільності $k = n - m - 1 = 143$ [5, с. 1245]. Спостережуване значення F -критерію ($F_{\text{факт}} = 77,8$) для отриманого рівняння регресії значно перевищує його табличне значення ($F_{\text{табл}} = 2,44$) з імовірністю 0,95 і ступенями вільності $K_1 = m = 4$ і $k_2 = n - m - 1 = 143$ [5, с. 1249]. Усе це свідчить про достатньо якісний опис зв'язку залежної змінної та пояснювальних змінних за побудованою економетричною моделлю.

Із аналізу рівняння регресії випливає, що до значущих резервів зростання прибутковості конкретного аграрного підприємства належать:

- збільшення обсягів грошових надходжень від збуту аграрної продукції;
- збільшення обсягів дотаційної державної підтримки агротоваровиробників;
- зростання обсягів виручки від збуту продукції у розрахунку на одного працівника (продуктивності праці).

Коефіцієнт множинної детермінації свідчить, що за теперішніх умов розвитку аграрного сектору економіки обрані для аналізу резерви зростання прибутковості становлять 68,5% від їхньої загальної сукупності. Зважаючи на значну величину R^2 , доцільно подати уточнену оцінку ступеня впливу окремих чинників на результативний показник (табл. 2).

Таблиця 2
**Порівняльна оцінка впливу незалежних змінних
 на результативну ознаку згідно
 з рівнянням регресії (1)**

Незалежна змінна	x_4	x_5	x_6	x_{13}
Показник				
Коефіцієнт еластичності	0,760	0,451	-0,302	0,182
β -коефіцієнт	0,717	0,078	-0,169	0,140

Аналіз часткових коефіцієнтів еластичності показує, що за величиною абсолютного приросту на збільшення прибутковості аграрних підприємств найбільше впливають чинники x_4 та x_5 . Вивчення β -коефіцієнтів свідчить, що з урахуванням варіації чинників на зміну прибутковості аграрного підприємства найбільше впливає фактор x_4 , а найменше – x_5 . Таким чином, із аналізованої вище сукупності чинників зростання прибутковості найбільшу увагу аграрним підприємствам варто приділити збільшенню обсягів збуту аграрної продукції у вартісному вираженні: приріст цього показника на 1% здатний забезпечити приріст обсягу прибутку на 0,76%.

Список використаних джерел

1. Гавука І. С. Прогноз прибутковості підприємств аграрної сфери / І. С. Гавука, О. М. Синицький // Вісник аграрної науки : спец. вип. – 2006. – С. 48–52.
2. Захарченко Н. И. Бизнес-статистика и прогнозирование в MS Excel : [самоучитель] / Захарченко Н. И. – М. : Изд. дом "Вильямс", 2004. – 208 с.
3. Економетрія : [навч. посіб.] / [В. І. Жлуктечко, Н. К. Водзякова, С. С. Савіна, О. В. Колодінська] ; за заг. ред. С. І. Наконечного. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2005. – 552 с.
4. Рязов Н. Н. Общая теория статистики : [учеб.] / Рязов Н. Н. – [4-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Финансы и статистика, 1984. – 343 с.
5. Статистика для менеджеров с использованием Microsoft Excel / [Левин Д. М., Стефан Д., Кребиль Т. С., Беренсон М. Л.] ; пер. с англ. – М. : Изд. дом "Вильямс", 2004. – 1312 с.

Зауважимо, що аналіз коефіцієнта множинної детермінації свідчить, що близько третини (31,5%) резервів зростання обсягів прибутку підприємства не охоплено побудованою економетричною моделлю. Тому менеджменту конкретного аграрного підприємства потрібно визначити резерви зростання прибутковості, що не враховані в цій моделі.

Результати проведеного дослідження дають підставу зробити висновок про те, що використання дисперсійного і кореляційно-регресійного аналізу даних статистичної звітності аграрних підприємств регіону уможливило отримання корисної інформації про резерви зростання їхньої прибутковості. Така інформація може бути використана власниками, менеджерами і кредиторами аграрних підприємств для планування економічного розвитку й оцінки ризику фінансових вкладень у розвиток окремих підприємств. Зважаючи на це, такий аналіз пропонується проводити на регіональному рівні з метою ознайомлення із його результатами зацікавлених осіб.

Порівняльний контент-аналіз українських видань щодо висвітлення питань міжнародної міграції та місця в ній України

Проаналізовано, як українські видання висвітлюють проблеми міжнародної міграції та місце в ній України. Для цього порівняно дані контент-аналізу трьох вітчизняних газетних видань: “Високий замок”, “Голос України” та “Дзеркало тижня”. Основну увагу приділено темам, що найповніше розкриваються в аналізованих виданнях, а саме: економічна міграція, довгострокова міграція (діаспори) та нелегальна міграція.

Ключові слова: публікація, міграція, економічна міграція, нелегальна міграція, еміграція, імміграція.

Здобуття Україною незалежності збіглося у часі з початком активного розвитку глобалізаційних процесів у світі. Міжнародна міграція як складова глобалізації не оминула й Україну. Під міграцією ми розуміємо перетин адміністративного кордону, добровільний чи примусовий просторовий рух осіб чи груп осіб від місця (країни) виїзду до місця (країни) в'їзду, за наявності або відсутності законних підстав, на певний період часу або назавжди, який може вести за собою зміну постійного місця проживання. Таким чином, міграція – це соціокультурний процес, що супроводжується змінами у соціальній, культурній та особистій сферах життєдіяльності як самих мігрантів, так і суспільств еміграції та імміграції й окремих осіб (чи груп осіб), які в них проживають. При цьому еміграція визначається як виїзд осіб чи груп осіб з місця (країни) проживання, що передбачає подальшу імміграцію, тобто в'їзд осіб чи груп осіб на місце (чи в країну) призначення (або нове місце проживання), а мігрант – як особа, яка здійснює міграцію [1].

Наша держава включилася до світових міграційних процесів на початку 1990-х років і наразі є активним їх учасником. З огляду на це метою дослідження обрано порівняльний аналіз статистики висвітлення питань міжнародної міграції в українській пресі, аналіз співвідношення представлених тем і підтем, зіставлення репрезентації питань української еміграції, української імміграції, а також міжнародної міграції, що не має стосунку до України. Вибір газетних публікацій зумовлений тим, що преса у теперішній час залишається важливим джерелом інформації та одним із механізмів формування уявлень про сучасні міграційні процеси. Треба зазначити, що ці питання не є поширеною темою досліджень в Україні. Існуючі наукові праці здебільшого зосереджені на проблематиці трудової міграції, для вивчення якої використовується метод дискурс-аналізу [2; 3].

Для дослідження репрезентації питань міжнародної міграції в українській пресі було обрано газети “Голос України” (офіційне видання Верховної

Ради України; загальний тираж на грудень 2009 р. – 150 000 примірників), “Дзеркало тижня” (загальноукраїнське аналітичне видання; загальний тираж на грудень 2009 р. – 30 607 примірників) та “Високий замок” (щоденна суспільно-політична газета, що виходить у Львові та розповсюджується головним чином на заході України; загальний тижневий тираж на грудень 2009 р. – 464 500 примірників). Тут варто зазначити, що остання газета є одним із найпопулярніших видань західних областей України, найбільш залучених до світових міграційних процесів через близькість до європейського кордону. Аналіз газетних публікацій проводився за період січень – грудень 2009 р. та охоплював 250 номерів “Голосу України”, 238 номерів “Високого замку” і 52 номери “Дзеркала тижня”. Для якісного вивчення й аналізу газетних публікацій за проблематикою дослідження відібрано статті та повідомлення, назва і зміст яких відповідають темі, а також ті повідомлення, що присвячені іншій темі, однак у них розглядаються питання міжнародної міграції. У роботі використано метод контент-аналізу (від англ. content – зміст), що являє собою спеціальний метод якісно-кількісного аналізу змісту документів з метою виявлення чи вимірювання соціальних фактів і тенденцій, відображених цими документами. Особливість контент-аналізу полягає в тому, що він вивчає документи в їх соціальному контексті [4, с. 455].

Треба зазначити, що найоб'єктивнішим є порівняння кількості публікацій у межах певної теми чи підтеми між газетами “Голос України” і “Високий замок” через майже однакову кількість номерів, які вийшли у 2009 році, оскільки кількість чисел “Дзеркала тижня” майже у п'ять разів менша за приблизно вдвічі більшого обсягу одного номера. Крім того, у “Голосі України” та “Високому замку” за формою переважають два види публікацій: короткі повідомлення на кілька речень та невеликі (до півсторінки) статті з викладенням основних фактів, статистичних даних, здебільшого скупую аналітикою та фокусуванням на окремому аспекті теми. Водночас “Дзеркало тижня” подає публікації, що найчастіше містять широкий аналіз та

СТАТИСТИКА ТА СУМІЖНІ ГАЛУЗІ ДОСЛІДЖЕНЬ

більший за обсягом статистичний матеріал з теми дослідження. Розподіл розглянутих авторами пу-

блікацій за вказаними вище розділами та джерелами дослідження представлено у табл. 1.

Таблиця 1

Структура публікацій за джерелами та розділами дослідження

Газета	Публікації стосовно української імміграції	Публікації стосовно української еміграції	Публікації стосовно міжнародної міграції, що не має стосунку до України (%)
“Голос України”	32,6	58,6	8,8
“Високий замок”	22,3	64,2	13,5
“Дзеркало тижня”	21,4	69,7	8,9

Як бачимо з табл. 1, процентне співвідношення публікацій стосовно української імміграції та еміграції у “Високому замку” і “Дзеркалі тижня” приблизно однакове, а от “Голос України” містить майже на 10% більше публікацій з теми української імміграції. Крім того, частка повідомлень про міжнародну міграцію, що не має стосунку до України, найбільша у “Високому замку”. Це можна пояснити тим, що населення заходу України значною мірою охоплено міжнародними міграційними процесами і тому зацікавлено у такій інформації.

З-поміж публікацій авторами виділено 12 тем, більшість із яких поділимо на підтеми: 1. Економічна міграція. 2. Взаємозв'язок міграції та злочинної діяльності. 3. Нелегальна міграція. 4. Довгострокова міграція (діаспори). 5. Візовий режим, перетин кордонів, прикордонний рух. 6. Культурна міграція. 7. Міжнародна міграція (без специфікацій). 8. Сімейна міграція. 9. Міграційна політика та законодавство. 10. Історія міграції. 11. Міжкультурне спілкування, виховання толерантності. 12. Короткотривала (маятникова) міграція (табл. 2).

Таблиця 2

Структура публікацій щодо міжнародної міграції

Назва теми	Кількість публікацій, од.	Частка у загальній кількості публікацій стосовно міжнародної міграції, %
Економічна міграція	224	32,3
Взаємозв'язок міграції та злочинної діяльності	124	17,9
Нелегальна міграція	40	5,8
Довгострокова міграція (діаспори)	101	14,5
Візовий режим, перетин кордонів, прикордонний рух	88	12,7
Культурна міграція	29	4,2
Міжнародна міграція (без специфікацій)	25	3,6
Сімейна міграція	18	2,6
Міграційна політика та законодавство	17	2,4
Історія міграції	15	2,2
Міжкультурне спілкування, виховання толерантності	8	1,1
Короткотривала (маятникова) міграція	5	0,7
Усього	694	100,0

Найбільша кількість публікацій (224) стосується теми “Економічна міграція”, з них у газеті “Високий замок” – 131 (58,5%), “Голос України” – 80 (35,7%), “Дзеркало тижня” – 13 (5,8%). Першою підтемою виділимо міграцію (з економічних мотивів) військових, миротворців, учасників гуманітарних місій, моряків, а також технічних працівників у цих галузях (I). У “Високому замку” знаходимо чотири статті про українських емігрантів цього виду і дві – про міжнародних мігрантів, що не мають стосунку до України; у “Голосі України” – чотири і п'ять відповідно, у “Дзеркалі тижня” – п'ять статей про українських емігрантів. Публікації у рамках другої підтеми – економічна міграція

спортсменів (II) – суттєво відрізняються за кількістю від попередньої групи. У “Голосі України” – це 10 статей про українську економічну спортивну еміграцію, чотири – про імміграцію та три – про міжнародну економічну спортивну міграцію, що не має стосунку до України. Водночас у “Високому замку” кількість таких публікацій загалом майже у чотири рази більша: 11 статей про міжнародну економічну спортивну міграцію, 15 – про українську економічну спортивну імміграцію і 46 присвячено українській економічній спортивній еміграції. У цих 46-ти публікаціях йдеться, зокрема, про українських футболістів, хокеїстів, шахістів, легкоатлетів та їх професійні успіхи за кордоном. Зазначимо

також, що “Голос України” подає інформацію про професійну трудову еміграцію (підтеми I і II) переважно без оцінок, а публікації “Високого замку” містять здебільшого оцінку її плюсів і мінусів.

Найбільш аналізованою підтемою економічної міграції є трудова міграція некваліфікованих чи низькокваліфікованих працівників (III). У “Дзеркалі тижня”, зокрема, поміщено вісім публікацій, що стосуються української трудової еміграції. У “Високому замку” і “Голосі України” кількість публікацій у межах цієї підтеми майже однакова. У першому виданні знаходимо шість статей щодо міжнародної трудової міграції, що не має стосунку до України, дві – стосовно української трудової імміграції та 45 – української трудової еміграції, в останньому – п’ять, одну і сорок вісім відповідно. У географії української трудової еміграції у “Високому замку” та “Голосі України” перше місце належить Італії, за нею у першому виданні йдуть Чехія, Польща, Росія, у другому – Португалія, Польща, Росія, Іспанія; у “Дзеркалі тижня” йдеться, головним чином, про Росію, Іспанію, Німеччину. Загалом статей, присвячених українській трудовій еміграції без географічної специфікації, у “Високому замку” – 15, у “Голосі України” – 13 та в “Дзеркалі тижня” – 4, а з питань статистики української трудової еміграції – 4, 4 і 2 відповідно. Структура публікацій за темою “Економічна міграція” зображена на рис. 1.

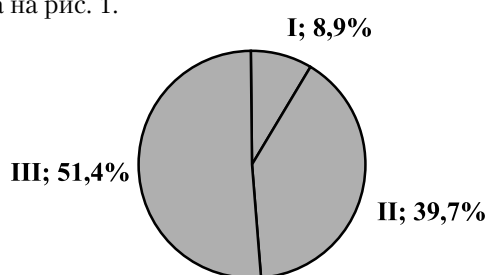

Рис. 1. Структура публікацій за темою “Економічна міграція”

Щодо питань, які найчастіше висвітлюються у публікаціях про трудову міграцію, то їх пріоритетність у досліджуваних виданнях різна. У “Голосі України” найчастіше зустрічаємо невеликі повідомлення, що не містять аналізу цього виду еміграції; за ними йдуть ті, що містять об’єктивний аналіз переваг і недоліків трудової еміграції як для України, так і для самих емігрантів; також багато статей, у яких йдеться про соціальні й особисті наслідки руйнування сімей через трудову еміграцію. У “Високому замку” найпопулярнішими є аспекти приниження українських трудових емігрантів у країнах перебування та їх безправного становища, можливостей і перспектив отримання пенсій трудовими емігрантами та важливості грошових переказів емігрантів. Крім того, це видання часто дає негативну оцінку українській трудовій еміграції, засуджуючи її через наслідки розірвання родинних зв’язків. Також в обох виданнях широко

обговорюються питання взаємовідносин української держави й українських трудових емігрантів, зокрема вказується на недооціненість потенціалу останніх, недостатній захист їх прав та інтересів у країні перебування. Статті, що стосуються української трудової еміграції, у “Високому замку” загалом є більшими за обсягом, ніж у “Голосі України”. У свою чергу, “Дзеркало тижня” серед інших у цій підтемі піднімає питання повернення трудових мігрантів в Україну, що зумовлено економічною кризою в країнах перебування та поганим становищем українських трудових емігрантів. Треба зазначити, що у більшості випадків у газетних публікаціях не використовують такі наукові терміни, як “трудова міграція (еміграція, імміграція)” та “трудоий мігрант (емігрант, іммігрант)”, а замінюють їх публіцистичними термінами “заробітчанство” та “заробітчанин”.

Питання взаємозв’язку міграції та злочинної діяльності (124 публікації) розглядаються за п’ятьма підтемами, три з яких майже рівноцінно представлені у “Голосі України” та “Високому замку”: бізнес, пов’язаний із налагодженням нелегальної транзитної міграції (I) – 3 і 5 статей відповідно; повідомлення про протести проти секс-туризму в Україні (II) – 2 і 1; злочинна діяльність окремих іноземців чи невеликих груп іноземців (III) – 30 у “Голосі України” (15 – стосовно злочинної діяльності іноземців в Україні, 11 – щодо українців за кордоном і 4 – міжнародних мігрантів, які не мають стосунку до України) і 31 у “Високому замку” (20, 7 і 4 відповідно). Певні кількісні диспропорції мають лише за підтемою, що стосується торгівлі людьми (IV): у “Голосі України” – 4 публікації, у “Високому замку” – удвічі більше. Ще більша різниця між кількістю публікацій за підтемою “захоплення українських моряків злочинцями-піратами” (V): у “Високому замку” – 2 публікації, а в “Голосі України” – 26, при цьому основними тезами, що розглядаються у цих статтях, є: погані умови утримання моряків піратами, загибель моряків, вимоги до іноземних власників суден заплатити викуп, недостатність дій влади України як щодо запобігання таким нападам, так і стосовно визволення моряків, а також ведеться дискусія про те, хто саме повинен вживати заходів для визволення. Питання полону українських моряків за тими самими аспектами висвітлює і “Дзеркало тижня” (4 публікації). Крім того, це видання приділяє увагу підтемам “торгівля людьми” (3 статті) і “злочинна діяльність”, причому чотири статті стосуються злочинної діяльності іноземців в Україні й одна – українців за кордоном. Загалом у “Високому замку” представлено 47 публікацій за вищезазначеною темою, або 37,7%, у “Голосі України” – 65 (52,6%), у “Дзеркалі тижня” – 12 (9,7%), а структура публікацій за підтемами зображена на рис. 2.

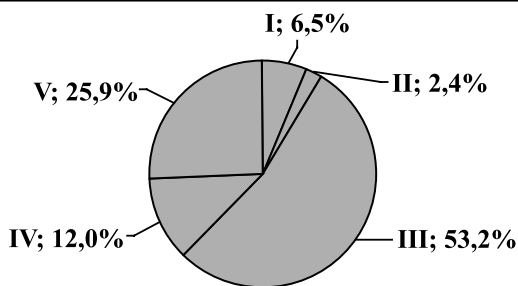

Рис. 2. Структура публікацій за темою “Взаємозв’язок міграції та злочинної діяльності”

Теоретично нелегальна міграція як порушення державних кордонів є складовою теми “Взаємозв’язок міграції та злочинної діяльності”, але з огляду на значну увагу, яку видання приділяють цій темі, та практичну однотипність публікацій ми виділяємо її як окрему тему. Питання нелегальної міграції найбільше (26 публікацій, або 65,0%) представлені у виданні “Голос України”. У всіх аналізованих виданнях налічується 40 публікацій за цією темою. У “Голосі України” в трьох статтях розглянуто шляхи нелегальної еміграції із України, а у 23-х – нелегальної імміграції в Україну. Більшість із останніх – це короткі повідомлення про статистику затримання чи перебування “нелегалів” із країн Азії та Африки в Україні (I). П’ять публікацій присвячені дискусії про наслідки угоди між Україною та ЄС про реадмісію та пункти тимчасового утримання нелегальних іммігрантів (II). При цьому сама угода оцінюється негативно, а умови утримання іммігрантів у таких пунктах – здебільшого позитивно. Схожі оцінки щодо цього знаходимо у п’яти статтях “Високого замку” (всього за цією темою налічується 10 публікацій, або 25,0% від їх кількості); водночас тут відсутні матеріали за підтемою (I), однак є чотири публікації щодо нелегальної еміграції та бізнесу, побудованому на нелегальній, здебільшого транзитній, міграції (III). Видання “Дзеркало тижня” (10,0% публікацій за темою) присвятило одну статтю посиленню боротьби із нелегальною імміграцією в ЄС та три статті – нелегальній імміграції в Україні, дві з яких стосуються згадуваних пунктів тимчасового утримання нелегальних іммігрантів, однак умови перебування у них визнаються незадовільними. Решта статей за цією темою зібрана у підгрупу IV “Інше”. Процентний розподіл підтем за темою “Нелегальна міграція” зображено на рис. 3.

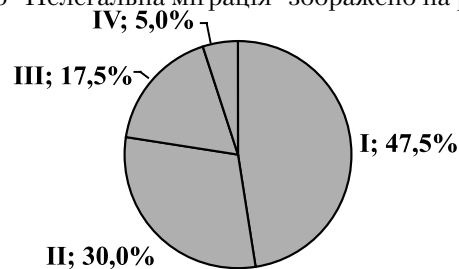

Рис. 3. Структура публікацій за темою “Нелегальна міграція”

Тема “Довгострокова міграція (діаспори)”, що охоплює 101 публікацію, розділена нами на три підтеми: українська довгострокова еміграція (діаспори) (I), українська довгострокова імміграція (діаспори) (II) та міжнародна довгострокова імміграція (діаспори), що не має стосунку до України (III) (рис. 4). Під українською еміграцією в цьому контексті ми розуміємо життя інституційно сформованих українських діаспор і культурних об’єднань та довгострокову або постійну особисту еміграцію; це стосується й імміграції, проте особня українська імміграція є більш однорідною (здебільшого, це колишні іноземні студенти, які залишилися на постійне проживання). Цікавим є кількісне співвідношення перших двох підтем. У “Високому замку” – це 29 публікацій до трьох, у “Дзеркалі тижня” – 8 до однієї, а от у “Голосі України” спостерігаємо іншу ситуацію: тут співвідношення складає 28 статей до 20. Отже, питання української імміграції найкраще висвітлюються в останньому виданні. Щодо третьої підтеми, то у “Високому замку”, “Голосі України” та “Дзеркалі тижня” кількість публікацій складає 6, 3 і 3 відповідно. Загалом за цією темою у “Високому замку” представлено 38 публікацій (37,6%), “Голосі України” – 51 (50,5%), а у “Дзеркалі тижня” – 12 (11,9%).

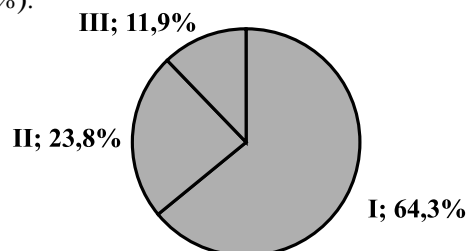

Рис. 4. Структура публікацій за темою “Довгострокова міграція (діаспори)”

У всіх трьох виданнях обговорюються такі питання української еміграції: туга за батьківщиною (при особистій еміграції); переважно простий шлях адаптації українців у новому суспільстві, насамперед проблеми асиміляції та збереження національної ідентичності, що в різних країнах неоднакові; недостатність допомоги української держави діаспорам, незважаючи на те, що вони сприяють поширенню знань про Україну у світі. Крім того, “Високий замок” містить невелику серію публікацій про спортсменів – вихідців із української діаспори. Стосовно української імміграції, то “Високий замок” подає переважно повідомлення без оцінок, а “Голос України” – публікації, що формують позитивний образ довгострокових іммігрантів (діаспор) та їх добру адаптованість в українському суспільстві. Газета “Високий замок”, у якій міститься найбільше повідомлень за останньою підтемою, публікує здебільшого повідомлення про сучасний стан, тенденції, перспективи та загрози міжнародної міграції у світі.

Тема “Візовий режим, перетин кордонів, прикордонний рух” (88 публікацій) поділяється у матеріалах “Високого замку” (43 публікації, або 49,0%) та “Голосу України” (37 публікацій, або 42,0%) на 8 підтем: умови і результати роботи прикордонників (I підтема, 8 і 4 публікації відповідно), здебільшого незадовільна робота консульств (переважно Польщі, Чехії, США в Україні) та проблеми з отриманням віз (відповідно II, 10 і 6); малий прикордонний рух між Україною та Польщею як позитивний крок у двосторонніх відносинах (III, 8 і 6); тимчасове перекриття кордону Україна – Словаччина (IV, 4 і 2) через епідемію грипу (негативна оцінка); стан українських кордонів (V, 3 і 1) у зв’язку з пропускнуою здатністю пунктів перетину на конкретний момент; питання перетину міжнародних кордонів, що не мають стосунку до України (VI, 2 і 1); фінансові умови перетину іноземцями українського кордону (VII, по одній статті); питання запровадження безвізового режиму для українців (VIII). При цьому у “Високому замку” містяться повідомлення про безвізовий / візовий режим із Білоруссю, Латвією, Бразилією, Хорватією (2) та ЄС (2); водночас у “Голосі України” подано вдвічі більший перелік країн у контексті безвізового / візового режиму, а питання необхідності встановлення безвізового режиму із ЄС присвячено 8 публікацій, у яких окреслено віддаленість перспектив, умови ЄС та невдоволення української сторони зволіканнями у скасуванні візового режиму. У “Дзеркалі тижня” (8 публікацій, або 9,0%) з цієї теми розглянуто лише останню підтему (у 4-х публікаціях про безвізовий режим із ЄС висвітлено таку саму позицію, як і в “Голосі України”, одну статтю присвячено аналізу ситуації щодо Туреччини, також у цих публікаціях згадується про безвізовий / візовий режим із кількома іншими країнами) та питання незадовільної роботи консульств (Туреччини та країн Шенгенської зони) в Україні (три статті). Структура публікацій за підтемами представлена на рис. 5.

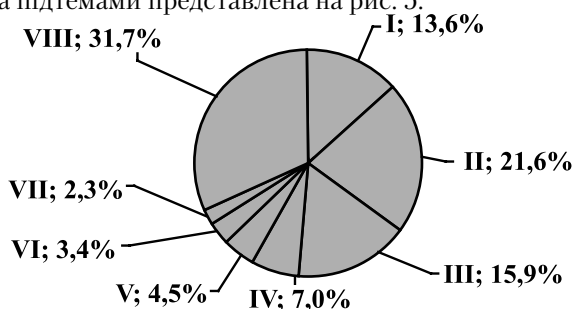

Рис. 5. Структура публікацій за темою “Візовий режим, перетин кордонів, прикордонний рух”

Тема культурної міграції (29 публікацій) представлена у “Дзеркалі тижня” (дві публікації, або 6,9%) по одній статті за двома підтемами: туризм (I) (проблеми українців під час туристичних поїз-

док до Туреччини) та освіта (II) – освітня міграція українців до Китаю та китайців до України, якій дано позитивну оцінку як прояву “народної дипломатії” та через легкий шлях адаптації іммігрантів. У “Голосі України” (14 публікацій, або 48,3%) та “Високому замку” (13 публікацій, або 44,8%) підтема релігійної міграції (III) представлена двома та однією публікацією відповідно на тему паломництва євреїв-хасидів до Умані (Черкаська область). Питання освітньої міграції у “Голосі України” висвітлені у семи повідомленнях (три – про навчання українців за кордоном та чотири – іноземців, переважно з Азії та Африки, в Україні), у “Високому замку” – у п’яти повідомленнях (одне з яких – про правила прийому іноземців до Львівського національного університету імені Івана Франка, і чотири стосуються навчання українців за кордоном). Треба зазначити, що в обох виданнях освітня міграція висвітлюється як позитивне явище, але повідомлення на цю тему у “Високому замку” містять ще й звинувачення, адресовані владі, через незатребуваність студентів та аспірантів, які отримали освіту за кордоном, в Україні. Підтему міжнародного туризму у “Високому замку” та “Голосі України” висвітлено у семи та чотирьох публікаціях відповідно. Структура публікацій за підтемами зображена на рис. 6.

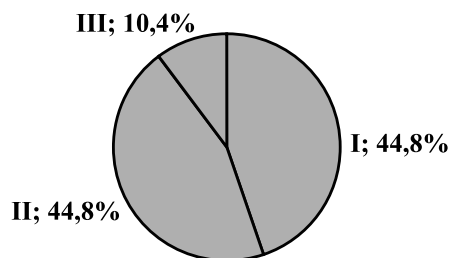

Рис. 6. Структура публікацій за темою “Культурна міграція”

За темою “Міжнародна міграція (без специфікацій)” (25 публікацій) розглядаються переважно нещасні випадки або курйозні ситуації, що трапилися з іноземцями за кордоном. Такі повідомлення знаходимо у “Високому замку” (9 публікацій, або 36%) та “Голосі України” (16 публікацій, або 64%), зазвичай вони мають коротку форму і не містять розширеної інформації про вид міграції чи конкретну діяльність самих мігрантів. Тобто останнє видання краще відстежує випадки, що трапляються із українцями за кордоном, ніж перше. Розділимо ці публікації на повідомлення про іноземців в Україні (I), про українців за кордоном (II) та про міжнародних мігрантів, які не мають стосунку до України (III). У “Високому замку” розподіл статей за підтемами виглядає так: 3, 2 і 4, а в “Голосі України” – 1, 13 і 2. Структура публікацій за підтемами зображена на рис. 7.

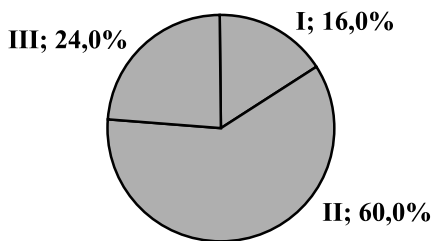

Рис. 7. Структура публікацій за темою “Міжнародна міграція (без специфікацій)”

Тема сімейної міграції (18 публікацій) представлена у двох виданнях двома підтемами. Перша – усиновлення українських дітей іноземцями (I) – розглядається у “Голосі України” (загалом 8 публікацій за темою, або 44,4%) та “Високому замку” (загалом 10 публікацій за темою, або 55,6%). При цьому у чотирьох статтях висвітлено переважно нейтральне ставлення до цього явища і констатацію фактів, а у трьох статтях другого видання виражається позитивне ставлення до міжнародного усиновлення та акцентується на недоліках вітчизняного законодавства і занадто прискіпливих вимогах українців до усиновлення дітей. Друга підтема – це міграція через одруження (II). У “Високому замку” міститься п’ять публікацій, присвячених еміграції українських жінок для створення сім’ї, та дві – сімейній імміграції в Україну; у “Голосі України” – одна публікація, де описана історія життя українки, яка виїхала у Швецію до чоловіка, дві життєві історії чоловіків із Сомалі та Йорданії, які, приїхавши в Україну, одружилися з українками та залишилися тут заради сім’ї, а також наведена постанова Кабінету Міністрів про збільшення квоти для сімейної імміграції в Україну. Структура публікацій за підтемами зображена на рис. 8.

Рис. 8. Структура публікацій за темою “Сімейна міграція”

Наступні чотири теми ми не поділяємо на підтеми через невелику кількість публікацій та розпорошеність їх тематики. Отже, темі міграційної політики та законодавства (17 публікацій) у “Дзеркалі тижня” присвячено дві публікації (або 11,8%), що стосуються необхідності створення Міграційної служби України. “Високий замок” за цією темою у 2009 р. опублікував 6 статей (або 35,3%): три, що стосувалися імміграційної політики країн ЄС, одна – імміграційної політики України та дві – еміграційної політики України. Більше публікацій за цією темою знаходимо у “Голосі України” (9 публікацій, або 52,9%). Статті стосуються, зокрема, імміграційної політики ЄС (одна), еміграційної політики України (дві), міграційного

законодавства України (три), угоди між Україною та ЄС про реадмісію нелегальних мігрантів (одна). Також опублікована Постанова Верховної Ради України “Про рекомендації парламентських слухань на тему “Про дотримання конституційних гарантій трудових прав громадян” від 15.01.2009 р. № 892–VI та Виступ Уповноваженого Верховної Ради України зі спеціальною доповіддю “Стан дотримання Україною міжнародних стандартів у галузі прав і свобод людини” від 10.12.2008 р.

Із обраних джерел повноцінно історію міграції (15 публікацій) висвітлює лише “Голос України”. Ці статті, зокрема, стосуються примусового переселення в результаті операції “Вісла” (три публікації, або 20,0%), депортації кримських татар (дві публікації, або 13,3%), міграції до Німеччини під час і після Другої світової війни (три публікації, або 20,0%). Усі ці публікації у трагічних тонах змальовують згадані історичні міграції, їх причини та наслідки. Зазначені видання досить поглиблено висвітлюють питання дислокації радянських військ в Афганістані, цьому присвячено сім статей, або 46,7%, які переважно містять порівняння із сучасною присутністю американських військ у цій країні та проєкції на сьогоденне життя, насамперед проблеми соціальної незахищеності колишніх воїнів-афганців в Україні.

Однією з найменш висвітлених тем є “Міжкультурне спілкування, виховання толерантності” (8 публікацій). У “Голосі України” їй присвячено п’ять публікацій (або 62,5%), три з яких стосуються заохочення міжкультурних контактів і поліпшення взаєморозуміння та дві – виховання толерантності й запобігання ксенофобії в Україні. Із трьох публікацій у “Високому замку” (37,5%) дві статті – за першою підтемою й одна, що стосується труднощів співіснування різних етнічних культур у міжнаціональних сім’ях в Україні.

Тема короткотривалої (маятникової) міграції (п’ять публікацій) представлена в “Голосі України” двома статтями про прикордонну торгівлю українців у Білорусі (40% публікацій за темою) та у “Високому замку” – двома публікаціями щодо маятникової міграції українців, які займаються торгівлею в Польщі, й однією – стосовно короткотривалої міграції білорусів для торгівлі в Україну (60% публікацій за темою).

За результатами проведеного контент-аналізу публікацій щодо міжнародної міграції можна зробити такі висновки. В усіх джерелах найбільш висвітлено підтему трудової міграції, причому “Голос України” подає її максимально об’єктивно, “Дзеркало тижня” містить найбільше аналітичних матеріалів, а “Високий замок” – суб’єктивних оцінок. Останнє видання також публікує найбільшу кількість повідомлень про спортивну міграцію. “Голос України” порівняно з двома іншими виданнями більше уваги приділяє темам нелегальної міграції, довгострокової міграції, історії міграцій, а

також питанням візового / безвізового режиму. З трьох видань найбільше зазначених тем висвітлює “Голос України” (усі 12), а найменше – “Дзеркало тижня” (7).

Отже, найповніше питання міжнародної міграції розглядається у “Голосі України”, проте у багатьох випадках це видання подає лише короткі повідомлення на цю тему, водночас найбільше аналітичних публікацій міститься у “Дзеркалі тижня”. Загалом же в усіх трьох виданнях переважна більшість (близько 60–70%) статей відображають проблеми української еміграції, що свідчить про сучасне сприйняття України здебільшого як країни еміграції. Причому вона вважається такою не

іншими державами, їхніми громадянами чи міжнародними організаціями, а власне мешканцями України. Це впливає з тієї обставини, що аналізу підлягали українські видання та публікації українських авторів, які орієнтовані на українського читача та висвітлюють проблеми міжнародної міграції з позиції органів влади України й населення нашої держави з його різноманітним соціокультурним складом. Проведене дослідження є першим, наступні планується проводити з періодичністю у 5 років, що дасть можливість відстежити у часі динаміку висвітлення питань міжнародної міграції в українській пресі.

Список використаних джерел

1. Ровенчак О. Вивчення та класифікація міграцій у науковій літературі з соціогуманітарних наук як спроба наближення до операціоналізації понять / О. Ровенчак // Політичний менеджмент. – 2006. – № 1. – С. 127–139.
2. Володько В. Репрезентація сучасної української трудової міграції в пресі / В. Володько // Український соціум. – 2007. – № 2. – С. 90–101.
3. Володько В. Особливості репрезентації сучасних міграційних процесів в українській та польській пресі / В. Володько // Методологія, теорія і практика соціологічного дослідження сучасного суспільства : [зб. наук. праць]. – Харків : Вид. центр Харків. нац. університету ім. В. Н. Каразіна, 2007. – С. 376–380.
4. Манаев О. Т. Контент-аналіз / О. Т. Манаев // Социология : энциклопедия [сост. А. А. Грицанов и др.]. – Мн. : Книжный Дом, 2003. – С. 455.

Міжнародний досвід щодо розрахунку дефлятора цін досліджень і розробок

Проаналізовано міжнародний досвід щодо вимірювання реальних витрат на дослідження та розробки. Розглянуто основні методологічні підходи до розрахунку індексів цін досліджень та розробок. Обґрунтовано необхідність проведення поглибленого аналізу цього питання в Україні.

Ключові слова: дослідження і розробки (ДіР), витрати на ДіР, дефлятор ВВП, дефлятор цін ДіР, індекси цін ДіР, індекси умовних цін.

Проблемам визначення впливу досліджень і розробок (ДіР) на економічне зростання та оцінюванню реальних витрат на них присвячено багато наукових праць зарубіжних учених. Головним при цьому є врахування зміни цін ДіР у часі. Визначення фактичного впливу досліджень та розробок на збільшення темпів економічного зростання передбачає перерахування витрат із поточних цін у постійні. У ряді досліджень для таких перерахунків пропонують використовувати дефлятор ВВП. На думку інших економістів, твердження, що витрати на ДіР залежать від цін в економіці у цілому, не відповідає дійсності. Так, за умов високої інфляції загальний індекс цін (подібний до дефлятора ВВП) неправильно відображає тенденції у зміні витрат на ДіР. Виходячи з цього, пропонується розраховувати спеціальний індекс (або дефлятор) цін ДіР.

Метою статті є вивчення міжнародного досвіду з цього питання. Важливість цього зумовлена актуальністю розробки методичних підходів до розрахунку індексу цін ДіР для України, що забезпечуватиме гармонізацію національної та міжнародної методології, зокрема в аспекті порівняння показників.

Одна з найпоширеніших у країнах Організації економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСР) методик щодо розрахунку індексу цін ДіР базується на рекомендаціях Посібника Фраскати [1], де визначено необхідність використання дефляторів з метою усунення розбіжностей у рівнях цін, на основі яких розраховуються витрати у сфері ДіР. При цьому пропонується використовувати індекси, розраховані шляхом зважування витрат на окремі компоненти ДіР.

Відповідно до положень Посібника Фраскати, дефлятори цін ДіР виправдані в умовах, коли витрати у сфері ДіР істотно відхилялися від економічних витрат у цілому або якщо тенденції зміни витрат у сфері ДіР значно відрізняються за секторами науки та видами економічної діяльності.

Основні рекомендації Посібника щодо дефляторів цін ДіР зводяться до того, що їх варто роз-

раховувати для однорідних (однотипних) секторів економіки. Особлива увага повинна приділятися витратам на оплату праці персоналу, зайнятого у сфері ДіР, що складають майже половину загальних витрат на ДіР. У Посібнику Фраскати запропоновано методи розрахунку дефляторів у сфері ДіР за допомогою використання ваг, що отримані у результаті проведення спеціальних обстежень у цій галузі, а також умовних цін, узятих із різних національних і міжнародних джерел.

Основними підходами до розрахунку дефлятора ДіР є застосування до всіх видів витрат на ДіР комбінованого індексу, отриманого на основі фіксованих або змінних ваг, а також окремих індексів цін для кожного виду витрат.

Розраховувати індекс цін ДіР можна на різних рівнях агрегування: для валових внутрішніх витрат на ДіР; для витрат на ДіР кожного сектору окремо; для різних галузей промисловості в підприємницькому секторі або ж за галузями наук.

Найпростіший спосіб розрахунку індексу цін ДіР полягає у застосуванні індексів Ласпейреса та Пааше. Однак, як зазначено в останній версії Посібника Фраскати, рекомендації щодо використання формули Ласпейреса та Пааше потребують перегляду [1]. Виходячи з того, що ці індекси мають тенденцію до відхилення у часі (“розкид значень індексу”), відомий фахівець із питань теорії та практики застосування індексів П. Хілл пропонує використовувати ланцюгові індекси [2]. Якщо зростання цін і обсягів ДіР відбувається досить згладжено, то ланцюгові індекси Ласпейреса будуть нижчі, ніж базисні індекси Ласпейреса; що ж стосується ланцюгових індексів Пааше, то навпаки, таким способом зменшуватиметься розкид значень індексів.

Посібник Фраскати рекомендує проводити просту процедуру зважування на основі класифікації витрат за їх видами: поточні витрати (витрати на оплату праці, інші поточні витрати) та капітальні витрати (витрати на земельні ділянки та споруди, інструменти й обладнання).

Витрати на оплату праці зазвичай є основною статтею витрат. Ураховуючи це, за наявності прийнятних для цього цінних індексів заробітної плати пропонується створити підсистему витрат на оплату праці для кожного сектору. Ці витрати не підлягають розподілу за категоріями персоналу, зайнятого у сфері ДіР, але питома вага співробітників кожної категорії, а також загальних сум заробітної плати для кожної з категорій можуть використовуватися для розрахунку вагових коефіцієнтів для витрат на оплату праці персоналу різних категорій [1].

Якщо проведення повноцінних обстежень цін на ресурси у сфері ДіР неможливе, то в цьому випадку рекомендується використовувати індекси умовних цін за кожною класифікаційною категорією витрат на ДіР. Ці індекси можна взяти з національних рахунків країни або з інших наявних джерел інформації: можна також виконати спеціальне дослідження з метою визначення рядів показників, найбільш близьких (за своїм змістом та характеристиками) до показників сфери ДіР.

Щодо розрахунку індексу умовних цін за окремими категоріями витрат на ДіР Посібник Фраскаті подає такі рекомендації. Зважаючи на те, що кількісні дані про витрати на оплату праці персоналу у більшості випадків доступні (чисельність дослідників і т. ін.), пропонується два загальні підходи до визначення умовних витрат:

1) на основі співвідношення середнього значення витрат на оплату праці персоналу, зайнятого у сфері ДіР, до загальної кількості відпрацьованих людино-років;

2) з використанням інших рядів показників умовних витрат, що формуються на даних про заробітну плату в інших видах економічної діяльності.

Експерти ОЕСР рекомендують застосовувати другий підхід, але при виборі рядів показників необхідно, щоб вони забезпечували максимально можливий ступінь порівняності з даними у сфері ДіР.

Що стосується інших поточних витрат, то для них можна використовувати широке коло умовних індексів. Наприклад, у країнах ОЕСР за основу приймають індекси середніх оптових цін на сировину та матеріали, що споживаються в обробній промисловості, індекси фактичних цін на внутрішню продукцію промисловості, а також індекси споживчих цін (за винятком цін на продукти харчування та напої).

Витрати на земельні ділянки та споруди становлять відносно невелику частку всіх витрат у сфері ДіР, тому індекси умовних цін можна взяти за статтею "Валове нагромадження основного капіталу" в національних рахунках. Цей самий підхід можна використовувати і для витрат на придбання інструментів та обладнання для виконання ДіР, хоча достовірність відображення змін у витратах

на прилади для виконання ДіР такими загальними індексами цін викликає сумніви.

Використовуючи методичні рекомендації Посібника Фраскаті, дослідники різних країн проводили роботи щодо розрахунку індексу цін ДіР. Так, у 1993 році на основі базисних зважених середніх цін для п'яти різних видів витрат у сфері ДіР (заробітна плата інженерів та науковців, витрати на допоміжний персонал, матеріали та сировину, будівлі та обладнання, інші витрати) Дж. Янковскі [3] побудував дефлятори для 12-ти галузей переробної промисловості США за 1969–1988 роки. Результати проведеного дослідження свідчили, що застосування специфічних промислових (галузевих) дефляторів ДіР приводить до зовсім інших результатів, ніж при використанні дефлятора ВВП або сукупного дефлятора ДіР.

У дослідженні, проведеному департаментом торгівлі та промисловості Великої Британії [4; 5], використовували такі самі п'ять видів витрат, що й у дослідженні Дж. Янковскі, та розраховували індекси цін ДіР для семи галузей переробної промисловості за період 1964–1975 рр. Зазначене дослідження свідчить, що між 1967 та 1975 роками ціни ДіР при використанні дефлятора ДіР зросли на 151%, а при використанні дефлятора ВВП – на 118%.

Аналогічну методологію використовував у своїх дослідженнях З. Гріліхес [6]. Продовжуючи розробки С. Джаффе, він застосував середньозважений індекс погодинної оплати праці у промисловості США та умовний нефінансовий дефлятор. На основі цього самого підходу К. Schott побудував дефлятор цін ДіР для промисловості Великої Британії [7], взявши за основу розподіл промислових витрат на ДіР, запропонований Офісом національної статистики Великої Британії. До таких витрат належать: оплата праці персоналу (47% від загальних витрат на ДіР), матеріали, сировина, будівлі й обладнання та інші витрати (50% від загальних витрат на ДіР), а також земля та споруди (решта 3% від загальних витрат на ДіР). К. Schott у своїх дослідженнях робить висновок, що при використанні дефлятора ВВП зростання цін ДіР складало 135%, а за її розрахунками – 163%.

При розрахунку індексів цін ДіР підприємницького сектору у Великій Британії за період 1970–1992 рр. [8] витрати було розподілено на п'ять видів: 1) оплата праці інженерів та науковців; 2) оплата праці допоміжного персоналу; 3) матеріали та сировина; 4) будівлі та обладнання; 5) інші витрати, що запропоновано у роботі [11]. Для того, щоб розрахувати індекс цін ДіР, англійські дослідники провели збирання даних для побудови динамічних рядів за кожним із зазначених вище компонентів витрат на ДіР та відповідно їх зважили. Для розрахунку індексів цін за галузями використовувалися різні джерела даних, деякі з

них стосуються лише однієї з галузей, інші – промисловості в цілому.

Як було зазначено вище, найбільшим за часткою компонентом витрат на ДіР є оплата праці персоналу. Для її визначення персонал, що бере участь у ДіР, було розподілено на три категорії:

- вчені та інженери;
- техніки, лаборанти та креслярі;
- адміністративний персонал.

За даними 1992 року, у підприємницькому секторі Великої Британії кількість учених та інженерів склала половину всіх зайнятих у еквіваленті повної зайнятості, а інші дві категорії – по одній четвертій кожна. На основі даних обстеження про доходи було зроблено припущення, що витрати на оплату праці вчених та інженерів становлять дві третини усіх витрат на оплату праці, а допоміжного персоналу – одну третину. Вартість матеріалів визначалась як середня арифметична двох галузевих компонентів – індексу цін на продукцію та індексу цін на ресурси. Категорія “інші поточні витрати”, що пов’язана з адміністративними та накладними витратами, розраховувалася на основі двох сукупних індексів – індексу роздрібних цін (за винятком цін на продукти харчування) та індексу цін випуску продукції у промисловості в цілому. Для визначення компонента капітальних витрат на ДіР використовували фіксований дефлятор інвестицій.

Англійськими дослідниками було обчислено індекси для семи галузей промисловості – хімічної, машинобудування, електроніки (включаючи комп’ютери), іншого електричного обладнання, автомобілебудування, аерокосмічної та інших галузей промисловості. Індекси розраховувалися з допомогою коефіцієнтів середньої зваженої рядів умовних цін, що було запропоновано французьким економістом Ф. Дівізія. Основні висновки, що були зроблені в результаті зазначеного дослідження, такі:

- для визначення реальних витрат на виконання ДіР краще використовувати спеціальні індекси цін ДіР, ніж застосовувати дефлятор ВВП. Хоча різниця між розрахунками не є дуже великою, але розбіжності існують. За розрахунками англійських дослідників, при використанні дефлятора ДіР витрати на дослідження та розробки підприємницького сектору зросли на 7,3% за період 1983–1998 рр., а дефлятора ВВП – на 11,4%;

- темпи зростання цін ДіР окремих галузей можуть дуже відрізнитися від відповідних темпів зростання у промисловості в цілому;

- як з практичного, так і з теоретичного погляду краще використовувати індекси з фіксованою вагою.

За останні роки зросла зацікавленість до вдосконалення підходів до визначення реальних витрат на ДіР. Так, у США вже декілька років фахівці з Бюро економічного аналізу проводять методоло-

гічну роботу щодо відповідних розрахунків. Базовим положенням їх розробок є те, що результатом ДіР є інновація, а ціна на інновацію дорівнює очікуваному дисконтованому потоку прибутків, пов’язаних із її впровадженням [12]. Використовуючи цей зв’язок, американські дослідники розраховують індекс цін ДіР на базі даних Північноамериканської класифікації промисловості (North American Industrial Classification System, NAICS), розділ 5417 “Наукові та науково-технологічні послуги” (Scientific R&D services) (далі – NAICS 5417). Завдяки цьому індексу можна скоригувати номінальну величину доходів від наукової і науково-технологічної діяльності.

Для визначення витрат на ДіР пропонується підхід, що передбачає використання двох індексів цін. Для тих витрат на ДіР, для яких існують ринкові дані (market-based data), рекомендується використання індексу цін випуску (output-based price index). А для тих витрат на ДіР, для яких даних про ринкову ціну немає, пропонується сукупний індекс цін витрат на ресурси (aggregate input-cost price index). Ця ідея реалізується у національних рахунках шляхом дефлятування даних про надходження/прибутки, отриманих з NAICS 5417, з використанням індексу цін випуску. Решту витрат на ДіР, що складає приблизно три чверті загальних номінальних витрат, можна розрахувати на основі сукупного індексу цін витрат на ресурси. Такий спосіб відрізняється від стандартного підходу, що передбачає застосування тільки індексу цін витрат на ресурси.

Американськими фахівцями було продемонстровано, що використання тільки сукупного індексу цін витрат на ресурси для дефлятування номінальних загальних витрат на ДіР призводить до дуже значної переоцінки середнього темпу зростання реальних загальних витрат на ДіР. Запропонований підхід використовували і для обчислення індексу цін випуску для дефлятування номінальних надходжень за наукові та науково-технологічні послуги. Проведені розрахунки свідчать, що реальні надходження у 1978–2006 рр. зростали з середньорічним темпом 2,64%. Порівняно з цим використання сукупного індексу витрат на ресурси, опублікованого у сателітних рахунках ДіР, що складало Бюро економічного аналізу до цього часу, давало динамічний ряд реальних надходжень із 5,69% зростанням, тобто темп зростання більше ніж удвічі перевищував той, який було отримано на основі оновленого індексу цін випуску.

Американські експерти стверджують, що використання єдиного індексу цін, розрахованого за даними NAICS 5417, для дефлятування витрат на ДіР є дискусійним, оскільки значна частка загальних витрат фінансується урядовими структурами. Тому вони пропонують підхід, який передбачає використання індексу цін випуску лише за даними від організацій, включених до NAICS 5417, на

які припадає одна чверть загальних витрат на ДіР, а для решти витрат – застосування індексу витрат на ресурси. Перевага такого підходу полягає у використанні ринкових даних для галузі – продуцента ДіР і надавача науково-технологічних послуг, що відповідає рекомендаціям Системи національних рахунків – 1993.

Хоча запропонований американськими експертами індекс цін обчислюється на основі бази даних NAICS 5417, подібну методологію розрахунку можна застосовувати у країнах, що використовують Міжнародну стандартну промислову класифікацію видів економічної діяльності (ISIC). Розділ NAICS 5417 є порівнянним з розділом 7310 “Дослідження та експериментальні розробки у природничих і технічних науках” у ISIC Rev. 3; в останній версії ISIC Rev. 4 – це розділ 7210, що має таку саму назву.

Розрахунки індексу цін випуску базуються на даних про патенти та зайнятість у сфері ДіР, хоча дослідники можуть використовувати за власним бажанням інші кількісні показники ДіР. ОЕСР регулярно збирає дані від країн про патенти, також діє робоча група з проблем підвищення ступеня придатності патентної статистики для аналізу інноваційної активності. Один з елементів цієї роботи присвячений оцінюванню вартості патентів, що впливає на ціну результатів ДіР. Крім цього, ОЕСР збирає дані про персонал ДіР на рівні країн. Американські дослідники зробили висновок щодо можливості використання запропонованого ними підходу в країнах ОЕСР. При цьому рівень деталізації може бути іншим, але більш агрегований рівень є доцільнішим для уникнення значної переоцінки, що була виявлена у дослідженнях, проведених у США. Так, коли у США для отримання індексу цін випуску використовувалися дані про кількість патентів і зайнятість у сфері ДіР, значення сукупного індексу цін витрат на ресурси виявилося нижчим, ніж значення індексу цін випуску.

Таким чином, проведений аналіз міжнародного досвіду показав, що у теперішній час існує декілька підходів до розрахунку індексів цін ДіР. Прибічники підходу до використання дефлятора ВВП при розрахунку цін у сфері досліджень та розробок роблять припущення, що витрати на ДіР залежать від цін в економіці у цілому, тому їх потрібно коригувати на дефлятор ВВП. Другий підхід передбачає розрахунок дефлятора цін ДіР. Методологічні основи цього підходу для країн ОЕСР викладено у Посібнику Фраскати, де запропоновано методи розрахунку дефляторів у сфері ДіР, які побудовано шляхом зважування компонентів ДіР.

Відповідно до третього підходу до розрахунку індексу цін ДіР, результатом ДіР є інновація, ціна на яку дорівнює очікуваному дисконтованому потоку прибутків, пов'язаних із її впровадженням. У зв'язку з цим для визначення реальних витрат на ДіР пропонується розрахунок двох індексів цін:

1) індексу цін випуску (для тих витрат на ДіР, для яких існують ринкові дані);

2) сукупного індексу витрат на ресурси (для тих витрат на ДіР, для яких відсутні дані про ринкову ціну).

Актуальність питання визначення реальної ціни витрат на ДіР для України зумовлює необхідність проведення відповідних досліджень. У теперішній час для визначення реальних витрат на ДіР доцільно виконувати експериментальні розрахунки індексів цін ДіР на основі методичних рекомендацій Посібника Фраскати. При цьому важливим є створення належної інформаційної бази та розробка методичних підходів до побудови дефляторів для кожного з компонентів витрат на ДіР, що уможливить проведення зазначених експериментальних розрахунків для України.

Вирішення цієї проблеми сприятиме процесу подальшого вдосконалення української статистичної методології та забезпечить коректні порівняння індикаторів статистики науки на міжнародному рівні.

Список використаних джерел

1. The Measurement of Scientific and Technological Activities. Proposed Standard Practice for Surveys of Research and Experimental Development : Fraskati Manual. – Paris : OECD Publications, 2002. – 256 p.
2. Hill P. Recent developments in index number theory and practice [Electronic resource] / P. Hill // OECD Economic Studies. – 1988. – № 10. – Access mode : <http://www.oecd.org/dataoecd/49/2/35619491.pdf>
3. Jankowski J. Do we need a price index for industrial R&D? / J. Jankowski // Research Policy. – 1993. – Vol. 22. – P. 195–205.
4. Department of Trade and Industry. Expenditure at constant prices and employment – some international comparisons // Trade and Industry. – 1979. – 6 April. – P. 34–36.
5. Department of Trade and Industry. Industrial expenditure and employment on scientific research and development in 1978 // British Business. – 1980. – 8 August. – P. 619–622.
6. Griliches Z. R&D, Patents, and Productivity / Griliches Z. – Chicago : University of Chicago Press, 1984. – 519 p.
7. Schott K. Investment in Private Industrial Research and Development in Britain / K. Schott // Journal of Industrial Economics. – 1976. – Vol. 25. – № 2. – P. 81–99.
8. Mansfield E. R&D Price Indexes and Real R&D Expenditures in the United States / E. Mansfield, A. Romeo, L. Switzer // Research Policy. – 1983. – Vol. 12, Issue 2. – P. 105–112.
9. Cameron G. On the Measurement of real R&D – Divisia Price Indices for UK Business Enterprise R&D / G. Cameron // Research Evaluation. – December 1996. – Vol. 6, № 3. – P. 215–219.

10. Руководство по индексу потребительских цен: теория и практика. — Вашингтон : Международный Валютный Фонд, 2007. — 720 с.
11. Copeland A. Measuring the Price of Research and Development Output [Electronic resource] / A. Copeland, D. Fixler. — Access mode : www.bea.gov/papers/pdf/MeasuringthePriceofRDcurrent.pdf

УДК 311.311

О. В. Кузьміна,
провідний економіст,
НТК статистичних досліджень

Нормативне забезпечення гарантування якості в Європейській статистичній системі

Наведено огляд основних нормативних документів, що використовуються у сфері якості в рамках Європейської статистичної системи, тобто сучасної законодавчої бази Європейського Союзу з цього питання, стандартів якості, у тому числі загальноприйнятих міжнародних, а також методів та інструментів оцінювання якості.

Ключові слова: *якість, офіційна статистика, Європейська статистична система (ЄСС), законодавча база, стандарт, посібник, метод, інструмент.*

Гарантування якості є однією з головних проблем при підготовці офіційної статистики. Інформація про якість статистичних даних потрібна користувачам для того, щоб вони могли правильно інтерпретувати й використовувати ці дані. Зазначена інформація є важливою як для оцінювання якості статистики певної країни, так і для порівняння даних різних країн. Забезпечення якості даних, що розробляє та поширює статистична організація, є для неї найважливішим питанням. Якщо з'являються сумніви стосовно даних, знижується довіра до організації та страждає її репутація як незалежного, об'єктивного джерела надійної інформації. Тому дотримання вимог до рівня якості є основним завданням для виробників офіційної статистики. Чинні нормативні документи з якості забезпечують законодавчу та методологічну основу для підготовки якісних статистичних даних.

Найпоширенішими у світі стандартами в сфері якості є стандарти серії ISO 9000 Міжнародної організації зі стандартизації (The International Organization for Standardization, ISO), які використовуються при розробленні та вдосконаленні систем управління якістю. Ці стандарти прийняті як національні у більше ніж 90-та країнах. Базовими є такі три стандарти [1]:

1) ISO 9000:2005 “Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів” (ISO 9000:2005 Quality Management Systems – Fundamentals and Vocabulary). Описує основні положення систем управління якістю, включаючи принципи, термінологію та моделі;

2) ISO 9001:2000 “Системи управління якістю. Вимоги” (ISO 9001:2000 Quality Management Systems – Requirements). Встановлює вимоги до системи управління якістю;

3) ISO 9004:2000 “Системи управління якістю. Настанови щодо поліпшення діяльності” (ISO 9004:2000 Quality Management Systems – Guidelines

© О. В. Кузьміна, 2010

for Performance Improvements). Створено для поліпшення діяльності організацій, що мають сталі системи управління якістю.

При розробленні системи управління якістю оптимальне використання будь-якого зі стандартів для тієї чи іншої організації або групи подібних організацій означає інтерпретацію ними цього стандарту в конкретному контексті їх діяльності [2]. Стандарт ISO 9001 є найвідомішим із трьох зазначених, оскільки саме відповідно до нього організації намагаються отримати сертифікацію.

Створення системи управління якістю залежить від точного визначення якості. Це можна зробити, виходячи з позиції споживача/користувача. Найзагальнішим лаконічним визначенням якості продукту є його придатність для використання. Більш деталізовано, але, на жаль, не досить зрозуміло, ISO 9000 визначає якість продукту (що для статистики є синонімом якості вихідних статистичних даних) як ступінь, до якого сукупність власних характеристик задовольняє вимоги. При цьому під вимогами розуміють сформульовані потреби чи очікування, загальнозрозумілі чи обов'язкові [3]. Аналізована дефініція більш зрозуміло була представлена у стандарті ISO 8402:1986 “Якість. Словник” (ISO 8402:1986 Quality. Vocabulary), згідно з яким якість – це сукупність властивостей та характеристик продукції чи послуги, що надають їм здатність задовольняти зумовлені або передбачені потреби.

Міжнародний стандарт ISO 20252:2006 “Ринок, опитування громадської думки та соціальні дослідження. Словник термінів і вимоги щодо обслуговування” (ISO 20252:2006 Market, Opinion and Social Research – Vocabulary and Service Requirements) подає термінологію та вимоги до обслуговування для організацій, які здійснюють дослідження ринку, опитування думки спеціалістів та соціальні дослідження, а також встановлює загальний рівень якості для дослідження ринку в

глобальному масштабі. Цей новий стандарт якості більш придатний для національної статистичної установи, ніж серія ISO 9000. Разом з тим, зазначений стандарт є не повністю прийнятним, оскільки він визначає більше діяльність комерційних, ніж урядових організацій [2].

Європейська економічна комісія на 47-й сесії у Женеві 15 квітня 1992 року прийняла, а Статистична комісія ООН на спеціальній сесії, що відбулася 11–15 квітня 1994 року, затвердила “Основні принципи офіційної статистики ООН” (UN Fundamental Principles of Official Statistics). Усього в документі налічується десять принципів, і хоча в жодному з них безпосередньо не згадується якість, усі вони складають основу системи управління якістю [1]. Згодом, у 2005 році, Комітет з координації статистичної діяльності ухвалив “Керівні принципи міжнародної статистичної діяльності ООН” (UN Principles Governing International Statistical Activity) [4]. У першому принципі проголошується, що доступна для всіх міжнародна статистика високої якості є фундаментальним елементом глобальних інформаційних систем.

Європейська статистична система (ЕСС; European Statistical System (ESS)) була створена з метою забезпечення порівнянню статистичною інформацією на рівні Європейського Союзу (ЄС). Підґрунтям ЕСС є партнерство між статистичною службою ЄС (Євростат), національними статистичними інститутами та іншими національними установами, які в кожній державі – члені ЄС відповідають за виробництво та поширення європейської статистики. ЕСС функціонує як мережа, в якій Євростат, заснований у 1953 році, відіграє ключову роль у гармонізації статистики в тісному співробітництві з національними статистичними установами держав-членів. ЕСС координує свою роботу з міжнародними організаціями, зокрема з Організацією економічного співробітництва та розвитку, Організацією Об'єднаних Націй, Міжнародним валютним фондом і Світовим банком [5; 6].

У грудні 1993 року Євростат проголосив своєю місією забезпечення Європейського Союзу статистичною інформацією високої якості. У рамках виконання цього завдання в 1995 році у складі національних статистичних установ держав – членів ЄС була створена Робоча група з оцінки якості в статистиці (Working Group on the Assessment of Quality in Statistics) для статистики підприємств. У 1998 році Євростат заснував Робочу групу з якості (Working Group on Quality), що включала членів ЕСС. Нею було розроблено та погоджено багато аспектів сучасної системи якості (aspects of the current quality framework), зокрема визначення якості ЕСС та стандартних документів ЕСС щодо звітування з якості. Крім того, у 1999 році була створена Керівна експертна група ЕСС із якості (the ESS Leadership Expert Group on Quality), яка виробила широке коло рекомендацій стосовно

вдосконалення ЕСС, що були впроваджені національними статистичними установами за допомогою проектів Євростату [1].

Керівна експертна група ЕСС із якості розробила проект “Декларації ЕСС щодо якості” (ESS Quality Declaration), який у 2001 році був прийнятий у рамках ЕСС Статистичним програмним комітетом. Декларація обсягом усього півтори сторінки містить програмну заяву ЕСС, виклад її концепції та десять принципів, що ґрунтуються на “Основних принципах офіційної статистики ООН”, але перероблені відповідно до умов Європейського Союзу. Згодом на базі цього документа був розроблений “Кодекс норм європейської статистики” (European Statistics Code of Practice), оприлюднений Європейською Комісією у 2005 році. У його преамбулі вказано, що європейська статистика – це статистичні дані, які, за визначенням Регламенту Ради (ЄС) про статистику Співтовариства № 322/97 від 17.02.1997 року, розробляють та поширюють статистичні установи держав-членів та Євростат відповідно до статті 285 (2) Договору ЄС [7]. Зокрема, у зазначеній статті стверджується, що виробництво статистики ЄС повинно відповідати принципам неупередженості, наукової незалежності, вартісної ефективності та статистичної конфіденційності, при цьому воно не повинно приводити до зайвого навантаження на економічних суб'єктів [8].

Кодекс норм має подвійне призначення: з одного боку, це поглиблення довіри до статистичних органів через проведення певних інституційних та організаційних заходів. З іншого боку – поліпшення якості статистичних даних, які ними виробляються та поширюються, шляхом послідовного використання всіма виробниками офіційної статистики передових міжнародних статистичних принципів, методів і практики. Цей документ складається з трьох частин: принципи, що стосуються інституційного середовища (1–6), статистичних процесів (7–10) та вихідних статистичних даних (11–15). Для кожного з п'ятнадцяти принципів Кодексу норм установлює набір індикаторів, що відображають передову практику та складають основу для оцінки його реалізації. Важливо підкреслити, що цей Кодекс охоплює весь спектр статистичних даних, які розробляються на рівні Співтовариства [7].

Слід відмітити, що серед постачальників офіційних статистичних даних на європейському рівні є ряд організацій та установ, що не входять до ЕСС, зокрема Європейська система Центральних банків (ЕСЦБ), яка здійснює підготовку широкого спектру статистичних даних в економічній та грошовій сферах. Стандарти, що містить Кодекс норм, спочатку були створені для того, щоб їх могли використовувати всі установи та організації, які займаються виробництвом офіційної статистики, незалежно від їхньої належності до ЕСС. При цьому

Кодекс не змінює вже діючих щодо цих установ і організацій правил.

Європейським Парламентом і Радою 11 березня 2009 року був прийнятий новий Регламент про європейську статистику № 223/2009, наразі відомий як статистичний закон. Цей документ містить широкі положення стосовно якості та етики, чим створює набагато досконалішу базу для забезпечення якості та формування звітності з якості в Європейському Союзі, ніж попередній Регламент Ради № 322/1997 про статистику в Співтоваристві. У новому Регламенті основні зміни включають посилання на “Кодекс норм європейської статистики”, а також статтю 12, в якій визначаються вісім критеріїв якості (quality criteria), обговорюються спеціальні вимоги щодо якості, включаючи необхідний мінімум стандартів, а також акцентується увага на звітності з якості та оцінці якості даних, переданих до Євростату країнами-членами. Критерії якості наведені у статті 12 згідно з “Визначенням якості ЄСС” (ESS Quality Definition), а саме: релевантність (relevance), надійність (accuracy), своєчасність (timeliness), пунктуальність (punctuality), доступність та ясність (accessibility and clarity), порівнянність (comparability), узгодженість (coherence) [1].

Документ під назвою “Визначення якості ЄСС” був представлений у жовтні 2003 року на засіданні Робочої групи з оцінки якості в статистиці. Так і не отримавши офіційного статусу, він став основним для визначення компонент якості вихідних статистичних даних (output quality components) у всіх подальших документах щодо якості, включаючи “Кодекс норм європейської статистики” та законодавчу базу європейської статистики на найближчий час.

Питання якості розглядається також в інших нормативних документах, прийнятих Радою та Парламентом Європи, що надають правову основу для впровадження європейської статистики у різних сферах. Такою основою для підготовки Європейської статистичної програми, яка забезпечує розвиток, виробництво та поширення європейської статистики, визначає основні сфери та цілі діяльності на період, що не перевищує п'яти років, є Регламент (ЄС) № 223/2009 Європейського Парламенту та Ради від 11.03.2009 року про Європейську статистику. Діюча програма на період 2008–2012 рр., впроваджена Рішенням Ради ЄС від 11.12.2007 р. №1578/2007, охоплює виробництво статистичних продуктів та надання послуг споживачам, поліпшення якості статистичних даних і подальший розвиток ЄСС. П'ятирічні програми доповнюються щорічними, які встановлюють більш детальні цілі на кожний рік [5].

Відповідно до рекомендацій Керівної експертної групи ЄСС із якості, Євростат і європейські національні статистичні установи розробили пакет стандартних інструментів якості, до яких належать:

“Стандарт ЄСС щодо звітів з якості” (ESS Standard for Quality Reports), уперше опублікований у 2003 році й оновлений у 2009 році, що містить рекомендації стосовно підготовки всеохоплюючих звітів із якості національними статистичними установами країн-членів і підрозділами Євростату для всіх статистичних процесів та вихідних статистичних даних; “Посібник ЄСС щодо звітів з якості” (ESS Handbook for Quality Reports). Останній, що замінив у 2009 році документ під назвою “Як скласти звіт з якості” (How to make a Quality Report), опублікований у 2003 році, містить додаткові, детальніші вказівки та приклади звітування з якості. Крім великих за обсягом безпосередніх довідкових матеріалів, у Посібнику наведено значну бібліографію, словник термінів, огляд законодавства ЄСС стосовно питань звітування з якості, а також копії таких документів: “Основні принципи офіційної статистики ООН” (UN Fundamental Principles of Official Statistics), “Декларація ЄСС щодо якості” (ESS Quality Declaration), “Кодекс норм європейської статистики” (European Statistics Code of Practice).

У “Стандарті ЄСС щодо звітів з якості” та “Посібнику ЄСС щодо звітів з якості” термін “статистичний процес” (statistical process) означає вибіркоче спостереження, перепис, статистичні роботи з використанням адміністративних джерел даних, складання індексів цін чи інших економічних індексів, а також інші статистичні розрахунки, які зазвичай виконуються національними статистичними установами або статистичними управліннями чи підрозділами, що займаються виробництвом офіційної статистики в рамках ЄСС [1; 9]. Ці документи побудовані на основі зазначених вище п'ятнадцяти принципів “Кодексу норм європейської статистики” та містять останній варіант набору індикаторів якості й ефективності відповідно до стандарту ЄСС для використання при підготовці висновків щодо якості вихідних статистичних даних. Ключовою метою цих публікацій є сприяння гармонізації звітності з якості стосовно всіх статистичних процесів для всіх країн – членів ЄС і, таким чином, забезпечення порівнянності статистичних процесів та вихідних статистичних даних.

“Словник термінів з якості ЄСС” (ESS Quality Glossary), уперше опублікований у 2003 році як додаток до документа “Як скласти звіт з якості”, охоплює численні технічні терміни, що містяться у документації щодо якості, з коротким визначенням кожного терміна й посиланням на відповідне джерело інформації. Але в ньому відсутній ряд ключових термінів, до того ж після його випуску з'явилося декілька інших словників. Більш повним і оновленим є “Загальний словник метаданих” (Metadata Common Vocabulary), розроблений у співробітництві міжнародних організацій, включаючи Євростат.

“Стандартні індикатори якості” (Standard Quality Indicators) були представлені у травні 2005 року на засіданні Робочої групи ЄСС з оцінки якості в статистиці. Метою створення цього документа було визначення стандартного набору індикаторів для використання виробниками статистичних даних при підведенні підсумків щодо якості даних. Він відповідав публікації “Як скласти звіт з якості”, а пізніше був замінений на вищезазначений “Посібник ЄСС щодо звітів з якості”.

“Європейський контрольний перелік з самооцінювання для керівників спостережень” (European Self-Assessment Checklist for Survey Managers) є інструментом для керівників спостережень у ЄСС, що дає можливість проводити швидко, систематичне й вичерпне оцінювання якості статистичних процесів та вихідних статистичних даних і визначати шляхи для необхідних удосконалень. Його зміст повністю відповідає критеріям якості ЄСС. Цей документ є універсальним, тобто застосовується для всіх статистичних процесів незалежно від специфіки галузі чи методології дослідження. Крім того, існує стисла версія контрольного переліку для керівників спостережень (Condensed Version of Checklist for Survey Managers), у якій наведені ключові питання, а також електронний варіант контрольного переліку з самооцінювання (Electronic Version of Self Assessment Checklist), включаючи керівництво для користувача (Electronic Version User Guide).

“Посібник з поліпшення якості шляхом аналізу змінних процесу” (Handbook on improving quality by analysis of process variables) був підготовлений у 2004 році в рамках спеціального проекту групою спеціалістів із національних статистичних установ Греції, Португалії, Швеції та Сполученого Королівства за рекомендацією Керівної експертної групи з якості. Цей документ окреслює загальний підхід і корисні інструменти для визначення, вимірювання й аналізу основних змінних процесу, а також містить приклади використання цього методу для різних статистичних процесів. Згодом на основі цієї публікації Офісом національної статистики (ОНС) Сполученого Королівства була створена її підсумкова версія, що включала оновлені керівні матеріали з поліпшення якості шляхом аналізу змінних процесу та приклади, взяті з практики діяльності цієї установи [10].

У документі “Посібник щодо якості даних. Методи та інструменти оцінювання” (Handbook on Data Quality – Assessment Methods and Tools (DatQAM)), опублікованому Європейською Комісією у 2007 році, детально описано широкий діапазон методів та відповідних інструментів оцінювання якості процесів і вихідних статистичних даних, а також надано рекомендації щодо використання таких методів та інструментів, зокрема стосовно їх найбільш доцільного комбінування. Водночас метою розробки Посібника є подальша гармонізація

методів оцінювання якості даних у ЄСС і впровадження, таким чином, “Кодексу норм європейської статистики”. У Посібнику метод оцінювання визначено як підхід (approach) до оцінювання, наприклад документування / звітування, розрахунки індикаторів, аудит, самооцінювання чи опитування користувача, а інструмент оцінювання – як фактичну форму (actual form) застосування цього методу, наприклад складання звіту з якості, розрахунки ключових індикаторів, застосування процедури аудиту, контрольного переліку чи обстеження користувачів. Цей документ призначений переважно для використання керівними особами в ЄСС, які відповідають за якість, та надає їм допомогу в організації, систематизації та поліпшенні роботи у сфері управління якістю даних на основі досвіду колег з інших статистичних установ у рамках Європейської статистичної системи [11].

З метою характеристики ефективності діяльності ЄСС у цілому Евростат протягом останніх декількох років розробляє так званий “барометр якості” (quality barometer). У його основу покладено стандартний набір індикаторів якості й ефективності для кожного статистичного процесу (спостереження) по кожній країні, що подає звіти в Евростат. Наразі проводиться робота з формування нового, уточненого набору індикаторів якості й ефективності ЄСС і забезпечення їх узгодженості з системою обміну статистичними даними та метаданими у рамках ЄС (The European Union Statistical Data and Metadata Exchange). Після її впровадження структура метаданих стане підґрунтям для отримання необхідних для барометра якості даних, не створюючи при цьому додаткового навантаження на звітність. Варто зазначити, що у Програмі статистичних робіт Комісії (ЄС) на 2010 рік (тема 8.02 “Управління якістю та оцінювання якості”) також передбачено подальшу роботу з побудови барометра якості [5].

Національні статистичні установи країн – членів ЄС розробляють стандарти та інструменти у сфері якості для власних цілей, зокрема посібники з якості. Серед них відомими є такі публікації, як “Посібник з якості для офіційної статистики” (Quality Guidelines for Official Statistics) Статистичної служби Фінляндії, друга редакція якого з’явилась у 2007 році, та “Посібник з вимірювання якості у статистиці” (Guidelines for Measuring Statistical Quality) Офісу національної статистики Сполученого Королівства, нова версія 3.1 якого випущена також у 2007 році. Крім того, як уже було зазначено вище, на основі випущеного Евростатом “Посібника з поліпшення якості шляхом аналізу змінних процесу” фахівцями ОНС був розроблений та опублікований у 2008 році документ за аналогічною тематикою та в контексті діяльності цієї організації “Посібник ОНС щодо якості процесу” (The ONS Process Quality Handbook).

Отже, діюча в Європейському Союзі правова база стосовно статистики, що включає “Закон про статистику ЄС” та інші законодавчі акти, прийняті Радою й Парламентом Європи, а також “Кодекс норм європейської статистики” гарантують незалежність національних і загальноєвропейських статистичних органів, створюють надійну основу для підготовки статистичних даних високої якості та достовірності. Розроблені в рамках Європейської статистичної системи стандарти та інстру-

менти якості дозволяють забезпечити якість статистичних даних на всіх етапах їх виробництва, сприяють гармонізації звітності з якості стосовно всіх статистичних процесів для всіх країн – членів ЄС та забезпечують порівнянність статистичних процесів і вихідних статистичних даних. Розглянуті загальноприйняті міжнародні документи є базовими для створення будь-якої системи управління якістю, на них є посилання в публікаціях ЄСС щодо якості.

Список використаних джерел

1. ESS Handbook for Quality Reports [Electronic resource]. – Access mode : http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/ver-1/quality/documents/EHQR_FINAL.pdf
2. Statistics Canada: national quality assurance frameworks [Electronic resource]. – Access mode : <http://unstats.un.org/unsd/statcom/doc10/2010-2-NQAF-E.pdf>
3. Основні положення та словник термінів. Системи управління якістю (ISO 9000 : 2005, IDT) : ДСТУ ISO 9000: 2007. – [Чинний від 2008–01–01]. – К. : Держспоживстандарт України, 2008. – 36 с. – (Національний стандарт України).
4. Principles Governing International Statistical Activities [Electronic resource]. – Access mode : http://unstats.un.org/unsd/methods/statorg/Principles_stat_activities/principles_stat_activities.htm
5. The European Statistical System. Statistical Programmes [Electronic resource]. – Access mode : http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/about_eurostat/european_framework/ESS
6. Official Site of Eurostat. About Eurostat [Electronic resource]. – Access mode : http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/about_eurostat/corporate/introduction
7. Кодекс норм европейской статистики [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.armstat.am/file/doc/99459988.pdf>
8. Consolidated Version of the Treaty Establishing the European Community // Official Journal of the European Communities. – 2002. – 24.12. – P. 33–184.
9. ESS Standard for Quality Reports [Electronic resource]. – Access mode : http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/ver-1/quality/documents/ESQR_FINAL.pdf
10. Green S. Process Quality in the Office for National Statistics [Electronic resource] / S. Green, R. Skentelbery, R Viles. – Access mode : <http://www.ons.gov.uk/about/newsroom/events/thirteenth-gss-methodology-conference-23-june-2008/programme/index.html> – Screen title.
11. Handbook on Data Quality Assessment Methods and Tools [Electronic resource]. – Access mode : <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/quality/documents/HANDBOOK%20ON%20DATA%20QUALITY%20ASSESSMENT%20METHODS%20AND%20TOOLS%20%20I.pdf>

УДК 330.5:504.06

М. Ю. Шлапак,
аспірант,

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

Національне екологічне рахівництво країн Європейського Союзу: корисний досвід для України

Досліджено підходи до формування системи еколого-економічних рахунків у європейських країнах. Визначено найбільш поширені типи екологічних рахунків та країни, що найактивніше працюють над втіленням системи еколого-економічного національного рахівництва. На основі аналізу досвіду європейських країн обґрунтовано черговість кроків для розвитку системи національного екологічного рахівництва України та пріоритетні типи екологічних рахунків.

Ключові слова: Система національних рахунків, екологічні рахунки, система еколого-економічних рахунків, природний капітал.

Національне екологічне рахівництво було започатковано у 70-х роках минулого століття у таких країнах Європи: Норвегія, Франція, Нідерланди, Іспанія, Італія, Німеччина, Велика Британія, Швеція, Данія та ін. Перші публікації екологічних

рахунків були досить неузгодженими, у них використовувалися різні методи та підходи, і лише у 1990-х роках за участі Статистичного відділу Організації Об'єднаних Націй, Організації економічного співробітництва та розвитку, Світового Банку та Європейського Союзу (далі – ЄС) розпочався активний процес стандартизації методологій. ЄС

визначив сталий розвиток і охорону навколишнього природного середовища як ключові аспекти економічної й екологічної політики та розпочав активну роботу над розробкою інструментів для досягнення зазначених цілей, одним з яких і є система еколого-економічних рахунків. Так, у 1994 році Європейська Комісія визначила основні напрями розробки системи екологічних рахунків, які передбачали, зокрема, створення системи інтегрованих еколого-економічних показників, що слугуватимуть корисним інструментом для врахування екологічних чинників при формуванні політики у різних сферах та ефективним джерелом інформації щодо прогресу ЄС у дотриманні балансу між розвитком економіки й тиском на навколишнє природне середовище [1].

Крім того, передбачалася більш поглиблена, фундаментальна робота з врахування екологічних чинників у національному рахівництві, зокрема побудова сателітних рахунків, що відображають витрати на охорону навколишнього природного середовища, рахунків природних ресурсів, а також розвиток методології оцінювання шкоди, завданої навколишньому середовищу. Рішення Європейської Комісії дало поштовх для численних наукових досліджень та експериментальних проектів у сфері екологічного національного рахівництва.

Оновлена у 2006 році Стратегія сталого розвитку Європейського Союзу містить положення про розширення системи національних рахунків (далі – СНР) із включенням сателітних рахунків витрат на охорону навколишнього природного середовища та рахунків потоків природних ресурсів для кращого розуміння взаємозв'язків між трьома компонентами сталого розвитку [2]. У 2008 році була переглянута Європейська стратегія щодо розвитку екологічних рахунків, прийнята у 2003 році [3]. Зокрема, було рекомендовано визначити пріоритетні напрями розробки екологічних рахунків з врахуванням доступності інформації та наявності відповідних методологій, а також їх значущості для реалізації завдань екологічної політики. Крім того, передбачалося прийняття законодавчої бази щодо розробки екологічних рахунків та поширення інформації про можливість їх застосування серед урядовців, учених і представників неурядових громадських організацій. До пріоритетних екологічних рахунків віднесено фізичні та грошові рахунки потоків природних ресурсів, а також економічна інформація природоохоронного характеру (рахунки екологічної індустрії та рахунки екологічних податків і субсидій).

До рахунків забруднення атмосферного повітря (включно з викидами парникових газів), рахунків споживання природних ресурсів та монетарних рахунків природоохоронних витрат планується додати рахунки споживання енергії, утворення відходів та поводження з ними, а також грошові рахунки для екологічних субсидій. Євро-

пейська Комісія має на меті сформувати такі екологічні рахунки й використовувати їх для аналізу вже у 2013 році. У майбутньому ЄС також активно працюватиме над грошовою оцінкою природного капіталу та об'єднанням екологічних рахунків природних ресурсів із монетарними показниками для подальшого аналізу [4].

Включення екологічних рахунків до СНР має забезпечити інтегрований інструмент оцінки політики держави, що насамперед уможливить попередній аналіз впливу різних законодавчих ініціатив. Європейська Комісія зазначає, що активно працюватиме над врахуванням цих аспектів під час майбутнього реформування міжнародної та європейської СНР. Серед подальших кроків розвитку системи еколого-економічних рахунків Європейська Комісія планує поширення публікації рахунків для пріоритетних напрямів на всі країни ЄС.

Основними організаціями, що беруть участь у розвитку системи еколого-економічних рахунків, є Генеральний директорат ЄС зі статистики (Eurostat) та національні статистичні організації, а також Європейське агентство з охорони навколишнього середовища (European Environmental Agency). Роль Генерального директорату зі статистики полягає не в складанні екологічних рахунків, а у сприянні та координуванні процесу підготовки таких рахунків країнами співдружності. Саме під керівництвом центрального статистичного органу створюють робочі групи, які працюють над розробкою певного типу екологічних рахунків: вивчають наявний досвід підготовки екологічних рахунків, аналізують наявність і доступність статистичних даних, визначення та класифікації, що використовуються у традиційній статистиці, а також визначають можливі сфери застосування екологічних рахунків. Підсумком діяльності таких робочих груп є методології розробки певних екологічних рахунків та набір таблиць для заповнення, що апробуються в окремих країнах. За результатами пілотних досліджень здійснюється аналіз та коригування запропонованих методологій і таблиць. Після публікації результатів пілотної підготовки екологічних рахунків та остаточної версії методологій і таблиць відповідна робоча група закінчує свою роботу. Подібні робочі групи створювалися для рахунків лісових ресурсів, рахунків підземних корисних копалин, земельних ресурсів, водних ресурсів, рахунків забруднення повітря, рахунків ресурсних потоків, природоохоронних витрат, екологічних податків тощо [5]. За приклад доцільно навести створену в 1995 році робочу групу для розробки рахунків лісових запасів, яка підготувала інтегровану систему еколого-економічних рахунків для лісів (Integrated Environmental and Economic Accounting for Forests (IEEAF)), що вперше була застосована у 1998 році в Німеччині, Франції, Фінляндії та Швеції. За результатами застосування було виявлено, зокрема, що 85% лісів можуть

МІЖНАРОДНІ ПРОЕКТИ ТА ДОСВІД

використовуватися для вирубування деревини, а річна вирубка становить 220 млн. м³, або 2,2% від наявних запасів, і є меншою за річний природний приріст деревини на 1,4%. За підсумками роботи робочої групи та впровадження пілотних проектів у 2000 році було опубліковано посібник зі складання екологічних рахунків цього типу (Manual for Integrated Environmental and Economic Accounting for Forests) [5].

У 2002 році Єврокомісією було підготовлено Європейську методологію інтегрованих еколого-економічних рахунків для лісів (The European Framework for Integrated Environmental and Economic Accounting for Forests), що містить методи формування сателітних рахунків лісів у системі національних рахунків і забезпечує виявлення взаємодії між економічною діяльністю та станом лісів як елемента навколишнього природного середовища [6]. У цьому документі звертається увага на необхідність узгодження визначень понять та класифікацій, що пов'язані з лісовим господарством та використовуються в різних сферах: статистиці профільних державних структур, екологічній статистиці та у традиційних національних рахунках. Наприклад, система національних рахунків розглядає лише економічні активи, тобто активи, для яких встановлено право власності та від яких можна отримувати економічний прибуток. Отже, у СНР можуть враховуватися лише ті ліси, що використовуються з економічною метою; водночас система інтегрованих еколого-економічних рахунків розглядає всі ліси як складову природного капіталу. Більше того, у системі національних рахунків ліси загалом відсутні як окрема категорія, при цьому баланс активів СНР включає землю та некультивовані біологічні ресурси, дані про які збираються окремо. Варто зазначити, що наведені розбіжності є лише окремими прикладами серед багатьох інших і стосуються найзагальніших кате-

горій та понять, що розглядаються при створенні системи національних еколого-економічних рахунків. Отже, розробка навіть окремих елементів системи еколого-економічних рахунків є тривалим ресурсоемним і наукоємним процесом, що вимагає наявності відповідного досвіду та підтримки держави на всіх рівнях.

Розглянувши загальну схему формування екологічних рахунків у країнах ЄС, варто перейти до аналізу найбільш поширених екологічних рахунків і окреслення країн, які найактивніше працюють над упровадженням системи еколого-економічного національного рахівництва. Інформаційним підґрунтям для цього є результати дослідження екологічного рахівництва європейських країн, що наведені нижче.

У 2007 році Генеральний директорат зі статистики ЄС опублікував результати спеціального дослідження, що охоплювало аналіз практики підготовки екологічних рахунків у всіх 27-ми країнах Європейського Союзу, а також у Норвегії та Швейцарії [7]. За його результатами, 20 країн ЄС, а також Норвегія та Швейцарія, мають програму розвитку екологічного рахівництва. Найбільшим стимулом для розвитку конкретного напрямку системи еколого-економічного рахівництва є визначені Європейською Комісією пріоритети, а передумовою – наявність відповідних методологій. Найбільше уваги європейські країни приділяли трьом типам екологічних рахунків: рахунки природоохоронних витрат, рахунки використання природних ресурсів економікою (рахунки ресурсних потоків) і рахунки забруднення повітря. У табл. 1 (за даними [7]) представлена детальна інформація щодо країн, які готують публікації (пілотні та постійні) або мають плани щодо публікації рахунків, їх розширення та вдосконалення для кожного із зазначених типів рахунків.

Таблиця 1

Упровадження екологічних рахунків у країнах Європи

Країна	Рахунки природоохоронних витрат			Рахунки ресурсних потоків			Рахунки забруднення повітря		
	Пілотні публікації	Постійні публікації	Плани щодо публікації	Пілотні публікації	Постійні публікації	Плани щодо публікації	Пілотні публікації	Постійні публікації	Плани щодо публікації
Австрія	+	+	-	+	+	-	+	+	+
Бельгія	+	-	-	-	-	+	+	-	+
Болгарія	-	-	+	-	-	+	+	+	-
Чехія	-	-	+	+	+	+	+	+	-
Данія	+	-	-	+	-	+	+	+	-
Німеччина	+	+	-	+	+	+	+	+	-
Естонія	-	-	-	-	-	+	+	-	-
Греція	+	-	-	-	-	-	+	-	-
Іспанія	+	-	-	+	+	-	+	+	-
Франція	+	+	-	-	-	+	+	+	-

МІЖНАРОДНІ ПРОЕКТИ ТА ДОСВІД

Продовж. табл. 1

Ірландія	+	-	-	+	-	-	+	+	-
Італія	+	+	-	+	+	-	+	+	-
Кіпр	-	-	-	-	-	+	-	-	+
Латвія	+	-	-	+	+	-	-	-	-
Литва	+	-	-	-	-	+	+	-	-
Люксембург	-	-	-	-	-	-	+	-	-
Угорщина	+	-	-	+	-	-	+	+	-
Мальта	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Нідерланди	+	+	-	-	-	+	-	+	-
Польща	+	-	-	+	-	+	+	-	+
Португалія	+	-	-	-	-	+	+	+	-
Румунія	+	-	+	+	-	+	-	-	+
Словенія	+	+	+	+	-	+	+	-	+
Словаччина	+	-	-	-	-	-	-	-	-
Фінляндія	-	+	-	+	+	+	+	+	-
Швеція	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Велика Британія	+	+	-	+	+	-	-	+	-
Норвегія	+	+	+	+	-	-	+	+	-
Швейцарія	+		+	+	+	+	+	-	-
Усього, од.	22	10	8	17	10	17	22	16	7

Серед інших типів екологічних рахунків поширеними є також рахунки екологічних податків, рахунки використання енергії та рахунки лісових ресурсів (рис. 1, за даними [7]). Щодо рахунків екологічної промисловості, то кількість країн, що їх публікують, зростає найшвидше.

Як бачимо, усі наведені вище типи рахунків готуються на постійній основі в п'яти і більше європейських країнах. Зважаючи на значну кількість пілотних публікацій екологічних рахунків

цих типів, саме вони стануть основою європейської системи еколого-економічного рахівництва. Крім того, активно можуть розвиватися рахунки забруднення та використання водних ресурсів, а також рахунки екологічної промисловості. Відповідно до результатів нашого дослідження, тенденція до поширення екологічних рахунків за типами зберігатиметься й надалі із поступовим збільшенням кількості країн, що публікують ті чи інші типи еколого-економічних рахунків.

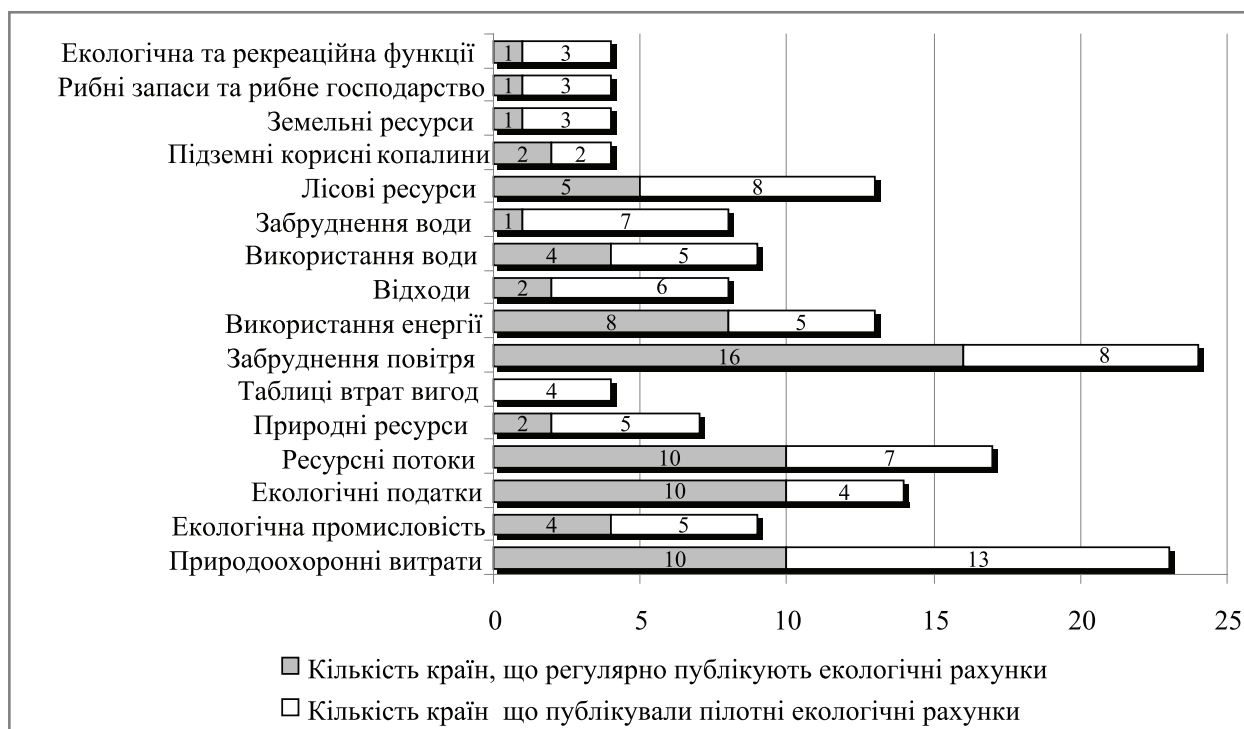

Рис. 1. Найпоширеніші екологічні рахунки європейських країн

Окрім наявності окремих екологічних рахунків у різних країнах, потрібно також звертати увагу на деталізацію та повноту даних, із яких складаються ці рахунки, зокрема, чи наявні дані в розрізі всіх галузей промисловості, чи вони є лише для окремих галузей (груп галузей). До речі, рахунки використання енергії в Данії складаються для 130-ти галузей промисловості й містять інформацію про 40 джерел енергії (нафта, природний газ, вугілля, деревина, солома, вітрова енергія тощо) у фізичних та грошових одиницях [8].

Таким чином, виходячи з досвіду Європейського Союзу, можна окреслити черговість етапів розвитку системи національного екологічного рахівництва України, а саме:

- 1) аналіз наявного досвіду складання екологічних рахунків;
- 2) аналіз наявних статистичних даних;
- 3) аналіз пріоритетів екологічної та економічної політики держави.

Ключовими державними організаціями, що повинні брати участь у цьому процесі й поступово інтегрувати дані екологічної статистики в систему національного рахівництва, є Державний комітет статистики, Міністерство охорони навколишнього природного середовища, Національне агентство екологічних інвестицій, Міністерство економіки, Міністерство транспорту, Міністерство промис-

лової політики й Міністерство агропромислового комплексу тощо. Враховуючи досвід європейських країн, а також пріоритети екологічної та економічної політики української держави, вважаємо за доречне до пріоритетних типів екологічних рахунків віднести рахунки: забруднення атмосферного повітря; використання енергії; ресурсних потоків; водних ресурсів; природоохоронних витрат.

Важливими першими кроками, крім адаптування розроблених методологій і підходів для підготовки еколого-економічних рахунків, є забезпечення необхідної законодавчої бази, визначення пріоритетних напрямів розробки національної системи еколого-економічних рахунків, а також формування механізмів використання еколого-економічних рахунків для оцінки заходів екологічної та економічної політики.

Останній крок є дуже актуальним, оскільки серед питань, вирішенню яких сприятиме запровадження системи еколого-економічних рахунків, можна виокремити такі важливі, як контроль ефективності використання природних ресурсів, порівняння ефективності використання певних типів природних ресурсів в Україні та інших країнах, контроль ефективності й обсягів фінансування природоохоронних заходів, аналіз ефективності галузевих програм з енергозбереження та програм охорони навколишнього природного середовища.

Список використаних джерел

1. Directions for the EU on Environmental indicators and Greened National Accounting. Integration of Environmental and Economic Information Systems [Electronic resource]. — Access mode : http://aei.pitt.edu/5827/01/003834_1.pdf
2. Review of the EU Sustainable Development Strategy (EU SDS). Renewed Strategy [Electronic resource]. — Access mode : http://ec.europa.eu/sustainable/docs/renewed_eu_sds_en.pdf
3. Revised European Strategy for Environmental Accounting adopted at 68th meeting of the Statistical Programme Committee [Electronic resource]. — Access mode : http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/environmental_accounts/documents/ESEA_REVISION_2008_0.pdf
4. GDP and beyond Measuring progress in a changing world. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament [Electronic resource]. — Access mode : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0433:FIN:EN:PDF>
5. Steurer A. Towards an environmental accounting framework for the EU [Electronic resource] / Steurer A. // Green National Accounting in Europe : revised and updated version of a paper presented at the EVE Workshop, 4–7 March, 2000, Milan. — Access mode : <http://www.feem.it/NR/rdonlyres/8524FD30-1D8D-4F28-9C5A-7100F9EF139E/122/9600.pdf>
6. The European Framework for Integrated Environmental and Economic Accounting for Forests. — Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities, 2002. — 102 p.
7. Environmental accounts. State of play of recent work. Report to Eurostat. Unit E3 : Environment statistics [Electronic resource]. — Access mode : <http://mdgs.un.org/unsd/envaccounting/ceea/archive/pubDetail.asp?pubID=392>
8. Olsen T. Danish Energy Accounts and Energy Statistics [Electronic resource] / Olsen T. // 11th meeting of the London Group on Environmental Accounting, 26–30 March, 2007, Johannesburg. — Access mode : http://unstats.un.org/unsd/envaccounting/londongroup/meeting11/LG11_8a.pdf

Удосконалення нормативно-правової бази статистичного забезпечення для потреб соціальної політики за роки незалежності України

Розглянуто питання розроблення національного законодавства у галузі статистики та соціальної політики, його розвитку, перегляду та вдосконалення за роки незалежності України з метою створення та організації функціонування ефективної нормативно-правової бази статистичного забезпечення для потреб державної соціальної політики.

Ключові слова: соціальна політика, напрями соціальної політики, статистичне законодавство, нормативно-правове регулювання, компоненти статистичного законодавства, державна політика в галузі статистики.

Становлення та розвиток України як суверенної держави є найбільш знаковими подіями в її новітній історії. У Конституції України 1996 року (стаття 1, 3) нашу державу визначено як суверенну, незалежну, демократичну, соціальну, правову, при цьому найвищою соціальною цінністю визнано людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку [1].

Отже, розвиток держави та суспільства у цьому напрямі вимагає посиленої уваги на державному рівні до проблем людського розвитку та формування ефективної національної соціальної політики, що, у свою чергу, не може не впливати на діяльність органів державної статистики, оскільки останні, відповідно до Закону України "Про державну статистику", є основним виробником офіційної статистичної інформації та покликані задовольняти запити та потреби органів державної влади та місцевого самоврядування у необхідній інформації [2].

Водночас, як зазначає О. Осауленко [3, с. 11], завдання забезпечення користувачів надійними й об'єктивними статистичними даними вимагає створення такої інформаційної системи, яка б повністю задовольняла потреби користувачів, була гнучкою щодо стрімких змін і послідовно відстежувала їх тенденції та вплив на загальну ситуацію. Все це зумовлює необхідність перегляду та адаптації до сучасних умов підходів до проведення державних статистичних спостережень, що, у свою чергу, передбачає створення та забезпечення функціонування ефективної законодавчої бази у галузі статистики.

Аналіз наукових праць фахівців із досліджуваної проблематики, серед яких особливої уваги заслуговують дисертаційні дослідження таких вітчизняних науковців, як Н. Головач, О. Євсеєнко, К. Захожай, Я. Іщук, І. Калачова, В. Колеснік, Н. Коренева, О. Олексійчук, Л. Пирожков, Л. Ярошенко та ін., свідчить, що у вітчизняній науці державного управління питання нормативно-правового регулювання статистичного забезпечення соціальної політики залишаються недостатньо дослідженими, тому потребують подальшої наукової розробки.

Виходячи з досліджуваної проблеми, слід зауважити, що частина перша статті 85 Конституції України передбачає затвердження Верховною Радою України засад внутрішньої і зовнішньої політики [1]. Соціальна політика, у свою чергу, є однією зі складових внутрішньої політики держави. Хоча, як уже зазначалося, наша країна обрала шлях побудови соціальної держави, до цього часу не вирішено проблему законодавчого визначення змісту поняття "соціальна політика" та її основних напрямів.

Частково зазначені питання розглянуті в Постанові Верховної Ради України від 02.07.1993 р. № 3360-ХІІ "Про основні напрями зовнішньої політики України" [4], у Посланні Президента України до Верховної Ради України від 30.04.2002 р. "Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002–2011 роки" [5], у Законі України "Про основи національної безпеки України" від 19.07.2003 р. № 964 [6], який визначає основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства й держави від зовнішніх і внутрішніх загроз у всіх сферах життєдіяльності, у низці інших законів України, що окреслюють основи соціального захисту, пенсійного забезпечення, засади регулювання праці та зайнятості, освіти, культури й охорони здоров'я, використання природних ресурсів та екологічної безпеки тощо.

У 2000 році Указом Президента України були схвалені "Основні напрями соціальної політики на період до 2004 року", пріоритетними серед яких визнано такі [7]:

1. Забезпечення розвитку народонаселення (демографічна політика; формування державної політики стосовно сім'ї, жінок, дітей і молоді; створення сприятливих житлових та соціально-побутових умов).

2. Удосконалення трудових відносин (розвиток ринку праці та зайнятість населення; регулювання міграційних процесів; політика щодо доходів населення та вдосконалення оплати праці; охорона праці та безпечна життєдіяльність; захист трудових прав громадян; розвиток соціального партнерства).

3. Реформування системи соціального забезпечення (реформування системи соціального страхування; реформування у сфері пенсійного забезпечення; реформування системи соціальної допомоги, розвиток адресної допомоги; реформування системи соціального обслуговування; удосконалення системи соціального захисту інвалідів, ветеранів війни та праці; соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; соціальна підтримка громадян, звільнених у запас або відставку з військової служби, служби в органах внутрішніх справ, установ кримінально-виконавчої системи, членів їх сімей).

4. Захист громадян як споживачів.

5. Гуманітарна сфера (освіта, наука, охорона здоров'я, культура, фізична культура і спорт, відпочинок і туризм, релігія та релігійні організації, етнонаціональна та мовна політика).

6. Регіональна соціальна політика.

Зауважимо: дотепер в Україні відсутній законодавчий акт, що комплексно визначав би основоположні принципи, за якими має формуватися та реалізовуватися державна політика, спрямована на забезпечення пріоритетних національних інтересів держави, навіть законодавчо не врегульовано питання визначення поняття "соціальна політика".

Б. Ракитський визначає соціальну політику як відносини соціальних груп із приводу збереження і зміни соціального стану населення загалом і класів, що його становлять, прошарків, соціальних, соціально-демографічних, соціально-професійних груп, соціальних спільностей (сім'ї, народи, населення міста, регіону і т. ін.) [8, с. 18]. А. Сіленко вважає, що, з одного боку, соціальна політика – це мистецтво поєднання людських інтересів, інтересів індивідів і держави, різного рівня людських спільнот, груп у сфері соціальних відносин, а з іншого – це система взаємодії державної влади, що постійно оновлюється, недержавних структур, особистості щодо життєзабезпечення та розвитку людини [9, с. 120].

В. Скуратівський та О. Палій стверджують, що "соціальна політика – це система управлінських, регулятивних, саморегулятивних способів та форм діяльності суб'єктів, сукупність принципів, рішень, дій, що знаходять втілення в соціальних програмах і соціальній практиці з метою задоволення соціальних потреб, збалансованості соціальних інтересів людини, соціальних груп суспільства, досягнення соціальних цілей, вирішення соціальних завдань, формування соціальних цінностей" [10, с. 12].

Інші визначення, що є у науковій літературі, за сутністю споріднені з наведеними вище. На нашу думку, зміст цього поняття найповніше розкривається через систему заходів і дій, що здійснюються органами державної влади та управління на основі програм соціального розвитку та соціального захисту населення. Так, як зазначає Е. Лібанова,

у теперішній час пріоритетними напрямками соціальної політики мають стати: демографічний розвиток, відтворення трудового потенціалу, збереження та поліпшення здоров'я нації, підтримка національної системи освіти, подолання бідності та соціальної нерівності, забезпечення соціального захисту населення, регулювання міграційних процесів [11].

При цьому розробка заходів соціальної політики має базуватися на системі науково обґрунтованих статистичних показників, які об'єктивно і своєчасно відображають стан суспільства, комплексно характеризують події та явища, що відбуваються в Україні, задовольняючи запити та потреби основних користувачів – суб'єктів державної політики.

Національні органи статистики будь-якої країни здійснюють свою діяльність відповідно до норм чинного законодавства. Зокрема, на законодавчому рівні відповідними нормативно-правовими актами визначено структуру національної статистичної системи, завдання та повноваження центрального статистичного органу. Крім того, законодавчо має бути врегульовано відносини між статистичними установами, респондентами та користувачами даних, визначено обов'язковість надання респондентами первинної статистичної звітності та гарантії захисту конфіденційної інформації, а також встановлено незалежність діяльності статистичного органу від зовнішнього впливу та відповідальність усіх учасників за невиконання обов'язків і гарантій. Тобто ці елементи є загальними нормами статистичного законодавства в усіх країнах. Основною положенням моментом є те, що як тільки закони у галузі статистики підготовлені та оприлюднені, вони безпосередньо впроваджуються у життя і стосуються не тільки статистичного відомства, а також усіх інших відомств, які працюють як у рамках статистичної системи, так і за її межами.

Як зауважує О. Осауленко [12], до основних компонентів сучасного статистичного законодавства належать такі:

- статистична організація має поширювати інформацію без політичного втручання за умови дотримання звичайних професійних стандартів;
- статистична організація повинна систематично поширювати інформацію. При цьому вона може бути зобов'язана готувати і поширювати попередній календар публікацій із відомостями про те, яка інформація з'явиться і коли;
- статистичній організації має бути гарантована незалежність від політичного контролю. Наприклад, законодавством може бути встановлено, що керівник статистичної організації може бути звільнений тільки за визначеними обставинами і тільки за згодою певного зовнішнього органу;
- статистична організація має запровадити регулярне звітування про свою діяльність або пе-

ред статистичною комісією, або перед Урядом чи Парламентом.

Міжнародними організаціями на підставі проведеного аналізу статистичного законодавства та узагальнення його практичного застосування у багатьох країнах розроблені загальні принципи організації статистичної діяльності, а саме [12]:

- підтримання відносин взаємної поваги і довіри з користувачами даних. Зокрема, статистичні організації повинні підтримувати високу довіру до себе і результатів своєї діяльності. Статистична організація повинна бути об'єктивною та вільною від політичного втручання і маніпулювання;
- підтримання відносин взаємної поваги і довіри з респондентами. Статистичні організації повинні забезпечити конфіденційність даних та інформувати респондентів про те, що їхні особисті записи не будуть передані іншим особам;
- підтримання тісного контакту з користувачами і розробниками-аналітиками під час планування статистичних програм;
- поширення даних та метаданих, а також положень статистичної методології;
- можливість для статистичних організацій робити критичні зауваження у зв'язку з помилковою інтерпретацією і некоректним використанням статистичних даних;
- підтримання професійного зростання і навчання персоналу;
- забезпечення проведення наукових досліджень.

В Україні державна політика у галузі статистики спрямована на створення єдиної системи обліку та статистики на всій території та її узгодження з міжнародними стандартами і методологією. Відповідно до чинного законодавства [2], правовою основою державної статистичної діяльності є Конституція України, Закон України “Про державну статистику”, інші закони України та нормативно-правові акти, що регулюють відносини у галузі статистики, інформації, інформатизації, науково-технічної діяльності, стандартизації, а також міжнародні договори України в галузі статистики, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Закон України “Про державну статистику” [2] був прийнятий Верховною Радою України у вересні 1992 року, коли наша держава тільки стала на шлях самостійності. Він відіграв важливу роль у становленні та розвитку статистичної системи молоді незалежної країни. Зокрема, саме цей закон став правовим підґрунтям і передумовою відмови від застарілих підходів до побудови національної статистики, він дозволив перейти на нові організаційні та методологічні засади, що відповідали тогочасним суспільно-політичним і соціально-економічним умовам. Тим самим був зроблений перший крок у напрямі наближення вітчизняної статистики до міжнародних стандартів, надання

їй загальнодержавної ваги, підвищення суспільно-політичного значення статистичної інформації.

З часом правове поле будь-якої держави зазнає змін, а у країнах з перехідною економікою, якою на той час була Україна, воно змінюється кардинально. Зокрема, у 1996 році був прийнятий основний закон нашої держави – Конституція України. Також набули чинності нові законодавчі акти, які безпосередньо чи опосередковано вплинули на умови діяльності органів державної статистики та реалізацію останніми функціональних повноважень. Водночас проголошений Україною курс на євроінтеграцію та інтеграцію до світового співтовариства передбачає впровадження в облік і звітність загальноновизнаних міжнародних стандартів, у тому числі й у галузі статистики, та потребує узгодження національного статистичного законодавства з міжнародними та європейськими нормами. Усе це вимагало подальшого реформування державної статистичної діяльності та створення необхідного правового поля для її розвитку, оскільки Конституція України (стаття 92) встановлює, зокрема, що основи організації державної статистики в країні визначаються виключно законами України [1]. Тобто першочерговими завданнями стали перегляд та вдосконалення статистичного законодавства.

Наступним кроком у цьому напрямі було розроблення протягом 1997–1998 років трьох законопроектів: “Про внесення змін до Закону України “Про державну статистику”, “Про Всеукраїнський перепис населення” та “Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення”. Підготовка цих нормативно-правових актів була зумовлена необхідністю приведення чинного законодавства у галузі статистики у відповідність до змін в існуючому правовому полі й у суспільстві в цілому. Зокрема, на порядку денному становлення та розвитку української держави постало питання проведення першого в незалежній Україні перепису населення – наймасштабнішого суцільного статистичного обстеження, що передбачає опитування кожного мешканця країни щодо різноманітних демографічних і соціально-економічних ознак, визначених програмою перепису. Водночас статтею 32 Конституції України [1] визначено, що “... не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини”. Враховуючи це положення та з огляду на те, що на той час ні в Україні, ні в інших країнах – колишніх республіках СРСР не існувало відповідних правових норм і механізмів, підготовка законопроектів “Про Всеукраїнський перепис населення” та прийняття відповідного закону мало на меті забезпечення створення необхідної правової передумови для проведення такого суцільного обстеження насе-

лення. Передбачалося законодавчо визначити повноваження органів, які залучаються до відповідних робіт із перепису населення, права, обов'язки та відповідальність суб'єктів перепису, а також порядок використання отриманих результатів і гарантії щодо збереження та захисту конфіденційної інформації, отриманої в ході опитування. Результатом цієї діяльності став Закон України "Про Всеукраїнський перепис населення", що визначає правові, економічні й організаційні основи підготовки і проведення перепису населення, оброблення, узагальнення, поширення та використання його результатів, регулює відносини суб'єктів перепису населення, визначає їх права, обов'язки та відповідальність, установлює гарантії держави щодо захисту конфіденційної інформації, отриманої у процесі проведення перепису.

У свою чергу, потребував змін і Закон України "Про державну статистику" (в редакції 1992 року), що було викликано не тільки трансформаціями, які відбувалися у країні, але й зміною становища України на міжнародній арені. Зокрема, 16 червня 1994 року у Люксембурзі було підписано Угоду про партнерство та співробітництво між Європейським Союзом та Україною, що 1 березня 1998 року була ратифікована Верховною Радою України і набула чинності. Статтею 51 зазначеної угоди декларується, що важливою передумовою для зміцнення економічних зв'язків є зближення законодавства України із законодавством Європейського Співтовариства. Крім того, стаття 77 визначає напрями співробітництва між ЄС та Україною в галузі статистики та передбачає, що це співробітництво має на меті розвиток ефективної статистичної системи, яка забезпечувала б надійний статистичний матеріал, необхідний для підтримки та моніторингу процесу економічних реформ в Україні. Зауважимо, що ці статті тісно пов'язані між собою, оскільки створення ефективної статистичної системи в Україні можливо лише за умов наявності адекватної законодавчої бази у галузі статистики.

Таким чином, у рамках процесу створення сучасної статистичної системи, діяльність якої має не тільки задовольнити сучасні потреби усіх користувачів, але й відповідати вимогам європейських та міжнародних стандартів, Державний комітет статистики України розробив нову редакцію Закону України "Про державну статистику", що був прийнятий Верховною Радою та набрав чинності 1 січня 2001 року. Слід зазначити, що цей Закон принципово відрізняється від попереднього як за змістом, так і за формою викладення: наведено низку нових статей, норми яких раніше не мали свого законодавчого відображення; інші статті

відредаговані та мають необхідні доповнення або уточнення; більш детально викладено механізм подання статистичних даних, встановлено гарантії щодо захисту конфіденційності отриманої інформації, визначено порядок та умови доступу до неї користувачів.

Окрім цього, з метою врегулювання питань, пов'язаних зі встановленням адміністративної відповідальності юридичних і фізичних осіб за недотримання порядку подання або використання статистичних даних, Держкомстат ініціював розроблення проекту Закону України "Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення" [14]. Це було спричинено тим, що з розвитком ринкових економічних відносин значно збільшилася кількість суб'єктів підприємницької діяльності, які мають звітувати органам державної статистики про результати своєї діяльності. Водночас при цьому значно погіршується звітна дисципліна, особливо це стосується суб'єктів малого бізнесу. Тобто цей закон спрямований безпосередньо на врегулювання ситуації щодо забезпечення своєчасності, повноти та достовірності статистичної інформації.

Прийняття пакету цих законів забезпечило створення базових правових і організаційних передумов для підвищення ролі статистики у здійсненні реформ в економічній та соціальній сферах, переходу національної системи обліку і статистики на міжнародні стандарти, розбудови такої національної статистичної системи, продукт якої максимально задовольнятиме потреби користувачів в умовах стрімких соціально-ринкових перетворень.

Отже, Держкомстат провів складну, ґрунтовну роботу у напрямі розроблення та вдосконалення статистичного законодавства для забезпечення відповідності офіційної статистики міжнародним і європейським стандартам, а також задоволення потреб користувачів статистичної інформації, у т. ч. у сфері державної політики. Водночас із моменту останніх змін, які були внесені до основних законодавчих актів у галузі статистики, минуло 10 років. За цей час у нашій країні відбулося багато кардинальних змін як в економіці, так і в соціальній сфері. Усе це потребує подальшого розвитку статистичної системи з огляду на нові вимоги до статистичного забезпечення, що висувуються органами державної влади та суспільством, для більш повного задоволення їхніх інформаційних потреб, у т. ч. у напрямі розроблення та реалізації соціальної політики, а це, у свою чергу, передбачає подальше вдосконалення статистичного законодавства.

Список використаних джерел

1. Конституція України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/> — Назва з титул. екрана.
2. Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про державну статистику” від 13.07.2000 р. № 1922–III [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/> — Назва з титул. екрана.
3. Осауленко О. Г. Національне законодавство у галузі статистики / О. Г. Осауленко // Удосконалення законодавства України у галузі статистики / підгот. Ю. М. Остапчук. — К. : ІВЦ Держкомстату України, 2002. — С. 11–16.
4. Постанова Верховної Ради України “Про основні напрями зовнішньої політики України” від 02.07.1993 р. № 3360–XII [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/> — Назва з титул. екрана.
5. Послання Президента України до Верховної Ради України “Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002 – 2011 роки” від 30.04.2002 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/> — Назва з титул. екрана.
6. Закон України “Про основи національної безпеки України” від 19.07.2003 р. № 964–IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/> — Назва з титул. екрана.
7. Основні напрями соціальної політики на період до 2004 року ; схвалені Указом Президента України від 24.05.2000 р. № 717/2000 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/> — Назва з титул. екрана.
8. Социальная политика : [учеб. / ред. Н. А. Волгин, А. Э. Котляр, Б. В. Ракитский]. — М. : РАГС, 2003. — 548 с.
9. Сіленко А. Соціальна політика та її пріоритети у перехідному суспільстві / А. Сіленко // Людина і політика. — 2003. — № 1. — С. 118–128.
10. Скуратівський В. А. Основи соціальної політики : [навч. посіб.] / Скуратівський В. А., Палій О. М. — К. : МАУП, 2002. — 200 с.
11. Лібанова Е. М. Стратегічні пріоритети соціальної політики України на початку ХХІ століття / Е. М. Лібанова // Демографія та соціальна економіка. — 2008. — № 1 (9). — С. 9–22.
12. Осауленко О. Г. Національна статистична система: стратегічне планування, методологія та організація : [моногр.] / Осауленко О. Г. — К. : ДП “Інформ.-аналіт. агентство”, 2008. — 415 с.
13. Закон України “Про Всеукраїнський перепис населення” від 19.10.2000 р. № 2058–III [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/> — Назва з титул. екрана.
14. Закон України “Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення” від 13.07.2000 р. № 1929–III [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/> — Назва з титул. екрана.

УДК 35.082.4

Г. Ю. Герман,
аспірантка,
НАДУ при Президентіві України

Правове забезпечення кар’єри на державній службі

Проаналізовано чинне законодавство щодо кар’єрного зростання державних службовців в Україні. Сформульовано пропозиції щодо його удосконалення.

Ключові слова: *правове забезпечення, державна служба, кар’єра державного службовця, кадрова політика, резерв кадрів.*

Державотворчі процеси, що відбуваються в Україні, зумовлені демократизацією суспільного життя. При цьому акценти переносяться з адміністративно-правового регулювання суспільних відносин на забезпечення і гарантування прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, встановлення цивілізованого паритету між інтересами особи та держави.

Для сучасної держави характерними є різноманітність завдань і розгалуженість функцій, від професійного й точного здійснення яких залежить існування суспільно-політичної системи у цілому. Тому до структури держави повинна входити така складова, як професійний корпус службовців, ор-

© Г. Ю. Герман, 2010

ганізація й діяльність якого регламентується нормами права. Очевидно, що в цьому випадку мова йде про державно-правовий інститут державної служби, важливим компонентом якого є норми права, що регулюють питання кар’єрного зростання державних службовців, які забезпечують реалізацію основних завдань і функцій держави, надання управлінських послуг. Інакше кажучи, державна служба має забезпечити розумно організоване, демократичне, правове та результативне державне управління шляхом професіоналізації корпусу державних службовців [1, с. 41].

До системи нормативно-правових актів, які містять норми права, що регулюють питання кар’єрного зростання державних службовців, на-

лежать: Конституція України, Закон України “Про державну службу”, інші нормативно-правові акти (акти Президента України, Кабінету Міністрів України, Головного управління державної служби тощо), які визначають основні засади формування системи кадрового забезпечення державної служби. На законодавчому рівні зміст кадрової політики держави наразі визначений майже у 150-ти актах, що стосуються державної служби [1, с. 42].

Однак сучасне законодавство про державну службу не повною мірою задовольняє зростаючі потреби забезпечення реалізації прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, не сприяє ефективному виконанню завдань та функцій держави, не відповідає рівню зрілості суспільства, а також не забезпечує стабільності та престижності державної служби, суворого дотримання вимог щодо кар’єрного зростання державних службовців, недопущення незаконного впливу на них при виконанні службових обов’язків. Статус, умови матеріального забезпечення та соціального захисту державних службовців не відповідають рівню покладеної на них відповідальності.

Невизначеність кар’єрної перспективи, правова незахищеність від суб’єктивізму керівників, особливо напружені умови роботи та інші фактори роблять державну службу непривабливою, зокрема для молоді, призводять до відтоку з державної служби значної частини висококваліфікованих спеціалістів [2].

Процедура прийняття на державну службу і просування по ній, діяльність державних службовців залишаються недостатньо відкритими та прозорими, має місце суб’єктивізм під час прийняття управлінських рішень, не забезпечується належний контроль у цій сфері з боку суспільства.

Актуальність проблеми побудови кар’єри нової генерації державних службовців зумовлює підвищений інтерес до неї з боку науковців. Серед сучасних публікацій, що стосуються важливих аспектів правового забезпечення кар’єрного зростання державних службовців в Україні, слід виділити, перш за все, праці відомих учених: О. Воронька, Н. Гончарук, В. Князева, С. Крисюка, В. Куценка, О. Лебединської, В. Лугового, Т. Мотренка, В. Майбороди, І. Надольного, П. Назимка, Н. Нижник, О. Оболенського, В. Олуйка, Н. Протасової, А. Рачинського, С. Сergyгіна, В. Скуратівського, Ю. Шарова, Г. Щекіна та ін. Однак слід зауважити, що проблема вдосконалення кар’єрного зростання державних службовців ще не стала цілісним предметом дослідження і тільки починає розроблятися вітчизняною наукою. Тому ряд її важливих питань здебільшого залишається поза увагою дослідників. Через це так гостро стоїть завдання її всебічного вивчення, узагальнення вітчизняного і зарубіжного досвіду та розробки відповідних рекомендацій.

Мета цієї статті – проаналізувати правове забезпечення кар’єри на державній службі в Україні.

Для реалізації поставленої мети потрібно проаналізувати чинне законодавство щодо кар’єрного зростання державних службовців в Україні та сформулювати пропозиції щодо його удосконалення.

Відповідно до Конституції України, права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності української держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов’язком держави [3, с. 3]. У зв’язку з цим постає завдання вдосконалення державної служби та підвищення престижу державних службовців, успішне вирішення якого можливе шляхом розробки певних виважених, зрозумілих і, головне, прийнятних для сучасного українського суспільства нормативних актів щодо службової кар’єри державних службовців.

Службовці є кадровим складом (або особовим складом, персоналом) органів державного управління. Як співробітники державного органу вони перебувають на службі у держави та виконують її завдання і функції. Тобто вони є тією ланкою державного управлінського механізму, яка забезпечує реалізацію цілей, завдань і функцій державного управління. Від того, як ці люди розуміють і виконують свою роботу, наскільки точно і правильно діють, залежить ефективність функціонування органу управління і всієї системи виконавчої влади.

Формуючи державну службу, влада країни насамперед використовує правовий інструментарій. З допомогою юридичних норм здійснюється як організація державної служби, так і регламентація практичної діяльності державних службовців щодо реалізації наданих їм повноважень та проходження ними державної служби. Це, зокрема, встановлення назв посадових найменувань, вироблення правил вступу на державну службу, проходження служби та просування по ній, укладання документів і порядок роботи з ними, припинення службових відносин тощо.

Основним законодавчим актом, що регламентує питання державної служби в Україні, є Закон України “Про державну службу” від 16.12.1993 р. № 3725–XII. Стаття 1 цього Закону визначає, що державна служба – це професійна діяльність осіб, які займають посади в державних органах та їх апараті щодо практичного виконання завдань і функцій держави та одержують заробітну плату за рахунок державних коштів [4].

При прийнятті на державну службу службовцю присвоюється ранг у межах відповідної категорії посад. Для присвоєння чергового рангу державний службовець повинен успішно відпрацювати на посаді два роки. За виконання особливо відповідальних завдань державному службовцю може бути достроково присвоєно черговий ранг у межах відповідної категорії посад. За сумлінну працю державному службовцю при виході на пенсію може бути присвоєно черговий ранг поза межами відповідної категорії посад. Державний службовець може бути

позбавлений рангу лише за вироком суду. Якщо він перейшов на посаду нижчої категорії або залишив державну службу, на яку потім повернувся, за ним зберігається присвоєний ранг.

Необхідно зазначити, що у світовій практиці інститут державної служби розвивається у двох напрямках. Перший з них умовно називають кар'єрним, другий – посадовим. При кар'єрній системі особа вступає на державну службу на весь період своєї професійної діяльності. У процесі служби чиновник послідовно отримує посадові підвищення, тобто робить кар'єру, просувається службовими сходами. При посадовій схемі особа укладає контракт щодо виконання певних функцій на відповідній посаді в державному апараті протягом певного часу. У цьому випадку просування по службі відсутнє. Кар'єрна державна служба характерна для континентальної системи права, посадова – для англосаксонської.

Державна служба в Україні має переважно кар'єрний характер. Вона ґрунтується на таких принципах: служіння народу України; демократизм і законність; гуманізм та соціальна справедливість; пріоритет прав людини і громадянина; професіоналізм, компетентність, ініціативність, чесність, відданість справі; персональна відповідальність за виконання службових обов'язків і дисципліни; дотримання прав та законних інтересів органів місцевого і регіонального самоврядування; дотримання прав підприємств, установ і організацій, об'єднань громадян.

Планування та розвиток кар'єри кадрового складу у сфері державної служби є необхідною складовою ефективною діяльністю інституту державної служби, ключовим питанням у процесі перебування державного службовця на керівній посаді.

Службова кар'єра кадрового складу у сфері державної служби починається зі вступу на державну службу. Відповідно до ст. 38 Конституції України, громадяни мають право рівного доступу до державної служби. Це право зафіксовано і деталізовано у ст. 4 Закону України “Про державну службу”. Порядок вступу до кадрового складу у сфері державної служби залежить від особливостей статусу органу державної влади; категорій державних посад та шляхів заміщення цих посад. Посади державних службовців можуть заміщуватися шляхом призначення або за конкурсом. При цьому конкурс – це особлива процедура добору кадрів на вакантні державні посади відповідно до рішення конкурсної комісії. Особливість цієї процедури полягає, перш за все, у більш високих (порівняно з іншими державними службовцями) вимогах, що ставляться до кадрового складу у сфері державної служби. Мета конкурсу – створити умови для реалізації права громадян на рівний доступ до державної служби, прийняття на посади державної служби осіб, спроможних виконувати покладені

на них організаційно-розпорядчі та контрольні функції, координувати діяльність підлеглих, приймати управлінські рішення та контролювати їх виконання. У ст. 15 Закону України “Про державну службу” визначено, що прийняття на державну службу на керівні посади III – IV категорій, передбачених ст. 25 цього Закону, здійснюється на конкурсній основі, крім випадків, коли інше встановлено Законом України [4].

Заміщення посади в органах державної влади за конкурсом передбачає публікацію та поширення у засобах масової інформації даних про вакансії на посади державних службовців не пізніше як за один місяць до проведення конкурсу з повідомленням основних вимог до кандидатів; прийом документів від осіб, які бажають взяти участь у конкурсі на посаду; можливість участі у конкурсі декількох претендентів; проведення іспиту та відбір кандидатів на посаду; рекомендацію кандидата на посаду конкурсною комісією; видання наказу уповноваженою посадовою особою про призначення на посаду.

У теперішній час процедура проведення конкурсу на посади державної служби визначається Постановою Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку проведення конкурсу на заміщення вакантних посад державних службовців” від 15.02.2002 р. № 169 [5]. Однак затверджене цією Постановою Кабінету Міністрів України “Положення про порядок проведення конкурсу на заміщення вакантних посад державних службовців” не передбачає проведення конкурсу на вищі керівні посади (I – II категорій) державної служби. Цей недолік планується усунути в новому законодавстві про державну службу. Так, проект Закону “Про державну службу в органах виконавчої влади” передбачає, що єдиним механізмом вступу на всі посади державних службовців, у тому числі й на посади I – II категорій, є відкритий та прозорий конкурс [6].

Постановою Кабінету Міністрів України від 17.06.1994 р. № 423 “Про деякі питання застосування статей 4, 15, 27 Закону України “Про державну службу” визначено, що просування по службі державного службовця, який зарахований до кадрового резерву чи пройшов стажування, а також прийняття на роботу державного службовця у зв'язку з відставкою може здійснюватися без конкурсного відбору [7, с. 32–34]. Постановою Кабінету Міністрів України від 30.08.1995 р. № 694 “Про внесення доповнень до пункту 1 Постанови Кабінету Міністрів України від 17 червня 1994 р. № 423” встановлено перелік осіб, які можуть також прийматися на посади без конкурсного відбору або стажування [8].

З метою чіткого дотримання законодавства про державну службу комісія Голодержслужби України погодила Перелік посад державних службовців III – VII категорій та випадків, у яких при-

значення на посади на підставі актів законодавства може здійснюватися без проведення конкурсу. У цей перелік включені й посади керівного персоналу III – VI категорій. У зв'язку з цим 01.10.1999 р. прийнято Роз'яснення Головного управління державної служби України “Про застосування статей 4 та 15 Закону України “Про державну службу” щодо порядку прийняття на посади державних службовців [9].

Питання, пов'язані зі стажуванням кадрового складу у сфері державної служби, регламентуються Положенням про порядок стажування у державних органах, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 01.12.1994 р. № 804 [10, с. 218–221]. Однак зазначене Положення містить лише загальні питання щодо стажування кадрового складу у сфері державної служби, що не дає змоги ефективно вирішувати питання добору державних службовців.

Для реалізації кар'єри кадрового складу у сфері державної служби велике значення має формування дієвого інституту резерву кадрів. Це є необхідною умовою послідовності й наступності в розвитку кадрового потенціалу та стабільності кадрового складу органів державної влади. Основним нормативним актом, що регулює порядок формування та організацію роботи з резервом кадрового складу у сфері державної служби (як було зазначено вище), є “Положення про формування кадрового резерву для державної служби”, затверджене Постановою Кабінету Міністрів від 28.02.2001 р. № 199 зі змінами і доповненнями, внесеними у 2003–2005 рр. [11]. Вважаємо, що необхідно створити чітку і прозору систему формування відповідних кадрових резервів. З особами, зарахованими до резерву, повинна проводитися систематична робота – складання та виконання особистих річних планів, стажування тощо.

Ключовим моментом проходження кадровим складом державної служби є просування по службі, що здійснюється шляхом переведення на більш високу посаду та присвоєння більш високого рангу у межах посад і рангів, класифікацію яких встановлено Законом України “Про державну службу” [4].

Припинення державнослужбових відносин є складовою частиною проходження кар'єри кадрового складу у сфері державної служби і визначається як постійне чи тимчасове припинення своєї діяльності на посаді. Особливістю державної служби є відсторонення кадрового складу у сфері державної служби від виконання обов'язків за посадою. Відсторонення – це тимчасове припинення виконання службових обов'язків за посадою (без розривання службових відносин та зі збереженням заробітної плати). Воно регулюється ст. 22 Закону України “Про державну службу”.

Припинення службовцем державної служби може бути за двома обставинами:

1) у зв'язку зі звільненням, у тому числі внаслідок виходу на пенсію;

2) у зв'язку з відставкою.

Підстави для припинення державної служби містяться у статтях 4, 12, 13, 16, 17, 23, 31 указного закону. Припинення державної служби може бути здійснене за заявою державного службовця про звільнення з державної служби на підставі законодавства України про працю. Також державний службовець може бути звільнений за ініціативою органу чи керівника вищого державного органу на підставі ст. 30 Закону України “Про державну службу”.

Відставка – це припинення державної служби державним службовцем за його заявою у письмовій формі. Специфіка відставки як форми припинення державнослужбових відносин полягає у мотивах звільнення державного службовця та збереження його прав і обов'язків.

Припинення служби кадрового складу у сфері державної служби здійснюється відповідним юридичним оформленням і настає з дати, зазначеної в адміністративному акті про звільнення, після підписання його вищим керівником органу державної влади.

На думку автора, прийняття законодавчих актів, що врегульовують повноваження та структуру державних органів, є невідкладним завданням. Насамперед йдеться про прийняття та впровадження законів України “Про міністерства та інші центральні органи виконавчої влади”, “Про систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців”, нової редакції Закону України “Про державну службу”, законодавчих актів щодо розподілу повноважень між місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування. Ці нормативні документи мають базуватися на функціональному аналізі повноважень і відповідальності зазначених органів. На нашу думку, лише за цієї умови можливе належне і послідовне здійснення кадрової політики та створення ефективної системи управління кар'єрою на державній службі.

20 лютого 2006 року Президентом України був виданий Указ “Про Концепцію розвитку законодавства про державну службу в Україні”, в якому, зокрема, розглядаються питання кар'єрного зростання державних службовців [2]. Також вказується на недостатню відкритість та прозорість процедури прийняття на державну службу, підкреслюється необхідність удосконалення порядку проходження державної служби, зокрема прийняття на державну службу та просування по службі, в якому особливу увагу слід приділяти запровадженню механізмів дієвої підтримки осіб, які мають значний досвід роботи, володіють іноземними мовами. У Концепції зазначається, що потрібно підвищувати роль кадрового резерву, ефективність роботи з особами, які до нього зараховані, вдосконалювати

порядок проведення та підвищувати роль конкурсів, оцінювання при доборі претендентів на посаду, прийнятті на державну службу та просуванні по службі, при цьому визначено загальні вимоги до таких процедур. Серед завдань, сформульованих у Концепції, – створення умов для підготовки за спеціальними програмами потенційних кандидатів для роботи на посадах, що належать до вищого корпусу державної служби, забезпечення обов'язковості періодичної атестації та іншого оцінювання результатів діяльності державного службовця, що має бути підставою для прийняття рішень щодо його просування по службі. Також у документі йдеться про створення для державних службовців більш сприятливих умов для професійного навчання, творчого розвитку, самовдосконалення та підвищення кваліфікації, вдосконалення системи безперервного професійного навчання, періодичного стажування у відповідних органах, провідних навчальних та наукових центрах України та інших держав, розширення можливостей для підвищення кваліфікації без відриву від служби.

У розділі “Порядок реалізації Концепції” запропоновано розробити проект Закону України “Про державну службу” та інші нормативні акти, необхідні для вдосконалення системи державної служби в Україні [2].

Одним із головних завдань, що має розв'язати нове законодавство про державну службу, є забезпечення об'єктивності в підборі кадрів. Необхідно передбачити, що зайняття службових посад здійснюється виключно за результатами конкурсу, а також створити певні механізми для гарантування

демократичності та прозорості цього процесу, зокрема, визначити загальні кваліфікаційні вимоги до бажаючих обійняти посаду певної категорії, чітко врегулювати порядок проведення конкурсу, починаючи з оголошення про вакансію та закінчуючи призначенням на посаду за його результатами.

Таким чином, здійснюючи управління кадровим складом у сфері державної служби, слід завжди мати на увазі, що планування, розвиток і реалізація кар'єри кожного державного службовця мають значні наслідки як для його індивідуальної мотивації до професійної діяльності, так і для розвитку українського суспільства в цілому.

Незважаючи на те, що проблема організаційно-правового забезпечення кар'єри на державній службі є дуже важливою, її наукове розроблення не має системного характеру і потребує поглиблення. Водночас відсутність єдності підходів до визначення кар'єри на державній службі, класифікації її типів, видів із позиції науки державного управління свідчить про актуальність досліджуваної проблематики.

Аналіз чинних нормативно-правових актів у досліджуваній сфері дає підстави стверджувати, що вони потребують доопрацювання. Шляхи вдосконалення правового поля передбачені в Указі Президента України “Про Концепцію розвитку законодавства про державну службу в Україні”, яким заплановано прийняття низки нормативно-правових актів, що дозволять перетворити кар'єру на державній службі в ефективний інструмент державного управління.

Список використаних джерел

1. Цуруль О. А. Менеджмент у державних організаціях : [навч. посіб.] / Цуруль О. А. — К. : КНЕУ, 2002. — 142 с.
2. Указ Президента України “Про Концепцію розвитку законодавства про державну службу в Україні” від 20.02.2006 р. № 140/2006 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.president.gov.ua> — Назва з титул. екрана.
3. Конституція України : [прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р., із змінами, внесеними Законом України від 8 грудня 2004 р. : станом на 1 січня 2006 р.]. — К. : Міністерство юстиції України, 2006. — 124 с.
4. Закон України “Про державну службу” від 16.12.1993 р. № 3723–XII // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 52.
5. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку проведення конкурсу на заміщення вакантних посад державних службовців” від 15.02.2002 р. № 169 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua> — Назва з титул. екрана.
6. Проект Закону України “Про державну службу в органах виконавчої влади” [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://portal.rada.gov.ua> — Назва з титул. екрана.
7. Постанова Кабінету Міністрів України “Про деякі питання застосування статей 4, 15 і 27 Закону України “Про державну службу” від 17.06.1994 р. № 423 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua> — Назва з титул. екрана.
8. Постанова Кабінету Міністрів України “Про внесення змін і доповнень до пункту 1 Постанови Кабінету Міністрів України від 17.06.1994 р. № 423” від 30.08.1995 р. № 694 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.president.gov.ua> — Назва з титул. екрана.
9. Роз'яснення про застосування статей 4 та 15 Закону України “Про державну службу” щодо порядку прийняття на посади державних службовців від 01.10.1999 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=n0002354-99>
10. Постанова Кабінету Міністрів України “Про порядок стажування у державних органах” від 01.12.1994 р. № 804 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua> — Назва з титул. екрана.
11. Постанова Кабінету Міністрів України “Про формування кадрового резерву для державної служби” від 28.02.2001 р. № 199 // [зб. постанов Уряду України]. — 2001. — № 2. — С. 51.

Удосконалення конституційно-правових засад місцевого самоврядування в Україні

Проаналізовано міжнародні та вітчизняні конституційно-правові засади місцевого самоврядування в Україні. Визначено недоліки та протиріччя сучасного українського законодавства, розглянуто шляхи реформування правової бази місцевого самоврядування в Україні з урахуванням принципів, закладених у європейських документах за цією проблематикою.

Ключові слова: *врядування, місцеве самоврядування, ефективне місцеве самоврядування, компетентність, підзвітність, децентралізація, конституційно-правові засади.*

Країни Європи постійно перебувають у процесі трансформації, що охоплює всі сторони суспільного життя. Основними компонентами цього процесу є децентралізація і розвиток сучасної системи місцевого самоврядування. Не стала винятком й Україна. Інтегрування нашої держави в європейські структури потребує вироблення і впровадження такої моделі місцевого самоврядування, що відповідатиме як загально визнаним європейським стандартам, так і багатим традиціям самоврядування українського народу.

Актуальність теми статті зумовлена європейським вибором України та потребою гармонізації українського законодавства з європейськими стандартами, необхідністю розробки нормативно-правового забезпечення та проведення відповідної міжнародної експертизи проєктів законодавчих актів з питань місцевого і регіонального розвитку.

Метою роботи є аналіз міжнародних і вітчизняних конституційно-правових засад місцевого самоврядування в Україні та розробка на його основі заходів реформування правової бази місцевого самоврядування.

Науковим підґрунтям дослідження проблеми підвищення ефективності діяльності органів місцевого самоврядування є праці, в яких висвітлюються питання формування механізмів державного управління та їх методологічного супроводу, В. Бакуменка, В. Вакуленка, О. Власенка, І. Грицяка, М. Долішнього, О. Ігнатенка, В. Князева, В. Кравченко, В. Куйбіди, Ю. Лебединського, О. Лебединської, В. Лугового, В. Майбороди, Ж. Марку, І. Надольного, О. Оболенського, М. Пухтинського, В. Ребкала, І. Розпутенка, В. Скуратівського, Дж. ді Стазі, Ю. Сурміна, В. Токовенко, Ю. Шарова, В. Юрчишина та ін.

Соціально-економічні перетворення, що відбуваються нині в Україні, політичні події останніх років, відродження гідності нації, зміна самосвідомості українського народу, розуміння ним своїх прав, відчуття можливості перетворення суспільства на демократичних засадах, інтеграція України з європейською спільнотою зумовили необхідність

© М. О. Катихіна, 2010

вироблення й запровадження такої моделі місцевого самоврядування, яка б відповідала стандартам сучасної Європи, забезпечувала ефективно й орієнтоване на громадян управління, права і свободи громадян, задоволення їх потреб та надання послуг. Світовий досвід переконує, що побудова демократичної, соціально-правової держави, формування громадянського суспільства неможливі без забезпечення дієвого й повноцінного місцевого самоврядування та його постійного розвитку.

Захист та зміцнення місцевих автономій у Європі на засадах спільних принципів, яких мають дотримуватись усі демократичні держави Європи, є давнім бажанням прихильників місцевого самоврядування. Рада Європи як гарант прав людини та принципів демократичного управління є саме тією організацією, де було розроблено та прийнято документ, що містить зазначені принципи. З огляду на важливе значення органів місцевого самоврядування ще у 1957 році на європейському рівні було створено представницький орган, відомий як Постійна Конференція місцевих і регіональних влад Європи. На визнання політичної значущості цієї організації 14 січня 1994 року її було перетворено на Конгрес місцевих і регіональних влад Європи (далі – Конгрес), що, згідно зі статутом, представляє місцеві та регіональні органи країн – членів Ради Європи. Значимо, що делегація України у Раді Європи бере участь у роботі Конгресу з 1996 року. Участь у його діяльності дає нашій державі можливість:

- брати участь у виробленні спільних підходів до розвитку місцевого і регіонального самоврядування в Європі;
- пропагувати на європейській арені досягнення України у галузі розвитку місцевої та регіональної демократії;
- обмінюватися досвідом із цих питань;
- сприяти здійсненню політики європейської інтеграції України.

У 1980 році державами – членами Ради Європи була ухвалена Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або владою. Конвенція, що набула чинності у 1981 році, визнає за місцевою й

регіональною владою право співпрацювати поза національними кордонами в межах їх внутрішньодержавних повноважень з питань створення спільних громадських служб, будівництва спільних об'єктів або охорони довкілля.

На 6-й Конференції європейських міністрів, відповідальних за місцеве самоврядування, що відбулась у Римі 6–8 листопада 1984 року, було представлено проект Європейської хартії місцевого самоврядування (далі – Хартія). З огляду на висновки Консультативної Асамблеї та Римської Конференції Міністрів, у червні 1985 року Комітет Міністрів затвердив цей документ у формі конвенції. Було також вирішено, що конвенція буде відкрита для підписання з 15 жовтня 1985 року [5]. Хартія узагальнює визнані у Європі принципи здійснення демократії на місцевому та регіональному рівнях та зобов'язує сторони застосовувати основні правила, що гарантують політичну, адміністративну та фінансову незалежність органів місцевого самоврядування. У цьому документі містяться стандарти щодо організації управління на засадах місцевого самоврядування, що є обов'язковими для держав – членів Ради Європи. Таким чином, Хартія є моделлю для законодавчих реформ у країнах нової демократії, і окремі держави вже запровадили її принципи у своїх конституціях. Згідно з Європейською хартією місцевого самоврядування, органи місцевого самоврядування є одним із головних інститутів будь-якого демократичного режиму, а право громадян на участь в управлінні державою – одним із демократичних принципів, причому це право може безпосередньо реалізовуватися саме на місцевому рівні [4]. Тобто справжнє місцеве самоврядування відіграє вирішальну роль у здійсненні демократії.

Метою Хартії є встановлення загальноєвропейських норм щодо визначення й захисту прав територіальних громад та органів місцевого самоврядування, що забезпечує їх активну участь у вирішенні питань місцевого значення, до яких належать, зокрема, організація надання якісних послуг населенню сіл, селищ, міст.

Європейська хартія місцевого самоврядування прийнята завдяки ініціативам та багаторічній праці різних європейських структур, що стало свідченням важливості місцевого самоврядування як необхідного атрибуту демократичного суспільства. Закріплення можливості розвитку місцевої демократії, самостійного вирішення питань місцевого значення, зміцнення місцевої економіки та фінансів у спеціальному документі, що має обов'язкову силу, – давня мета демократичних сил Європи. Крім цього, було прийнято ще чимало міжнародних документів, зокрема: Всесвітня декларація місцевого самоврядування, Європейська декларація прав міст, Європейська хартія міст та ін.

Верховна Рада України 15 липня 1997 року ратифікувала Європейську хартію місцевого самоврядування. Таким чином, відповідно до ст. 9 Кон-

ституції України, Європейська хартія “... є частиною національного законодавства України” (як чинний міжнародний договір, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України), а її норми мають переважну силу над нормами законів України (п. 2 ст. 7 Закону України “Про міжнародні договори України”).

Вагомим внеском для становлення в Україні місцевого самоврядування стало його визнання та гарантування Конституцією України, яка була прийнята в 1996 р. На той час положення Основного Закону, що заклали конституційні засади організації місцевого самоврядування, вивели його на рівень одного з провідних інститутів демократичного конституційного ладу. Місцевому самоврядуванню присвячено XI розділ Конституції України, а також статті 5, 7, 13, 19, 38, 40, 71 та ряд інших. Але, зважаючи на сучасні вимоги до розвитку місцевого самоврядування, Конституція України вимагає термінових доповнень і змін, насамперед узгодження з основними міжнародними документами. Так, відповідно до ст. 5 Конституції України, “Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування”, а ст. 7 Конституції декларує, що в Україні визнається та гарантується місцеве самоврядування; ст. 140 визначає, що “Місцеве самоврядування є правом територіальної громади ... самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України. Місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою в порядку, встановленому Законом, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування” [1]. Це породжує комплекс проблем, оскільки у ст. 133 наявність такої адміністративно-територіальної одиниці, як сільська громада, зумовила вживання терміна “сільська, селищна, міська ради” для об'єднаних у єдину територіальну громаду декількох населених пунктів. Основний Закон запровадив централізовану систему управління, бо в ньому місцеве самоврядування визнається лише на низовому рівні – місто, село, селище. Такого немає практично в жодній європейській країні. Визнання місцевого самоврядування як однієї з основ конституційного ладу передбачає встановлення децентралізованої системи публічної влади, інших основ взаємодії державної влади та влади територіальних громад. Суттєвого реформування має зазнати насамперед конституційна модель місцевого самоврядування.

У ст. 5 Хартії наголошується на принципі незмінності територіальних кордонів органів місцевого самоврядування. За Конституцією України, суб'єктом права місцевого самоврядування є територіальна громада. Але ні в Конституції України, ні в чинному законодавстві не визначено територіальної основи місцевого самоврядування, тобто території, в межах якої територіальна громада здійснює місцеве самоврядування. Ця проблема може

бути вирішена з прийняттям Закону України “Про адміністративно-територіальний устрій України”.

Суттєвою проблемою є неузгодженість окремих норм Конституції України та невизначеність окремих понять у законодавстві. Відповідно до Конституції, існує два центри державної влади в області та районі – обласна (районна) місцева державна адміністрація (ст. 118) та обласна (районна) рада (ст. 143). Це призвело до виникнення конкуренції їх компетенції та появи конфліктних ситуацій при прийнятті управлінських рішень. Так, у ст. 132 Конституції України викладено засади територіального устрою України, водночас ст. 133 Конституції України не містить визначення меж території адміністративно-територіальної одиниці. У ст. 142 Конституції поняття “територіальна громада районів у містах” і, відповідно, права їх жителів утворювати власні представницькі та виконавчі органи місцевого самоврядування, мати свої бюджети районів у місті, рухоме і нерухоме майно суперечить положенням як цієї самої ст. 142 Конституції, згідно з якою таке право мають жителі всього міста, так і ст. 140, де питання організації управління районами в містах віднесено до компетенції міських рад. У зазначених статтях у переліку органів місцевого самоврядування також відсутні органи районів у містах (районні у містах ради та їх виконавчі органи) [1].

Законодавче забезпечення місцевого самоврядування в Україні розпочалося з прийняттям 7 грудня 1990 р. Верховною Радою УРСР Закону “Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування” [2]. Значним досягненням українських законодавців на той час було визначення базовим рівнем самоврядування територіальну громаду села, селища, міста, тобто спільноту, в якій людина реалізує свої основні життєві потреби. Самоврядування на рівні районів та областей забезпечувало спільні інтереси територіальної громади. Це дозволяло здійснити масову широку децентралізацію владних повноважень в інтересах виборців і водночас зберегти статус України як унітарної держави.

Після виборів Президента України 1 грудня 1991 року почалося внесення змін і доповнень до Конституції і відповідна корекція українського законодавства. На початку 1992 року було прийнято два нових закони: “Про представника Президента України” та “Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування”. У новій редакції Закону про місцеве самоврядування від 26 березня 1992 року було враховано передання частини повноважень від обласних та районних рад представникам Президента. Введення інституту представників Президента мало остаточно ліквідувати радянську модель державного устрою, створити систему влади, в якій поєднується забезпечення в регіонах державного управління через місцеві дер-

жавні адміністрації та широка самодіяльність громадян через органи самоврядування.

21 травня 1997 року було прийнято нову редакцію Закону “Про місцеве самоврядування в Україні”, а через деякий час (у 1999 році) – Закон України “Про місцеві державні адміністрації”, проте у положеннях цих Законів міститься багато суперечностей, особливо стосовно повноважень у частині компетенції відповідних органів. Це спричинило певні труднощі та викликало протиріччя між органами місцевого самоврядування та місцевими державними адміністраціями [9; 10].

Згідно з цим Законом, визначається система місцевого самоврядування в Україні, гарантії його реалізації та захисту, засади організації та діяльності, правовий статус та відповідальність органів і посадових осіб місцевого самоврядування. Так, згідно зі ст. 2, “Місцеве самоврядування здійснюється територіальними громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також через районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст” [7, ст. 2.2], а ст. 4 викладає основні принципи, на яких здійснюється місцеве самоврядування в Україні, а саме: “народовладдя; законності; гласності; колегіальності; поєднання місцевих і державних інтересів; виборності; правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності...” [4, ст. 4].

У 1998 році було прийнято Закон України “Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів”, і лише у 2001 році – Закон “Про службу в органах місцевого самоврядування”.

Місцева влада в Україні складається з місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування. Але треба підкреслити, що в Україні наразі немає чіткого розподілу повноважень між різними рівнями місцевих органів виконавчої влади та різними рівнями органів місцевого самоврядування. Це створює додаткові труднощі. Одним із першочергових завдань для вирішення цієї проблеми є розмежування повноважень між органами влади та закріплення їх на законодавчому рівні. Лише за умови повного й чіткого розподілу повноважень можна говорити про ефективність реалізації конституційних прав і свобод громадян, вимагати відповідальності від кожного органу місцевої влади за його діяльність та реалізацію повноважень.

У Законі “Про місцеве самоврядування в Україні” повноваження виконавчих органів рад розподілено на дві групи: самоврядні та делеговані. Згідно з Конституцією України, органам місцевого самоврядування можуть бути законодавчо надані окремі повноваження органів виконавчої влади, тобто ці повноваження будуть вилучені із компетенції органів місцевої виконавчої влади й передані органам місцевого самоврядування. Закон “Про місцеве самоврядування” містить поняття “делеговані повноваження”, тобто такі, що надаються на договірних

засадах тимчасово. За законом, таких “делегованих” повноважень більше, ніж самоврядних, що передбачає підзвітність органів місцевого самоврядування перед органами виконавчої влади, чим елімінується принцип організаційної самостійності органів місцевого самоврядування [3; 8].

Також існують проблеми з забезпеченням відповідності обсягу фінансових ресурсів місцевої влади функціям місцевого самоврядування, необхідності формування частини фінансових ресурсів місцевих властей за рахунок місцевих податків та зборів. Цього вимагає ч. 2 ст. 9 Європейської хартії місцевого самоврядування. А ч. 8 ст. 9 Хартії гарантує право місцевої влади на доступ до національного ринку капіталу в межах закону. Не виконується також положення ч. 4 ст. 9 Хартії, в якій визначається: “Фінансові системи, які складають підґрунтя ресурсів місцевих властей, мають достатньо диверсифікований і підвищувальний характер і повинні забезпечувати можливість приводити наявні ресурси, наскільки це практично можливо, у відповідність до реального зростання вартості виконання завдань місцевих властей” [4, с. 182].

Важливими для України є питання правового захисту місцевого самоврядування, що не відповідає ст. 11 Хартії, в якій зазначається: “Місцеві власті мають право використовувати засоби правового захисту для забезпечення вільного здійснення своїх повноважень...” [4]. Таким чином, Закон “Про місцеве самоврядування в Україні” є важливим і необхідним кроком у створенні надійної правової бази для місцевого самоврядування, але сучасна його модель вимагає негайних змін.

Як було зазначено вище, згідно з Конституцією України та Законом України “Про місцеве самоврядування”, суть місцевого самоврядування в Україні – це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції та законів України [1; 3]. Тому виникає питання організації діяльності органів місцевого самоврядування щодо надання послуг населенню та розробки механізмів контролю якості цих послуг. Використовуючи світовий досвід, необхідно сформулювати соціальні стандарти та принципи щодо надання населенню якісних послуг, забезпечити населення послугами на рівні соціальних гарантій і нормативів, закріплених законодавчо. У теперішній час існують об’єктивні умови для вивчення та трансформації системи надання послуг органами місцевого самоврядування згідно з європейськими стандартами. Назріла негайна потреба у науково-теоретичному обґрунтуванні напрямів, методів і форм діяльності органів місцевого самоврядування щодо надання послуг територіальній громаді.

Проблеми підвищення рівня обслуговування територіальних громад міст були викладені також у Хартії українських міст, прийнятої 26 червня 1997 року на урочистих зборах Асоціації міст України. Ця Хартія узгоджується з Європейською хартією міст і має на меті сприяння відстеження діяльності місцевої влади. Зазначимо, що Хартія українських міст – це консолідуючий політичний документ для широкого кола громадськості, спрямований на утвердження громадянського демократичного суспільства в Україні [7].

З урахуванням розглянутих положень концептуальних документів, правових норм щодо засад та організації місцевого самоврядування в Україні, можна зробити такі висновки. Стан місцевого самоврядування в Україні не відповідає сучасним потребам суспільства, що гальмує процес проведення системних реформ в Україні, та потребує суттєвого вдосконалення, спрямованого на приведення його до стандартів і принципів європейської спільноти. Суттєвими проблемами, що стримують розвиток місцевого самоврядування та потребують нагального розв’язання, є: невирішеність питання щодо територіальної основи місцевого самоврядування; невизначеність у частині розмежування повноважень місцевого самоврядування та виконавчої влади; часткове врахування принципів та стандартів Європейської хартії місцевого самоврядування в чинному законодавстві України, що потребує адаптації законодавства України про місцеве самоврядування до стандартів та принципів Хартії; відсутність дієздатного суб’єкта місцевого самоврядування.

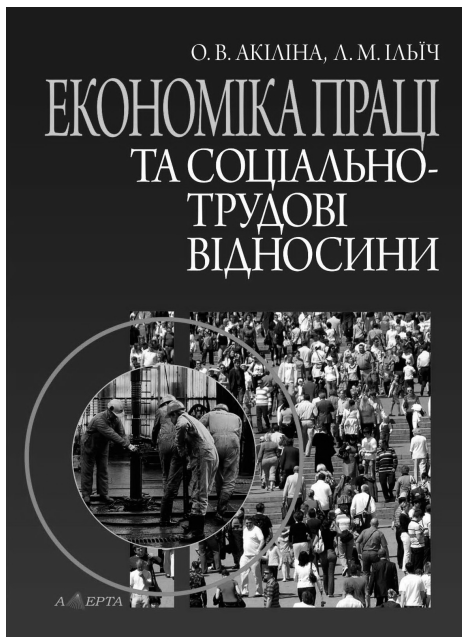
Необхідно терміново змінити систему та статус місцевих органів виконавчої влади, систему місцевого самоврядування, відновити регіональне самоврядування, вирішити фінансово-економічні проблеми, а саме: створити дієву систему місцевих фінансів; вдосконалити міжбюджетні відносини; провести земельну реформу; змінити податкову базу місцевого самоврядування; реформувати ЖКГ; забезпечити розвиток територіальних громад; негайно вирішити питання організаційно-правових основ місцевого самоврядування в Україні, тобто вдосконалити законодавство України шляхом внесення змін до Конституції України в частині територіальної організації влади, прийняття нової редакції Закону “Про місцеве самоврядування”; провести адміністративну реформу та реформу адміністративно-територіального устрою. У результаті Україна має отримати повноцінну європейську модель місцевого самоврядування. Вирішення цих проблем потребує ґрунтовних наукових досліджень, розробки концептуальних засад програмного бачення стратегії поступу місцевого самоврядування в Україні.

Список використаних джерел

1. Конституція України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Z960254K.html
2. Закон України “Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування” від 07.12.1990 р. № 533–ХІІ [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.rada.gov.ua — Назва з титул. екрана.
3. Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні” від 21.05.1997 р. № 280/97–ВР [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.rada.gov.ua — Назва з титул. екрана.
4. Лазор О. Д. Місцеве самоврядування. Вітчизняний та зарубіжний досвід : [навч. посіб.] / Лазор О. Я., Лазор О. Д. — [2-е вид., доп. і перероб.]. — К. : Дакор, 2005. — 560 с.
5. Офіційний сайт Ради Європи [Електронний ресурс]. — Режим доступу : col.int.rada — Назва з титул. екрана.
6. Європейська хартія місцевого самоврядування та розвиток місцевої і регіональної демократії в Україні : [навч.-практ. посіб.] / упоряд. : О. В. Бейко, А. К. Гук, В. М. Князев ; за ред. М. О. Пухтинського, В. В. Толкованова. — К. : Крамар, 2003. — 396 с.
7. Куйбіда В. Політико-правові проблеми діяльності органів місцевого самоврядування в контексті адміністративної реформи / В. Куйбіда // Управління сучасним містом. — 2003. — № 13–14 (9). — С. 78–88.
8. Місцеве самоврядування: пошуки та здобутки : [зб. матеріалів та документів] / за ред. М. Пухтинського, О. Власенка. — К. : Атіка, 2007. — 896 с.
9. Проблеми децентралізації: національний та міжнародний досвід : [зб. матеріалів та документів] / наук. ред. М. Пухтинський. — К. : Атіка-Н, 2006. — 774 с.
10. Шахов А. Про міжнародний досвід вирішення суперечностей між органами центральної влади та місцевого самоврядування / А. Шахов // Управління сучасним містом. — 2002. — № 7–9 (7). — С. 74–82.

РЕЦЕНЗІЯ

на навчальний посібник Акіліної О. В., Ільч Л. М.
 “Економіка праці та соціально-трудова відносини”*

Розвиток вищої школи спонукає до пошуку нових підходів у підготовці фахівців усіх рівнів. Особливої актуальності набуває проблема підготовки та видання сучасних навчальних посібників та підручників з дисципліни “Економіка праці та соціально-трудова відносини”, адже саме така навчальна література має сприяти формуванню економічного світогляду, адекватного ринковій економіці. Зазначена дисципліна вирізняється складністю, вимагає не лише ґрунтовної математичної підготовки, а й глибоких системних знань з економічної теорії, розуміння сучасної практики господарювання, особливостей глобалізації економічних зв’язків.

Рецензований навчальний посібник має досконалу структуру та містить оригінальний за формою викладення матеріал. Автори висвітлюють складні питання на високому теоретичному рівні, але методично досконало, показуючи еволюцію, логіку, практичне значення та специфіку прояву тих чи інших понять і явищ макроекономічного простору.

У навчальному посібнику проаналізовано ринкові та неринкові чинники впливу на прийняття рішення індивідів щодо участі у процесі праці, на формування ставки заробітної плати, на соціально-трудова відносини та ринок праці в цілому. Крім того, у посібнику чільне місце відведено теоретичним аспектам дослідження людського капіталу та трудового потенціалу.

Автори навчального посібника узагальнюють та систематизують методологічну базу статистичного

* Акіліна О. В. Економіка праці та соціально-трудова відносини : [навч. посіб.] / Акіліна О. В., Ільч Л. М. — К. : Алерта, 2010. — 734 с.

вимірювання сфери соціально-трудова відносин з погляду трьох цільових компонентів діяльності органів державної статистики із задоволення потреб користувачів інформації регіонального, національного та міжнародного рівнів, а саме: прозорість статистичної інформації; якість статистичних даних; комплексна система показників ринку праці. Поряд із теоретичним матеріалом наведено приклади розрахунків основних показників, що характеризують стан ринку праці та рекомендовані для вивчення за програмою курсу “Економіка праці та соціально-трудова відносини”.

Заслуговує схвальної оцінки прагнення авторів у процесі викладення основного теоретичного матеріалу дати визначення та тлумачення основних термінів і понять відповідно до міжнародних стандартів, базових нормативних положень міжнародного та вітчизняного трудового законодавства.

Слід також зауважити, що на відміну від інших підручників з економіки праці, які недостатньо або взагалі не висвітлюють теми “Аудит соціально-трудова сфери” і “Моніторинг ринку праці”, у запропонованому посібнику розглядається специфіка аудиту соціально-трудова сфери та методичні аспекти проведення моніторингу ринку праці. Теоретико-методологічний матеріал щодо оцінки демографічних процесів, соціально-трудова відносин та стану ринку праці подано з урахуванням останніх досягнень у цій сфері та відповідно до чинних методологічних положень зі статистики.

Посібник містить тлумачний словник основних термінів, які характеризують сучасний ринок праці та соціально-трудова відносини, а також статистичні таблиці, схеми, рисунки, що значно покращують сприйняття теоретичного матеріалу. З метою перевірки засвоєння матеріалу авторами до кожної теми запропоновано контрольні запитання та тести.

Уважаємо, що навчальний посібник канд. екон. наук, доц. Акіліної О. В. та канд. екон. наук, доц. Ільч Л. М. “Економіка праці та соціально-трудова відносини” підготовлений на високому науково-методичному рівні та може бути рекомендований для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів, слухачів інститутів та факультетів післядипломної освіти, а також керівників підприємств (організацій), спеціалістів у сфері праці та зайнятості.

І. Л. Петрова,
 доктор економічних наук, професор,
 завідувач кафедри менеджменту і маркетингу,
 Університет економіки та права “Крок”

ОМЕЛЯНУ ІВАНОВИЧУ КУЛИНИЧУ – 70

29 вересня виповнилося 70 років відомому вченому в галузі статистики, доктору економічних наук, професору Кулиничу Омеляну Івановичу.

Народився Омелян Іванович у с. Сіде Самбірського району Львівської області в родині селян. Після закінчення Самбірського статистичного технікуму протягом 1957–1972 рр. працював у районних статистичних органах Тернопільської, Рівненської та Львівської областей на посадах роз'їзного інспектора, інспектора з обліку та старшого інспектора з обліку. У 1968 р. О. І. Кулинич закінчив Львівський державний університет імені Івана Франка за спеціальністю “Статистика”, а у 1969–1973 рр. навчався в аспірантурі при кафедрі статистики Львівського торговельно-економічного інституту.

Науково-педагогічну діяльність О. І. Кулинич розпочав у 1972 р. на посаді асистента кафедри статистики і фінансів Полтавського філіалу Львівського торговельно-економічного інституту. У жовтні 1973 р. він захистив кандидатську дисертацію зі спеціальності “Статистика” на тему: “Статистична інформація і методи аналізу виробництва та заготівель продукції тваринництва” у Київському інституті народного господарства. З березня 1977 р. Омелян Іванович працював на посаді доцента кафедри статистики і фінансів Полтавського кооперативного інституту, у листопаді 1978 р. йому було присвоєно наукове звання доцента. З 1987 р. до 1994 р. О. І. Кулинич очолював кафедру статистики і фінансів Полтавського кооперативного інституту.

У 1990 р. О. І. Кулинич захистив докторську дисертацію зі спеціальності “Статистика” на тему: “Статистичні методи в аналізі та плануванні заготівельної діяльності споживчої кооперації” у Московському кооперативному інституті Центроспівки СРСР. 11 вересня 1991 р. йому було присвоєно вчене звання професора. З серпня 1994 р. Омелян Іванович обіймав посаду професора департаменту економіки Кіровоградського інституту сільськогосподарського машинобудування, а з грудня 1997 р. упродовж 12 років очолював кафедру математики, статистики та інформаційних технологій Хмельницького університету управління та права. У теперішній час професор О. І. Кулинич працює завідувачем кафедри державного управління та місцевого самоврядування цього навчального закладу. З січня 1999 р. він є академіком Міжнародної Кадрової Академії.

Учений веде плідну науково-педагогічну роботу. Під керівництвом професора О. І. Кулинича діє наукова школа, основні здобутки якої стосуються прикладного застосування розроблених ним двох нових статистичних методів: методу статистичних рівнянь залежностей та методу комплексних статистичних коефіцієнтів, що успішно застосовуються в науково-педагогічній і практичній діяльності в Україні та за кордоном.

О. І. Кулинич є автором 121 наукової праці з питань соціально-економічного розвитку країни, методології статистики та економетрії, серед яких одна монографія, підручник “Теорія статистики”, який витримав п'ять видань, та вісім навчальних посібників. Ним підготовлено 73 навчально-методичні праці з питань теорії статистики та економетрії.

Поєднуючи наукову діяльність з підготовкою кваліфікованих кадрів, О.І.Кулинич викладає навчальні дисципліни: “Статистика”, “Економетрія”, “Правова статистика”, “Система макроекономічного рахунку”, “Методи аналізу та прогнозування розвитку територіальної громади”.

Омелян Іванович бере активну участь у міжнародних, всеукраїнських та щорічних університетських конференціях, а також є головою організаційного комітету з проведення щорічних всеукраїнських науково-практичних конференцій на тему: “Статистична оцінка соціально-економічного розвитку” на базі Хмельницького університету управління та права.

О. І. Кулинич є членом Вченої та методичної рад Хмельницького університету управління та права, редакційних колегій наукових фахових журналів.

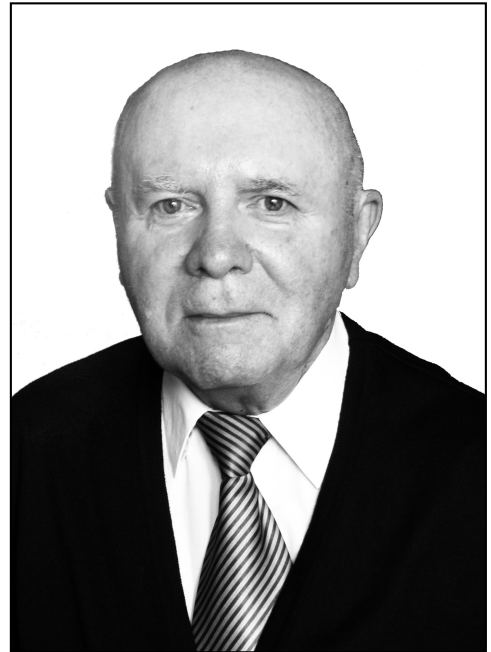
Великий досвід наукової та викладацької діяльності, організаторські здібності, підтримання навчального процесу на високому рівні забезпечили вченому заслужений авторитет серед колег та студентів.

Багаторічна плідна праця О. І. Кулинича відзначена державними нагородами та грамотами, серед яких: медаль “Ветеран праці” (1986 р.), нагрудний знак Міністерства освіти і науки України “За наукові досягнення” (2007 р.), Почесні грамоти обласних державних адміністрацій та обласних рад.

Колеги щиро вітають ювіляра та зичать йому міцного здоров'я, довголіття, щастя та високих професійних досягнень.

Колектив Хмельницького університету управління та права

Рада засновників та редакційна колегія журналу “Статистика України” також вітають Омеляна Івановича Кулинича з ювілеєм та бажають йому міцного здоров'я, добробуту, енергії та успіхів у справі розбудови української науки та освіти.

Зарубіжні гості

З метою обговорення питань щодо методологічних основ збирання інформації зі статистики енергетики, збирання даних щодо виробництва і споживання палива та енергії у секторі будівництва 1 липня 2010 року у Держкомстаті перебував економіст з питань статистики енергетики проекту Еурога Aid/Inogate “Енергозберігаюча ініціатива в секторі будівництва для країн Східної Європи та Центральної Азії” (ESIB) Еммануель Бергассе, який працював з керівництвом Держкомстату, з директором департаменту статистики виробництва Л. М. Овденко та з фахівцями департаменту статистики торгівлі.

З метою обговорення питань щодо проведення всебічної оцінки проекту ПРООН “Підтримка реформи державної служби в Україні” у контексті виконання його програмних цілей 16 липня 2010 року у Держкомстаті перебував незалежний канадський експерт у рамках реалізації проекту ПРООН “Підтримка реформи державної служби в Україні” Аркадій Торіцин, який працював з керівництвом Держкомстату і фахівцями управління статистики зарубіжних країн та міжнародного співробітництва.

З метою проведення всебічної оцінки проекту ПРООН “Підтримка реформи державної служби в Україні” у контексті виконання його програмних цілей 27 липня 2010 року у Держкомстаті перебував Голова статистичного офісу Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ) у Люксембурзі Габріель Гамез, який працював з керівництвом Держкомстату і фахівцями управління статистики зарубіжних країн та міжнародного співробітництва.

З метою проведення консультацій щодо налагодження співпраці з питань зв'язків і поширення даних 9 вересня 2010 року у Держкомстаті перебував фахівець з питань зв'язків та поширення інформації статистичного відділу Європейської економічної комісії ООН Вадим Ісаков, який працював з керівництвом Держкомстату і фахівцями департаменту зведеної інформації.

З метою обговорення питань щодо виробничих та фінансово-економічних показників діяльності суб'єктів господарювання й окремих галузей економіки, даних банківської, митної, фінансової статистики, статистики платіжного балансу 9 вересня 2010 року у Держкомстаті перебувала старший міжнародний експерт з питань ризиків внутрішнього фінансового контролю фірми “SOFRECO” Ваня Томева, яка працювала з керівниками самостійних структурних підрозділів Держкомстату і фахівцями департаменту планування та організації статистичних спостережень.

Зарубіжні відрядження

З метою участі у семінарі Європейської економічної комісії ООН та Євростату з питань перепису населення та житлового фонду з 4 до 10 липня 2010 року у м. Женева (Швейцарська Конфедерація) перебувала директор департаменту статистики населення та адміністративно-територіального устрою Г. М. Тимошенко.

З метою участі у навчальному візиті з питань створення та підтримки системи метаданих для керування процесом виробництва статистичних даних у рамках Контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. “Удосконалення методології та організації статистики” (Сектор 18 “Створення бази метаданих”, Компонент А “Створення бази метаданих”) з 11 до 15 липня 2010 року у м. Рига (Латвійська Республіка) перебували директор департаменту планування та організації статистичних спостережень О. Е. Остапчук, директор департаменту інформатизації О. О. Пузанова, завідувач сектору правового забезпечення та зв'язків з Верховною Радою України Л. А. Михайлова та радник Голови Держкомстату К. М. Шишкіна.

З метою участі у третьому засіданні Міжурядової українсько-латвійської комісії з питань економічного, промислового та науково-технічного співробітництва з 28 до 30 липня 2010 року у м. Рига (Латвійська Республіка) перебувала заступник начальника відділу статистики зовнішньої торгівлі товарами департаменту статистики торгівлі Л. В. Коркішко.

З метою участі у 43-му засіданні Ради керівників статистичних служб країн СНД і семінарі “Програма міжнародного зіставлення ВВП країн СНД за 2011 рік” у рамках глобального раунду ПМС, що проводилися Міждержавним статистичним комітетом СНД, з 22 до 25 серпня 2010 року у м. Мінськ (Республіка Білорусь) перебував перший заступник Голови Держкомстату В. О. Піщейко.

З метою участі у семінарі з питань статистики цін, що проводився Міжнародним валютним фондом в Об'єднаному Віденському інституті, з 29 серпня до 11 вересня 2010 року у м. Відень (Австрійська Республіка) перебувала начальник відділу організації спостережень за споживчими цінами департаменту статистики цін Н. В. Профацька.

З метою участі у 2-й нараді Спільної робочої групи з питань екологічних показників, що організувалася Європейською економічною комісією ООН (ЄЕК ООН), з 31 серпня до 3 вересня 2010 року у м. Женева (Швейцарська Конфедерація) перебувала головний спеціаліст-

економіст відділу статистики природних ресурсів та навколишнього середовища департаменту статистики сільського господарства та навколишнього середовища О. А. Мартинюк.

З метою участі у засіданні робочої групи з питань управління людськими ресурсами та навчання, що організовувалася Європейською економічною комісією ООН разом зі Статистичним офісом Норвегії та Європейською організацією вільної торгівлі, з 13 до 17 вересня 2010 року у м. Женева (Швейцарська Конфедерація) перебували директор департаменту кадрово-організаційного забезпечення П. П. Титаренко та начальник відділу забезпечення підготовки кадрів цього департаменту Г. В. Блощицька.

З метою участі у навчальному курсі “Використання адміністративних реєстрів при розробці статистики”, що організовувався Статистичним офісом Норвегії та Європейською організацією вільної торгівлі, з 20 до 25 вересня 2010 у м. Осло (Королівство Норвегія) перебували директор департаменту планування та організації статистичних спостережень О. Е. Остапчук та головний спеціаліст-економіст відділу міжнародного співробітництва та координації робіт по проєкту, що реалізується за технічної та фінансової підтримки Світового банку, управління статистики зарубіжних країн та міжнародного співробітництва Ю. А. Музиченко.

З метою участі у четвертому спільному засіданні Змішаної українсько-чеської комісії з питань економічного, промислового та науково-технічного співробітництва з 22 до 25 вересня 2010 року у м. Прага (Чеська Республіка) перебував директор департаменту статистики торгівлі А. О. Фризоренко.

З метою участі у роботі 12-х спільних засідань Підкомітетів № 1 “Торгівля та інвестиції”, № 2 “Економічні та соціальні питання, фінанси та статистика” та 6-му спільному засіданні Підкомітету № 3 “Політика у сфері підприємств, конкуренція, співробітництво в регуляторній сфері” Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС з 26 до

30 вересня 2010 року у м. Брюссель (Королівство Бельгія) перебувала заступник Голови Держкомстату Н. С. Власенко.

З метою участі в семінарі з питань гендерної статистики, що організовував Статистичний відділ Європейської економічної комісії ООН (ЄЕК ООН), з 26 до 30 вересня 2010 року у м. Тбілісі (Республіка Грузія) перебували директор департаменту статистики праці І. В. Сенік і начальник відділу моніторингу соціальних програм та однаразових обстежень департаменту статистики послуг О. А. Рудич.

З метою участі у семінарі вищого рівня для країн Східної Європи, Кавказу та Центральної Азії на тему “Координаційна роль національних статистичних установ у національній статистичній системі”, що організовував Євростат, з 27 вересня до 1 жовтня 2010 року у м. Кельн (Федеративна Республіка Німеччина) перебували перший заступник Голови Держкомстату В. О. Піщейко та начальник управління зарубіжних країн та міжнародного співробітництва Н. О. Бегма.

З метою участі в навчальному курсі “Збір даних з дитячої праці за допомогою базових обстежень та оперативних оцінок” з 26 вересня до 2 жовтня 2010 року у м. Стамбул (Турецька Республіка) перебувала головний спеціаліст-економіст відділу міжнародного співробітництва та координації робіт по проєкту, що реалізується за технічної та фінансової підтримки Світового банку, управління статистики зарубіжних країн та міжнародного співробітництва О. П. Александрова.

З метою участі в мережевій конференції експертів із соціального моніторингу для країн Центральної і Східної Європи та країн СНД “Справедливість та соціальне включення: можливості TransMONEE і сучасні завдання моніторингу”, що організовував Дитячий фонд ООН, з 29 вересня до 2 жовтня 2010 року у м. Анкара (Турецька Республіка) перебувала директор департаменту статистики послуг І. В. Калачова.

Аннотации

О. В. Гончар, Т. А. Яневич

Оценивание показателей малых предприятий по доменам

Рассмотрена проблема оценивания результатов структурного обследования малых предприятий по доменам, таким как регионы и виды экономической деятельности. Исследовано применение размещения Неймана и Банкайра для разных целей оценивания доменов. Проведено симуляционное изучение для двух страт с различными свойствами.

О. В. Крехивский, Е. Б. Салихова

Идентификация высокотехнологических промышленных предприятий Украины: методология и практика. Часть II. Ключевые критерии идентификации отечественных высокотехнологических производителей

Приведены результаты апробации предложенной авторами Методики идентификации украинских высокотехнологических промышленных предприятий. Определены и обоснованы оптимальные показатели для классификации предприятий по уровню технологичности и их эталонные значения.

Н. Т. Микитенко, М. В. Лесникова, К. А. Пономаренко

Методологические вопросы расчета стоимости услуг по статье “Туристские услуги” во внешнеэкономической деятельности

Рассмотрены методологические вопросы статистики туризма. Приведены обобщающая характеристика, терминология, принципы определения и расчета стоимости услуг внешней торговли по статье “Туристские услуги”.

А. И. Терещенко

Современные методологические подходы к статистическому объединению данных

Рассмотрены современные методы статистического объединения данных из различных источников и предложена их классификация. Основное внимание уделено подходам к объединению данных выборочных обследований на микроуровне. Сформулированы методологические положения, которые необходимо учитывать при разработке подходов к объединению данных.

Л. А. Яценко

Методические аспекты согласования квартальных и годовых объемов выпуска торговли

Определены источники и показатели для замены информации относительно объемов выпуска торговли по форме № 1-предпринимательство. Подобраны ряды квартальных оценок объемов выпуска торговли, подходящие для дальнейшего их согласования с годовыми данными. Выбран наилучший метод согласования квартальных и годовых объемов выпуска торговли.

Я. В. Колесник

Банковский капитал как объект статистического изучения

Исследованы основные подходы к анализу понятия “банковский капитал”. Приведена схема формирования системы статистического обеспечения управления банковским капиталом. Рассмотрены методы статистического анализа, используемые для построения основ разработки управленческих решений.

Б. Е. Грабовецкий, О. В. Чаплыгина

Исследование тенденции изменения арендной платы за землю и оценки влияния на ее уровень отдельных факторов на примере Винницкой области

Проведена группировка величины арендной платы за землю и определены статистические характеристики динамического ряда на основе данных по Винницкой области за 2004–2009 гг. Отобраны уравнения тренда, наилучшим образом описывающие закономерности и тенденции изменений исследуемого показателя. Количественно оценено влияние отдельных факторов на изменение арендной платы за анализируемый период.

Р. Е. Кулинич

Определение рейтинга регионов Украины по показателям интенсивности их развития

Предложен подход к определению рейтинга регионов с использованием метода комплексных статистических коэффициентов на основе расчета отклонений значений показателей от их среднего уровня.

Как исходная база для осуществления такого исследования применяются относительные величины интенсивности регионального развития.

С. А. Матковский, И. С. Гавука, О. Н. Синицкий

Оценка резервов роста прибыльности аграрных предприятий Львовской области

Исследованы возможности дисперсионного и корреляционно-регрессионного анализа для оценки резервов роста прибыльности аграрных предприятий на региональном уровне. Разработанный подход предметно апробирован на отобранной совокупности аграрных предприятий Львовской области и обоснована целесообразность его использования.

О. А. Ровенчак, В. В. Володько

Сравнительный контент-анализ украинских изданий на предмет освещения вопросов международной миграции и места в ней Украины

Проанализировано, как украинские издания освещают проблемы международной миграции и место в ней Украины. Для этого проведено сравнение данных контент-анализа трех отечественных газетных изданий: “Високий замок”, “Голос України” и “Дзеркало тижня”. Основное внимание уделено темам, наиболее полно раскрываемым в этих изданиях, а именно: экономическая миграция, долгосрочная миграция (диаспоры) и нелегальная миграция.

И. А. Жукович, Ю. А. Рыжкова

Международный опыт расчета дефлятора цен исследований и разработок

Проанализирован международный опыт по измерению реальных расходов на исследования и разработки. Рассмотрены основные методологические подходы к расчету индексов цен исследований и разработок. Обоснована необходимость проведения углубленного анализа этого вопроса в Украине.

Е. В. Кузьмина

Нормативное обеспечение гарантирования качества в Европейской статистической системе

Представлен обзор основных нормативных документов, используемых в области качества в рамках Европейской статистической системы, то есть современной законодательной базы Европейского Союза по этому вопросу, стандартов качества, в том числе общепринятых международных, а также методов и инструментов оценивания качества.

Н. Ю. Шлапак

Национальное экологическое счетоводство стран Европейского Союза: полезный опыт для Украины

Исследованы подходы к формированию системы эколого-экономических счетов в европейских странах. Определены наиболее распространенные типы экологических счетов и страны, наиболее активно работающие над внедрением системы эколого-экономического национального счетоводства. На основе анализа опыта европейских стран обоснована очередность шагов для развития системы национального экологического счетоводства Украины и приоритетные типы экологических счетов.

Е. А. Вишневская

Усовершенствование нормативно-правовой базы статистического обеспечения для потребностей социальной политики за годы независимости Украины

Рассмотрены вопросы разработки национального законодательства в области статистики и социальной политики, его развития, пересмотра и усовершенствования за годы независимости Украины с целью создания и организации функционирования эффективной нормативно-правовой базы статистического обеспечения для потребностей государственной социальной политики.

А. Ю. Герман

Правовое обеспечение карьеры на государственной службе

Проанализировано действующее законодательство о карьерном росте государственных служащих в Украине. Сформулированы предложения по его усовершенствованию.

М. А. Катыхина

Усовершенствование конституционно-правовых основ местного самоуправления в Украине

Проанализированы международные и отечественные конституционно-правовые основы местного самоуправления в Украине. Определены недостатки и противоречия современного украинского зако-

ходательства, рассмотрены пути реформирования правовой базы местного самоуправления в Украине с учетом принципов, заложенных в европейских документах по этой проблематике.

Abstracts

O. V. Honchar, T. O. Yanevych

Estimating Indicators of Small Enterprises by Domain

The paper considers the problem of estimation of results of structural surveys of small enterprises by the domain, such as a region and economic activity. It studies how Neyman and Bankier allocation can be used for different purposes of domain estimation. A simulation study was carried out for two strata with different characteristics.

O. V. Krekhivsky, O. B. Salikhova

Identification of High-Tech Industrial Enterprises of Ukraine: Methodology and Practice.

Part II. Key Criteria of Identification of Domestic High-Tech Producers

The article presents the results of approbation of the authors' Methods of identification of Ukrainian high-tech industrial enterprises. The authors have determined and proved optimal indicators for classifying enterprises by technological level and their etalon values.

M. T. Mykytenko, M. V. Lesnikova, K. O. Ponomarenko

Methodological Issues of Calculation of Services Value on the Item "Tourist Services" in Foreign Economic Activity

The article covers methodological issues of tourism statistics. It presents the generalizing characteristic, terminology, principles of determination and calculation of services value in foreign trade according to the item "Tourist Services".

G. I. Tereshchenko

Modern methodological approaches to statistical data matching

The modern methods of statistical matching of the data from different sources are considered and the classification of these methods is proposed. A special attention is paid to the approaches to the sample surveys' data matching on microlevel. Methodological statements that should be taken into account at the development of the approaches to data matching are formulated.

L. O. Yaschenko

Coordination of Quarterly and Yearly Trade Output: Methodical Aspects

The sources and indicators are determined for changing the information as to the trade output according to form № 1-enterprise. The author selected series of quarterly estimations of the trade output suitable for further coordination with the annual data and offered the best coordination method.

Ya. V. Kolesnik

Banking Capital as an Object of Statistical Study

The paper studies main approaches to the interpretation of the concept "banking capital". It also presents a scheme of forming a system of statistical support of management of banking capital. The author considers the statistical analysis methods, used for construction of basis for the development of administrative decisions.

B. Ye. Grabovetsky, O. V. Chaplygina

Studying the Changing Tendency of Land Rent and Estimation of the Effect of Some Factors on Its Level (Experience of the Vinnytsia Region)

On the basis of data on the Vinnytsia Region for 2004–2009 the grouping of a land rent size was carried out and statistical characteristics of dynamic series determined. The authors selected the trend equations, which describe regularity and changing tendencies of the analyzed indicators in the best way. The effect of some factors on the rent change for the analyzed period was quantitatively estimated.

R. O. Kulynych

Determining Rating of Regions of Ukraine by the Development Intensity Indicators

The paper provides an approach to the determination of regions' rating using the complex statistical coefficient method based on the calculation of values deviations from their average level. The relative intensity values of regional development are used as an initial base for this research.

S. O. Matkovsky, I. S. Gavuka, O. M. Synytsky

Estimating the Reserves of Increase in Profitability of Agricultural Enterprises of the Lviv Region

The authors study potential of the variance and correlative-regression analysis for the estimation of profitability growth reserves of agrarian enterprises at the regional level. The developed approach is approved on the selected population of agrarian enterprises of the Lviv region and the expediency of its use is grounded.

O. A. Rovenchak, V. V. Volodko

Comparative Content-Analysis of Ukrainian Periodicals Covering the Issues of International Migration and the Ukraine's Place in It

Comparing the content-analysis data of the newspapers "Vysoky Zamok", "Holos Ukrainy", and "Dzerkalo Tyzhnya", the authors show how these three editions cover the problems of international migration and the Ukraine's place in it. A special attention is given to the themes, the most completely developed in the analyzed editions, namely: economic migration, long-term migration (diasporas) and illegal migration.

I. A. Zhukovych, Yu. O. Ryzhkova

Construction of a Price Deflator for Research and Development: International Experience

The article presents the analysis of international experience on measurement of real expenses for research and development. The authors consider basic methodological approaches to calculation of price indices of research and development, and substantiate the necessity to carry out an in-depth analysis of this problem in Ukraine.

O. V. Kuzmina

Normative Support of Quality Assurance in the European Statistical System

The article presents a review of basic normative documents used in the sphere of quality within the framework of the European Statistical System, i.e. the European Union current legal foundation, quality standards, including the generally accepted international ones as well as quality assessment methods and tools.

M. Yu. Shlapak

National Environmental Accounting of the EU Countries: a Useful Experience for Ukraine

The paper analyses approaches to formation of the system of environmental and economic accounts in the European countries. The author determines the most commonly used types of environmental accounts and the countries, which are the most active in application of the system of environmental and economic national accounting. Based on the analysis of the European countries' experience, the article presents the order of steps for the development of the system of national environmental accounting of Ukraine and the priority types of environmental accounts.

O. A. Vyshnevskya

Improving the Normative and Legal Basis of Statistical Support for the Needs of Social Policy over the Years of Independence of Ukraine

The paper provides the issues of development of national legislation in statistics and social policy, its revision and improvement over the years of Ukraine's independence in order to form the efficient normative and legal basis of statistical support for the needs of state social policy.

G. Yu. German

Legal Support of Career in Public Service

The article analyzes the current legislation as to the career growth of state officials in Ukraine and formulates propositions for its improvement.

M. O. Katykhina

Improving Constitutional and Legal Foundations of Local Government in Ukraine

The paper presents the analysis of international and domestic constitutional and legal foundation of local government in Ukraine. Weak points and contradictions of the current legislation are determined. The author considers the ways of reforming the legal basis of local government, taking into account principles underlying European documents on these problems.

Редакція відповідає за точність опублікованих офіційних статистичних даних.

Відповідальність за підбір, точність статистичних даних, цитат, дат, прізвищ, географічних назв та інших відомостей, наведених у опублікованих матеріалах, несуть їх автори, за зміст рекламних повідомлень – рекламодавці.

Передрукування матеріалів, опублікованих у журналі, дозволяється тільки за згодою авторів та видавця. У випадку передруку цих матеріалів посилання на журнал “Статистика України” обов’язкове.

Редакція може не поділяти позиції й думки авторів, а також публікувати окремі матеріали у порядку обговорення.

Редагування	В. Чебанова Л. Голіченко
Коректура	О. Пирожок Д. Осадча
Переклад	Л. Покотило
Більд-редактор	А. Бараков
Художник	М. Магдич

Свідоцтво про державну реєстрацію – серія КВ № 2427 від 18 лютого 1997 р.

Журнал внесено до Переліку наукових фахових видань України:

з економічних наук – з 1999 р., перереєстровано постановою президії ВАК України від 18.11.2009 р. № 1–05/5;

з державного управління – з 2001 р., перереєстровано постановою президії ВАК України від 26.05.2010 р. № 1–05/4;

Рекомендовано до друку вченою радою НТК статистичних досліджень (Протокол № 2 від 22.06.2010 р.).

Підписано до друку 20.09.2010 р.
Формат 84x108/16. Папір офсетний.
Офсетний друк.
Умовн. друк. арк. 11,75.
Тираж 365 пр. Зам. № 2139.
Ціна договірна.

Оригінал-макет виготовлено у редакційно-видавничому відділі ТОВ “Конус-Ю”.

Надруковано в ТОВ “Конус-Ю”.
вул. П. Мирного, 26, м. Київ, 01601, Україна
тел./факс 254-41-82

E-mail: info@konus-u.com.ua

Свідоцтво суб’єкта видавничої діяльності ДК № 33 від 16.07.2002 р.

В и м о г и до змісту та оформлення статей для науково-інформаційного журналу “Статистика України”

1. **Зміст статті** має відповідати профілю та спрямованості журналу, сучасному науковому рівню.

Згідно з вимогами ВАК, стаття повинна мати такі складові:

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв’язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв’язання проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття;
- формулювання цілей статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки за результатами проведеного дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

Необхідно уникати викладення загальновідомих положень. Також обов’язково треба посилається на джерела, матеріали або окремі результати з яких наводяться у статті. Список літератури (до 15 джерел) потрібно оформлювати, розміщуючи назви використаних джерел за алфавітом або в тому порядку, в якому вони згадуються в тексті. Вимоги до оформлення літератури див. у ДСТУ 7.1 – 2006 (Бюлетень ВАК України №3, 2008).

2. **Оформлення статті.** Обсяг статті – 8–10 сторінок (формат А-4, шрифт Times New Roman, 12 кегель, інтервал – 1,5, поля – 2 см).

Рисунки, схеми, таблиці, формули слід наводити у вигляді, що дозволяє їх коригування.

Розміри ілюстрацій не повинні перевищувати розмірів друкованої сторінки журналу.

Таблиці та рисунки повинні мати назву та порядковий номер. Одночасне використання таблиць і графіків для пояснення одних і тих самих положень не рекомендується.

Формули нумерують (з правого боку у круглих дужках) лише ті, на які є посилання в тексті.

Статтю підписують усі автори.

Стаття подається у двох примірниках, надрукованих на одній стороні стандартного аркуша паперу, а також в електронному вигляді.

До статті додаються:

- рецензія;
- індекс УДК;
- анотація на окремому аркуші (українською, російською та англійською мовами) та в електронному вигляді;
- ключові слова;
- відомості про автора (авторів): прізвище, ім’я та по батькові (повністю, українською та російською мовами), місце роботи, посада, науковий ступінь та звання, домашня та службова адреси, контактні телефони.